

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANITA BALAS

KOČEVSKI NEMCI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2002

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANITA BALAS

MENTOR: IZR. PROF. DR. MIRAN KOMAC

KOČEVSKI NEMCI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2002

Seznam kratic:

ADP - Avstrijska državna pogodba

AVNOJ - Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije

CEI - Central European Initiative

DFJ – Demokratična federativna Jugoslavija

DUT - preselitvena družba (Deutsche Umsiedlungs-Teruhand-Gesellschaft)

DZ – Državni zbor

EU - Evropska unija (European union)

FLRJ - Federativna ljudska republika Jugoslavija

FPÖ - Avstrijska svobodnjaška stranka

IRO - Mednarodna organizacija za begunce (International Refuges Organisation)

KPS - Komunistična partija Slovenije

KUNI - Komisija za upravo narodne imovine

NOB - Narodnoosvobodilni boj

NOO - Narodnoosvobodilni odbor

NOV - Narodnoosvobodilna vojska

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

OF - Osvobodilna fronta slovenskega naroda

OZN - Organizacija združenih narodov

OZNA - Oddelek za zaščito naroda

SE – Svet Evrope (Council of Europe)

SFRJ - Socialistična federativna republika Jugoslavija

SHS - (narodni svet, Država, Kraljevina) Srbov, Hrvatov in Slovencev

SNOS - Slovenski narodnoosvobodilni svet

UDV - Uprava državne varnosti

ZDA - Združene države Amerike

ZRN – Zvezna republika Nemčija

1. UVOD	1
1.1. ORIS PROBLEMATIKE	1
1.2. CILJI NALOGE	2
1.3. TEZA	2
1.4. METODOLOGIJA	3
2. ANALIZA	4
2.1. UPORABA IZRAZOV	4
2.2. KOČEVSKI NEMCI NA SLOVENSKEM PRED NASTANKOM SHS.....	7
2.2.1. NASTANEK DRŽAVE SHS	9
2.2.2. ZAKONSKA ZAŠČITA NEMŠKE MANJŠINE MED VOJNAMA ____	10
2.2.3. KOČEVSKI NEMCI V »DRŽAVI JUŽNIH SLOVANOV« ____	13
2.2.3.1. DEMOGRAFSKA IN GEOGRAFSKA SLIKA KOČEVSKIH NEMCEV MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO	14
2.2.3.2. RAZMERE V ŠOLSTVU	15
2.2.3.3. GOSPODARSKI POLOŽAJ (KOČEVSKIH) NEMCEV	17
2.2.3.4. POLITIČNA DEJAVNOST (KOČEVSKIH) NEMCEV	19
2.2.4. NACIFIKACIJA NEMŠKE MANJŠINE V SLOVENIJI ____	20
2.2.4.1. KOČEVSKI NEMCI DO LETA 1941	22
2.2.4.2. VPLIV PRIKLJUČITVE AVSTRIJE K NEMČIJI NA NEMCE V SLOVENIJI	24
2.3. KOČEVSKI NEMCI NA SLOVENSKEM MED II. SVETOVNO VOJNO	25
2.3.1. KOČEVSKI NEMCI POD ITALIJO	26
2.4. USODA SLOVENSКИH NEMCEV PO II. SVETOVNI VOJNI	29
2.4.1. NEKOMUNISTI O USODI NEMCEV PO II. SVETOVNI VOJNI ____	30
2.4.2. ODLOČITVE PARTIZANSKEGA VRHA	31
2.4.3. ODLOK(A) AVNOJA IN DRUGI AKTI ZA OBRAČUN Z NEMCI ____	32
2.4.3.1. ODVZEM DRŽAVLJANSTVA IN VOLILNE PRAVICE	37
2.4.4. OBRAČUN Z NEMCI NA SLOVENSKEM	38
2.4.5. POLOŽAJ (KOČEVSKIH) NEMCEV PO IZSELITVI	40
2.4.5.1. PREDLOG MENJAVE KOROŠKI SLOVENCИ ZA NEMCE V JUGOSLAVIJI 42	
2.4.6. (KOČEVSKI) NEMCI V SLOVENIJI PO II. SVETOVNI VOJNI ____	43
2.4.7. PODRŽAVLJENJE PREMOŽENJA KOČEVSKIH NEMCEV	44
2.4.7.1. UREDITEV PREMOŽENJSКИH VPRAŠANJ Z NEMČIJO IN AVSTRIJO ..	47
2.5. (KOČEVSKI) NEMCI PO SLOVENSКИ OSAMOSVOJITVI LETA 1991	49
2.5.1. ODPIRANJE VPRAŠANJA (KOČEVSKIH) NEMCEV V SLOVENIJI _	50
2.5.2. PROBLEM PRIZNANJA IN ZAŠČITE (KOČEVSKIH) NEMCEV ____	53

2.5.3. UREJANJE POLOŽAJA KOČEVSKIH NEMCEV ZNOTRAJ MODELA VARSTVA MANJŠIN V SLOVENIJI _____	55
3. ZAKLJUČNE MISLI IN SKLEP _____	61
4. PRILOGE _____	64
5. VIRI _____	65
5.1. SEKUNDARNI VIRI	65
5.2. PRIMARNI VIRI	70

1. UVOD

1.1. ORIS PROBLEMATIKE

Ko so deželni glavar avstrijske zvezne dežele Koroške Jörg Haider in drugi avstrijski predstavniki začeli v začetku 90. let minulega stoletja postavljati zahteve, da bi morala Slovenija priznati staroavstrijsko oziroma nemško manjšino, so se mnogi v Sloveniji spraševali, kaj Haider in drugi avstrijski predstavniki želijo s tem doseči, kakšno obliko priznanja nemške manjšine želijo, kdo so Nemci v Sloveniji, kaj se je z Nemci v preteklosti dogajalo, zakaj naj bi jih Slovenija ustavno priznala in zaščitila, tako kot so italijanska in madžarska narodna skupnost ter romska skupnost, in kakšni so dejansko pogoji za uradno priznanje neke manjšine.

Vprašanje priznanja nemške manjšine, s tem pa seveda tudi kočevskih Nemcev, je vsekakor zbudilo pozornost javnosti. Slovenska in avstrijska stran sta veliko govorili o tem, da bi bilo potrebno to vprašanje raziskati. V Ljubljani »od besed k dejanjem« ni prišlo,¹ dokler slovenski zgodovinar Dušan Nečak septembra 1992 ni pričel s pripravo projekta Nemci na Slovenskem 1941-1955, medtem ko je raziskava v okviru ministrstva za znanost in tehnologijo stekla junija 1993. Nečak je pristojnim slovenskim oblastem predlagal oblikovanje skupine različnih strokovnjakov, ki bi proučili problematiko Nemcev na Slovenskem, vendar je zunanje ministrstvo šele novembra 1997 zaprosilo projektno skupino, naj pripravi študijo o Nemcih na Slovenskem. Skupina je delo na omenjenem projektu končala konec leta 1997. Avstrijski zgodovinar Stefan Karner je decembra 1997 na Dunaju prav tako predstavil zaključke raziskave, ki jo je opravil. Naslov raziskave, ki jo je leta 1995 naročilo avstrijsko zunanje ministrstvo, je bil Nemška narodnostna skupnost v Sloveniji 1939-1996.

Potem ko sta raziskavi potrdili obstoj (ostankov) nemške manjšine v Sloveniji, je med Slovenijo in Avstrijo stekla vrsta pogovorov o ureditvi položaja Nemcev v Sloveniji. Ko so se predstavniki obeh držav dogovorili še o poimenovanju Nemcev v Sloveniji, sta državi aprila 2001 podpisali sporazum o sodelovanju med Slovenijo in Avstrijo v kulturi, znanosti in izobraževanju.

¹ Inštitut za narodnostna vprašanja iz Ljubljane je leta 1990 v predlogih o uresničevanju in varstvu pravic narodnosti v Sloveniji v okviru priprav nove slovenske ustave sicer omenil vprašanje obstoja Nemcev v Sloveniji (1990: 133).

1.2. CILJI NALOGE

Z diplomskim delom želimo predstaviti del zgodovine, usodo in zaton kočevskih Nemcev v Sloveniji, zlasti v obdobju med in po koncu druge svetovne vojne. Ob tem pa želimo prikazati in osvetliti tudi procese oživljanja nemške manjšine po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 ter analizirati dileme, povezane s priznanjem in zaščito kočevskih Nemcev.

1.3. TEZA

Slovenija z uradnim nepriznanjem nemške manjšine krši mednarodne konvencije s področja varstva manjšin in diskriminira nemško govorečo prebivalce v Sloveniji.

Utemeljitev:

- V Sloveniji dolgo časa po osamosvojitvi leta 1991 ni bilo mogoče zaznati potrebne politične volje ne za priznanje obstoja nemško govorečih prebivalcev ne pripravljenosti za ureditev njihovega položaja;
- Slovenija je Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin ratificirala šele leta 1998 in pri predaji ratifikacijskih listin izkoristila možnost rezerve ter izjavila, da se bo konvencija nanašala le na italijansko in madžarsko manjšino ter romsko skupnost. Pri Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih, ki jo je ratificirala julija 2000, je Slovenija uporabila možnost rezerve in navedla, da sta na njenem ozemlju regionalna ali manjšinska jezika italijanski in madžarski jezik. Poleg tega je tudi izjavila, da se bodo določila listine smiselno uporabljala še za romski jezik.
- Glede na to, da je imajo Italijani, Madžari in Romi urejen položaj in pravice v Sloveniji, se zastavlja tudi vprašanje, zakaj temu ne bi bilo tako tudi v primeru Nemcev. Zakaj bi država pozabila na njihove posebnosti in pravice ter jim ne omogočila zaščite jezikovnih in kulturnih posebnosti?

1.4. METODOLOGIJA

Pri izdelavi diplomskega dela smo v uvodu z opisno metodo najprej predstavili oris problematike, vezane na položaj nemško govorečih prebivalcev v Sloveniji, cilje naloge in osnovno tezo naloge.

Po uvodu bo sledil osrednji del, analiza. Najprej bomo opredelili osnovne pojme, ki so temeljni za vsebino dela. Z zgodovinsko in opisno metodo bomo v drugem poglavju z analizo sekundarnih virov predstavili položaj Nemcev na območju Slovenije med letoma 1918 in 1941, pri čemer bo osrednja pozornost namenjena obravnavi kočevskih Nemcev. Pri tem bomo analizirali ukrepe jugoslovanskih oblasti, v tretjem in četrtem poglavju pa bo sledila analiza usode Nemcev in kočevskih Nemcev v Sloveniji med drugo svetovno vojno in po njej. Osredotočili se bomo tudi na razprave o izgonu Nemcev in potek izгона ter ugotavljali položaj Nemcev po koncu vojne. Osrednji del diplomskega dela bomo sklenili z analizo položaja Nemcev po slovenski osamosvojitvi leta 1991, oživljanja prizadevanj za priznanje nemško govoreče manjšine in njenim varstvom, predvsem pa bomo skušali pojasniti dileme, povezane predvsem s priznanjem kočevskih Nemcev, analizirali pa bomo tudi manjšinsko varstvo v Sloveniji in Evropi ter s tem povezane pomembnejše dokumente.

V zaključku diplomskega dela bomo najprej strnili zaključne misli in ugotovitve, do katerih smo prišla v osrednjem delu diplomskega dela, analizi, v okviru tega pa bomo nato tudi potrdili oziroma zavrnili osnovno tezo, ki smo jo postavili v uvodu diplomskega dela.

2. ANALIZA

2.1. UPORABA IZRAZOV

Različni avtorji v svojih delih, v katerih predstavljajo zgodovino in usodo Nemcev, uporabljajo različne izraze za Nemce v Sloveniji, ki so pogosto imeli politično ozadje. Naj navedemo nekatere med njimi.

NEMCI so izraz za pripadnike nemške narodne manjšine med obema svetovnjima vojnama, ki so bili večinoma nemško orientirani in ne toliko avstrijsko. Težko je sicer ločevati med izrazoma Nmec in Avstrijec, če gre za ločevanje po narodnosti. Med prvo in drugo svetovno vojno, v času po drugi svetovni vojni in še danes se zanje uporablja tudi izraz folksdojčerji. Med obema vojnama so se nemško govoreči prebivalci na Slovenskem sami poimenovali Nemci. Večinoma so bili člani in sestavni del vsejugoslovanskega Kulturbunda.²

Izraz FOLKSDOJČER je imel politični prizvok. Gre za zgodovinski izraz, ki so ga uvedli nacisti in se ne nanaša na Nemce iz Nemčije ali Nemce iz Avstrije, temveč na tiste pripadnike »nemškega naroda«, ki so kot narodne manjšine živeli zlasti v državah vzhodne in jugovzhodne Evrope.

V različnih virih je mogoče zaslediti tudi izraz NEMŠKA NARODNA SKUPNOST, ki pa tako kot izraza NEMCI in FOLKSDOJČER predstavljajo ostanek avtohtonega nemško govorečega prebivalstva (nemške narodne manjšine) iz časa pred prvo svetovno vojno. To populacijo je tvorilo zlasti ruralno in urbano nemško govoreče prebivalstvo, tudi plemstvo. Po nacionalni diferenciaciji v 19. stoletju so ti prebivalci ostali opredeljeni kot Nemci.

Nemško govoreče prebivalstvo se je naselilo zlasti na območju Kočevja, na slovenskem Štajerskem (zlasti v Mariboru, Celju in na Ptujju), na slovenskem Koroškem in v Prekmurju ter še v nekaterih mestih na Slovenskem, zlasti v Ljubljani.

² Kulturbund je bilo kulturno združenje, ustanovljeno kot nepolitično združenje leta 20. junija 1920 v Novem Sadu, saj Nemci niso imeli volilne pravice, dokler ni minil opcijski rok, določen s trianonsko mirovno pogodbo leta 1920. Kulturbund se je zavzemal za ohranitev in promocijo nemške kulture in se v 30. letih minulega stoletja razvil v gonilno silo Nemcev v Jugoslaviji. Njegov najpomembnejši cilj je bil izdelati šolski program, v katerem bi bile vključene zahteve nemške manjšine. Kulturbund si je med cilje uvrstil tudi širiti nemške knjige, umetniška dela, glasbo, film, skrbeti za izobraževanje nemških učiteljev (Biber, 1966: 32). Njegovi člani so bili med prvo in drugo svetovno vojno pretežno nemško usmerjeni, po letu 1933, ko je na oblast v Nemčiji prišel Adolf Hitler, pa večinoma pronacistični.

Avstrijski vladni memorandum slovenski vladi junija 1992 terminološko ohlapno pojmuje izraz avstrijska oziroma nemško govoreča narodnostna skupina. Vse do poročila, ki ga je decembra 1997 za avstrijsko vlado pripravil Stefan Karner in v katerem je znova govor o nemško govoreči narodnostni skupini, sta tako avstrijska javnost kot politika uporabljali izraz STAROAVSTRIJCI. Ta izraz naj bi po eni strani opozarjal, da gre za ljudi, ki imajo korenine v nekdanji Avstro-Ogrski, in ne morda za nemško govoreče priseljence iz Nemčije, Švice, Belgije itd. Po drugi strani pa naj bi izraz Staroavstrijci dal prav prepričanju Avstrije, da ima pravico in dolžnost postati njihova zaščitnica. Izraz Staroavstrijci je starejšega izvora in izhaja iz časa po prvi svetovni vojni, znova so ga uvajali po drugi svetovni vojni, ker so v Avstriji hoteli poudariti razlike z drugimi folksdojčerji.

Med pogajanjimi za sklenitev Avstrijske državne pogodbe (ADP) leta 1955, med katerimi so govorili tudi o reparacijah, ki jih je Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) zahtevala od Avstrije v zameno za vojno škodo, so začeli uporabljati še izraz VOLKSÖSTERREICHER. Avstrija naj bi tako hotela priti do odškodnine za premoženje, ki je ostalo v SFRJ. Kot so izrazi opredelili v Avstriji, je izraz pomenil Avstrijce, ki so leta 1918 postali jugoslovanski državljani in Volksösterreicherje, ki so po letu 1945 znova dobili avstrijsko državljanstvo. Avstrijce, ki so leta 1918 postali jugoslovanski državljani, pa se naprej delijo, in sicer na optante za Nemčijo iz Kranjske; tiste, ki so na ozemlju ostali med italijansko zasedbo in tiste, ki so živeli v delih Slovenije pod nemško zasedbo (Gorenjska, južna Štajerska) (Nečak, 1998: 188-192).

Ker je kočevskim Nemcem v Sloveniji namenjena osrednja pozornost diplomskega dela, se je na tem mestu potrebno vprašati, kako jih opredeliti. So torej KOČEVSKI NEMCI NARODNA, ETNIČNA ALI JEZIKOVNA MANJŠINA?

V resnici je težko najti definicijo pojma manjšina, s katero bi bili vsi zadovoljni in bi bila splošno sprejeta, saj so definicije ponavadi oblikovali strokovnjaki, ki so preučevali različne tematike. Posamezni mednarodni akti s področja varstva manjšin tako ne določajo jasno, na koga se nanašajo, jezikovne, etnične ali verske manjšine, zato navajamo le nekatere od definicij. Organizacija Združenih narodov (OZN) se je 50 let ukvarjala z definicijo narodnih manjšin (resolucija generalne skupščine OZN o usodi manjšin leta 1948, posebno poročilo generalnega sekretarja OZN Definicija in klasifikacija manjšin leta 1950, podkomisija OZN za promocijo in varstvo človekovih

pravic leta 1951; o pojmu manjšina so razpravljali tudi na seminarju OZN na Ohridu leta 1974 (Petrič, 1977: 80-87)), a dokončne definicije pojma manjšina niso oblikovali.

O definiciji manjšin je razpravljala tudi Srednjeevropska pobuda, ki je leta 1996 v dokumentu, posvečenem zaščiti pravic manjšin (CEI Instrument for the protection of minority rights), zapisala, da je narodna manjšina skupina, ki je po številu manjša od preostalega prebivalstva v državi, katere člani so državljani države, v kateri živijo, imajo etnične, verske ali jezikovne značilnosti, ki se razlikujejo od značilnosti preostalega prebivalstva, in jih vodi želja po varstvu kulture, tradicije, vere ali jezika.

Pri Svetu Evrope (Council of Europe, SE) je bila leta 1990 ustanovljena Evropska komisija za demokracijo skozi pravo, znana kot Beneška komisija. Ta je leta 1991 opredelila manjšino kot skupino, ki ne tvori večine v državi, kjer živi. Manjšina se od preostalega prebivalstva razlikuje glede na svoje etnične, verske ali jezikovne značilnosti. Vodilo njenega delovanja je hotenje po ohranjanju kulture, tradicij, vere ali jezika (The protection of minorities, 1994: 11-12).

Parlamentarna skupščina SE pa je narodno manjšino leta 1993 opredelila kot skupino ljudi, ki živijo na ozemlju te države in so njeni državljani; ohranjajo dolgotrajne, čvrste in trajne vezi s to državo; imajo različne etnične, kulturne ali jezikovne značilnosti; so kljub manjšemu številu dovolj reprezentativni v primerjavi z drugo populacijo; želijo ohraniti značilnosti, ki predstavljajo njihovo identiteto (tradicijo, religijo, kulturo in jezik).³

Za kočevske Nemce v Sloveniji ni mogoče reči, da sodijo med tipične manjšine. S svojega avtohtonega teritorija so bili preseljeni med drugo svetovno vojno na drugo območje, od koder so se po koncu vojne »raztresli«³ večinoma v Avstrijo, Nemčijo in Združene države Amerike (ZDA). Kočevske Nemce bi bilo mogoče uvrstiti med etnične manjšine brez jasno razpoznavnega poselitvenega prostora. V ospredju njihovih prizadevanj sta danes zlasti ohranitev lastne kulture in jezika, kočevščine.

Kočevski Nemci so sicer državljani Slovenije. Izhodišče urejanja njihovega položaja predstavlja člen 61 slovenske ustave, ki predvideva individualno zaščito, ne pa kolektivne, torej se nanaša na vsakega posameznika.

³ http://stars.coe.fr/index_e.htm (27. 08 2001).

2.2. KOČEVSKI NEMCI NA SLOVENSKEM PRED NASTANKOM SHS

Na Slovenskem se je etnično enotno prebivalstvo ohranilo, dokler leta 788 oblasti niso prevzeli Franki in se je začela postopna germanizacija slovenskih dežel, ki je trajala do konca srednjega veka. Množična naselitev Nemcev (bavarske družine, mejni in okrožni grofi ter drugi plemiči) na ozemlju, ki so ga poseljevali predniki današnjih Slovencev, se je nadaljevala še v 11. stoletju, ki je bila mogoča tudi zaradi redke poseljenosti slovenskih prednikov. Nemški priseljenci so med kolonizacijo prevzemali gradove in posestva, ki so ščasoma postali »pomembna središča« za razširjanje nemškega vpliva, slovenska zemlja pa je postopoma prehajala v nemško last (Božič, 1980: 26; Gruden, 1910: 69, 75).

Na slovensko ozemlje je najdlje in brez povezave s strnjanim nemškim narodnim ozemljem posegel bavarski grof Otto Ortenburg, ki je začel v 30. letih 14. stoletja na območju Kočevske iz gospodarskih razlogov naseljevati Nemce s Koroške. Njim so med letoma 1349 in 1363 sledili kolonisti iz nemških vojvodin Frankovske in Turingije. Nemška naselitev je potekala še na Gorenjskem, Koroškem, Štajerskem in Kranjskem.

Kolonisti na območju Kočevske so bili zadnji nemški poljedeljski naseljenci. Po kupni pravici so imeli svobodno dedno posest, ki so jo lahko prodajali ali zamenjevali, medtem ko so pri dajatvah in tlaki imeli privilegiran položaj. Nemci so kasneje prihajali v mesta, trge in večje vasi kot uradniki, rudarji, obrtniki, rokodelci in trgovci. Nemški jezik je tako v mestih postal simbol meščanstva,⁴ pojavil pa se je tudi v cerkvah.

Ko se je po letu 1400 ta "zunanja" kolonizacija končala, se je nadaljevala notranja kolonizacija s krčenjem in pridobivanjem novih obdelovalnih površin, na podlagi česar so do 15. stoletja na območju kočevske Stojne in Roga nastala številna naselja. Razvoj so ovirali turški vdori, ki so do konca 16. stoletja močno opustošili kočevsko gospodarstvo in negativno vplivali na naselitev območja (Prebilič, 1999: 9-10). Neugodne terenske in podnebne razmere za poljedelstvo so vplivale, da so se kočevski Nemci poleg živinoreje ukvarjali še z izrabljanjem gozda. Ne pod oblastjo celjskih grofov ne pod oblastjo Habsburžanov se življenjske razmere kočevskih Nemcev niso izboljšale. Tako je zaradi oslabiljene gospodarske moči avstrijski cesar Friderik III. prebivalcem Ribnice in Kočevja podelil leta 1492 pravico svobodne trgovine z lastno

⁴ V Ljubljani so bili sredi 19. stoletja obrt, trgovina in uradništvo v rokah Nemcev. Na območju Maribora je bilo življenje v mestih prav tako v glavnem nemško. Pouk v šolah in katekizem je potekal v nemškem jeziku, v nemščini so izdajali tudi knjige. Podobne razmere so bile tudi v Celju (Cvirn 1998: 54).

suho robo, živino in platnom po Hrvaškem in drugih pokrajinah (Tanko, 2001: 17). Krošnjarstvo, ki se je razmahnilo zlasti na Dunaju, v Trstu, Pragi in Varšavi, je pospešilo obrt in trgovino, prebivalcem omogočilo dvig življenjske ravni pa tudi priložnost za preselitev (Ferenc, 1993: 19-23).

Kočevski Nemci so torej bili pretežno ruralno prebivalstvo, ki ni imelo v lasti veliko gospodarskih poslopij, razen tistih kočevskih Nemcev, ki so se odselili v mesta. Imeli so svoje značilnosti, po katerih so se razlikovali od drugih Nemcev na Slovenskem. Kočevski Nemci so uporabljali svoje narečje nemškega jezika z značilnostmi gotice, nosili so zanje značilno nošo, imeli svoje življenjske navade, bivali v zanje značilnih lesenih hišah ter se ukvarjali večinoma z ročnim delom in obdelavo lesa. Kot je v svojem delu Slava Vojvodine Kranjske njihov narodni značaj ocenil Janez Vajkard Valvasor, so bili kočevski Nemci »bogaboječi in vraževerni«. Menil je, da kočevski Nemci niso dobri vojaki, pač pa so uspešnejši na področju študija, zato je med njimi nekaj velikih osebnosti in učenih mož. Kočevski Nemci, je še ugotovil Valvasor, so bili primerni predvsem za boj zoper sovražnike duha, nevednost, divjost in malopridnost (1977: 37, 126, 230).

Kar zadeva demografsko sliko je število kočevskih Nemcev na podlagi zasebnega štetja kočevskih župnikov doseglo vrh leta 1857, ko jih je na območju Kočevske živelo 22.898, potem pa je njihovo število začelo padati (Rus, 1939: 143, 147). K temu je pripomoglo predvsem izseljevanje kočevskih Nemcev iz gospodarsko zaostale Kočevske. Ker je bilo kmetijstvo nerazvito, so se konec 19. stoletja zaradi agrarne krize, posledice industrializacije območja, prihoda železnice v Kočevje in povečanega izkoriščanja rudnika v Kočevju mnogi kočevski Nemci izselili, večinoma v ZDA, kjer jih je konec 30. let minulega stoletja živelo približno 16.000 oziroma več kot na območju Kočevske (Cvirn, 1998: 80). Z odhodi je Kočevska izgubila najbolj vitalni del svojega prebivalstva, medtem ko so doma ostali starejši ljudje. Posestva in kmetije kočevskih Nemcev so tudi zato začele množično propadati kljub pomoči, ki so jo dobivali od svojcev iz Amerike.

Kočevski Nemci so pred prvo svetovno vojno sicer imeli v kranjskem deželnem zboru svojega poslanca, leta 1907 pa jim je pripadel poseben poslanski mandat za državni zbor na Dunaju, potem ko so nemški poslanci, sklicujoč se na gospodarsko moč nemškega prebivalstva na Kranjskem, leto predtem dosegli potrditev posebnega »nemškega volilnega okraja na Kranjskem«. Toda volitve, kot je ugotovila Trdanova

(1995: 38-43), kočevske Nemce niso politično povezale. Nasprotno, spori med njimi so se še povečevali in kočevski Nemci so v političnem smislu znova enotno nastopili po letu 1918, ko pa se je njihov položaj v novi državi močno spremenil.

2.2.1. NASTANEK DRŽAVE SHS

Po začetku prve svetovne vojne leta 1914 in pojavu vprašanja nadaljnega obstoja Avstro-Ogrske se je začela v slovenskih političnih krogih oblikovati pobuda za skupni politični nastop Slovencev. Slovenski poslanci so s kolegi iz drugih jugoslovanskih dežel v avstro-ogrskem zveznem parlamentu 29. maja 1917 ustanovili tako imenovani jugoslovanski klub. Predsednik kluba Anton Korošec je v parlamentu dan kasneje prebral izjavo, ki je postala znana kot majniška deklaracija. Jugoslovanski poslanci so zahtevali samostojno državo jugoslovanskih narodov v okviru Avstro-Ogrske, ki bi jih z drugimi narodi vezala le habsburška dinastija, dualizem Avstrije in Ogrske pa bi se preoblikoval v trializem. Deklaracijo sta tako cesar Karl I. kot vlada na Dunaju zavrnila, medtem ko je v Sloveniji majniška deklaracija doživela močan odziv. Oblikovalo se je deklaracijsko gibanje, ki je za Slovence skupaj s Hrvati in Srbi zahtevalo pravico do samoodločbe in državne osamosvojitve (Pleterski, 1971: 33, 116-119, 145).

Na srečanju v Zagrebu je bil 6. oktobra 1918 kot najvišje predstavniško telo Jugoslovanov v Avstro-Ogrski ustanovljen Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS), ki je prevzel vodenje boja jugoslovanskih narodov v Avstro-Ogrski in zahteval »zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno in neodvisno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, urejeno na demokratičnih načelih«. Narodni svet se je postopoma spreminjal iz vrhovnega političnega telesa v dejavnik oblasti. Nastalo je tako imenovano dvovladje med avstro-ogrskimi oblastmi in Narodnim svetom, dvovladje med legitimno, a nemočno avstrijsko oblastjo in nelegitimno, a ne več tajno slovansko oblastjo, ki je vse bolj odločno delovala za samoodločbo jugoslovanskih narodov in postopoma prevzemala politično vodstvo jugoslovanskih narodov. Tako je Narodni svet SHS po tistem, ko je sprejel »razglas« o samoodločbi Slovencev, Hrvatov in Srbov, na srečanju z avstrijskim cesarjem Karlom 19. oktobra 1918 na Dunaju zavrnil cesarjev manifest o preureditvi habsburške monarhije v federacijo. Po mnenju sveta država SHS že obstaja, čeprav je formalno še niso razglasili (Perovšek, 1998: 30-33, 43). Deset dni kasneje, 29. oktobra 1918, sta hrvaški sabor v Zagrebu in veliko ljudsko

zborovanje v Ljubljani hkrati razglasila ustanovitev samostojne Države SHS, ki je razen Prekmurja, Medžimurja, Baranje, Bačke in zahodnega dela Banata obsegala vse južnoslovanske pokrajine iz nekdanje avstro-ogrske monarhije. Z razglasitvijo je tako prenehala obstajati Avstro-Ogrska. Narodna vlada SHS, imenovana v Ljubljani 31. oktobra 1918, pa je 14. novembra 1918 izdala odlok o začasni upravi Slovenije. To je bil najvišji zakonski upravni akt za prehodno obdobje, dokler najvišji organ oblasti države, takrat je bil to zagrebški narodni svet, ni izdal nove temeljne zakonske odredbe.

Po razglasitvi Države SHS se je tudi v Sloveniji pojavilo vprašanje nadzora meja, še zlasti, ko je italijanska vojska 5. novembra 1918 začela prodirati na slovensko ozemlje. Meja z Italijo je bila določena z londonskim paktom leta 1915, 12. novembra 1920 pa je bila podpisana rapalska pogodba, s katero je Italija tudi formalno dobila območje Trsta, Gorice in Gradiškega ter dele Kranjske in Istre. Na Štajerskem je vojaško oblast vodil slovenski general Rudolf Maister, ki je 1. novembra 1918 v Mariboru prevzel vojaško poveljstvo in razglasil Maribor za jugoslovansko območje. Na Koroškem so bile slovenske sile prešibke, da bi ustavile nemške vojaško močnejše enote, o njeni usodi pa so odločili na pariški mirovni konferenci leta 1919 (Božič, 1980: 125). Tam so sklenili, da dobi Kraljevina SHS⁵ Maribor z Dravsko dolino in radgonski kot, medtem ko bi o usodi Celovške kotline odločil plebiscit. Ta se je 10. oktobra 1920 končal za Slovenijo neugodno in koroški Slovenci so ostali v Avstriji (Prunk, 1998: 83-91). Kraljevina SHS je 26. maja 1919 dobila še Prekmurje. Avstrija je avgusta 1919 zahtevala tudi plebiscit na Štajerskem. Pri tem jo je podprla Italija, ki je predlagala, naj dobi Avstrija Dravsko dolino z Mariborom. Na mirovni konferenci pa so 29. avgusta 1919 sklenili, da bo meja na Štajerskem predstavljala reka Mura, Avstrija bo dobila Radgono brez plebiscita, Kraljevina SHS pa Maribor, prav tako brez plebiscita (Božič, 1980: 125).

2.2.2. ZAKONSKA ZAŠČITA NEMŠKE MANJŠINE MED VOJNAMA

Po prvi svetovni vojni se je kot posledica na novo začrtanih državnih meja in na novo nastalih držav pojavilo vprašanje položaja manjšin. To je bilo obdobje Društva narodov, mednarodne organizacije ustanovljene leta 1919, v katerem so pravice manjšin urejale tri vrste dokumentov. Prvi sklop dokumentov predstavljajo mirovne pogodbe,

⁵ Kraljevina SHS je nastala 1. decembra 1918 z združitvijo Države SHS ter Kraljevine Srbije (z Makedonijo) in Črne gore. Država se je 3. oktobra 1929 preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo.

sklenjene s posameznimi državami po koncu prve svetovne vojne. Sem sodi mirovna pogodba z Avstrijo, sklenjena 10. oktobra 1919 v Saint-Germainu. Kraljevina SHS je to mirovno pogodbo, ki je nemški manjšini v kraljevini, tudi kočevskim Nemcem, zagotovila minimalno manjšinsko varstvo, podpisala 5. decembra 1919, ratificirala pa 10. maja 1920. Na nemško manjšino se nanaša člen 51, v katerem se je Kraljevina SHS obvezala k zaščiti manjšin, ki se po rasi, jeziku ali veri razlikujejo od večine prebivalstva. Podobne obveznosti do manjšin na svojem ozemlju je v členih 62-69 sprejela tudi Avstrija. Vsebina členov naj bi zagotovila varstvo pripadnikov manjšin pred diskriminacijo, pa tudi posebne pravice, na podlagi katerih bi pripadniki manjšin ohranjali svoje jezikovne, kulturne in druge posebnosti. Subjekt pravic je bil pri večini manjšinskih pravic posameznik (Cvirn, 1998: 68-70), torej je šlo za individualne pravice.

V drugi sklop dokumentov, ki so urejali varstvo manjšin po koncu prve svetovne vojne, sodijo posebne pogodbe med novimi ali povečanimi državami vzhodne in srednje Evrope z glavnimi združenimi in pridruženimi silami. Tretji sklop obveznosti, povezanih z varstvom manjšin, pa predstavljajo enostranske deklaracije, s katerimi so nekatere države prevzele določene obveznosti glede varstva manjšin in so imele enak mednarodnopravno obvezujoč značaj kot obveznosti iz posebnih manjšinskih pogodb ali mirovnih pogodb.

Posebna mirovna pogodba o zaščiti narodnih manjšin, ki jo je Kraljevina SHS - tako kot Poljska, Češkoslovaška, Romunija in Grčija - 10. septembra 1919 v Saint-Germainu podpisala z zaveznicami, sodi v omenjeni drugi sklop mednarodnopravnih obvez s področja varstva manjšin. Ta posebna pogodba, ki je temeljila na načelih mirovne pogodbe iz Saint-Germaina, manjšinam v Kraljevini SHS ni zagotavljala skupinske, temveč le osebno zaščito (Komac, 2002a: 57)

Kraljevina SHS se je s členom 1 dogovora o manjšinah obvezala, da bo člene od 2 do 8 priznala kot temeljne zakone, da jih bodo upoštevali tudi vsi drugi zakoni in uredbe. Člen 2 manjšinske pogodbe je vsem prebivalcem države – ne glede na rojstvo, narodnost, jezik, pleme ali vero – zagotovil popolno zaščito njihovega življenja in svobode ter jim dodelil pravico do »svobodnega izvrševanja vere, religije ali verovanja, ki ne nasprotuje javnemu redu in morali«. Na podlagi členov 3 in 4 so lahko nekdanji avstrijski, ogrski in bolgarski državljani pridobili državljanstvo Kraljevine SHS na

podlagi domicila ali domovinske pravice – njih samih ali njihovih staršev – na področjih, ki so prišla okvir kraljevine. Člena sta polnoletnim osebam ponudila možnost opcije za vsako drugo državljanstvo, ki jim je bilo na voljo. Osebe, ki so uporabile pravico opcije, so morale v 12 mesecih prenesti svoj domicil v državo, za katero so optirale. Te osebe so lahko obdržale premoženje, ki so ga imele v Kraljevini SHS.

V členu 5 se je Kraljevina SHS zavezala, da ne bo ovirala izvrševanja opsijske pravice, določene s pogodbami, medtem ko bo v skladu s členom 6 podelila srbsko-hrvaško-slovensko državljanstvo vsem, rojenim na njenem ozemlju. Toda osebe, ki jih omenja člen 6, se na drugo državljanstvo niso mogle sklicevati. Člen 7 je državljanom zagotovil enake državljske in politične pravice ter teoretično vsem zagotovil tudi enak dostop do javnih služb, uradov, položajev in poklicev ter svobodno uporabo jezika manjšin v javnosti.

Na posebne pravice manjšin sta se neposredno nanašala člena 8 in 9. V skladu s členom 8 so lahko manjšine na lastne stroške ustanovile in vodile dobrodne, verske in socialne ustanove, šole in druge vzgojne zavode s pravico, da svobodno uporabljajo svoj jezik in svobodno izpovedujejo svojo vero. V členu 9 se je Kraljevina SHS zavezala, da bo v mestih in okrajih, kjer živi zadostno število pripadnikov manjšine, na ljudskih šolah uredila tudi javno manjšinsko šolstvo v jeziku manjšine.

Kraljevina SHS je v členu 11 uresničevanje omenjenih členov priznala kot mednarodno obveznost, vendar ta manjšinska pogodba ni prišla ne v vidovdanske ustavo⁶ iz leta 1921 ne v oktroirano ustavo⁷ iz leta 1931. Na manjšine se je nanašal le člen 16 vidovdanske ustave. Ta je manjšinam zagotavljal pravico do šolstva v maternem jeziku ob pogojih, ki jih predpiše zakon (Komac, 2002a: 139-147).

⁶ Vidovdanska ustava je bila prva ustava Kraljevine SHS. Sprejeta je bila na vidov dan, 28. junija 1921, in je uzakonila parlamentarno monarhijo z veliko kraljevo oblastjo in centralistično obliko državne ureditve. Funkcije oblasti sta si delila med seboj kralj in parlament. Izvršilna oblast je bila v rokah kralja, ki je imenoval predsednika in člane vlade, ki je bila v svojem delovanju neposredno podrejena kralju (Osolnik, 1998: 43).

⁷ Jugoslovanski kralj Aleksander je 6. januarja 1929 ukinil ustavo, parlament in vse politične stranke. Med drugim je uvedel diktaturo in ime države spremenil v Jugoslavijo. Spremenil je upravno razdelitev države in ustanovil devet banovin (Dravsko, Savsko, Vrbaško, Primorsko, Donavsko, Drinsko, Zetsko, Moravsko in Vardarsko), ki se niso ujemale z narodnostnimi ali zgodovinskimi mejami. Leta 1931 je Jugoslavija vse bolj polzela v gospodarsko in politično krizo, zato je kralj septembra 1931 izdal tako imenovano oktroirano ustavo, s katero Jugoslavija ni bila več označena kot parlamentarna, temveč samo ustavna in dedna monarhija. Ustava je prepovedovala vse stranke na nacionalni, verski ali razredni podlagi, volilni zakon pa je dovoljeval le vsedrjavno politično listo, od leta 1933 imenovano Jugoslovanska nacionalna stranka (JNS) (Osolnik, 1998: 45).

2.2.3. KOČEVSKI NEMCI V »DRŽAVI JUŽNIH SLOVANOV«

Do konca prve svetovne vojne in razpada Avstro-Ogrske so Nemci živeli v mejah države, katere vladajoči sloj je bil v etničnem smislu nemški. Nemci na Slovenskem so bili večinoma višji meščanski razred, ki je vodil ter obvladoval gospodarstvo in javno upravo. Položaj kočevskih Nemcev je bil drugačen od položaja drugih Nemcev na Slovenskem, saj so bili večinoma ruralno prebivalstvo, niso pa bili lastniki velikih posestev. Po letu 1892 se s prihodom železnice v Kočevje in izkoriščanjem rudnika v Kočevju se njihov gospodarski položaj ni izboljšal, saj so delo dobili večinoma Slovenci in Hrvati.

Po koncu prve svetovne vojne in nastanku nove države, SHS, pa se je položaj Nemcev na Slovenskem na splošno zelo spremenil. V neugodnem položaju so bili zlasti kočevski Nemci, saj sta tako Nemčija kot Avstrija imeli kot poraženki prve svetovne vojne dovolj težav in nista bili sposobni pomagati pri urejanju njihovega položaja.

Nemci so na Državo SHS in nato Kraljevino SHS brez uspeha naslovili številne prošnje, med njimi je bil tudi predlog kočevskih občin o posebnem statusu nemško govorečega otoka na območju Kočevske in uradnem nemškem jeziku na tem območju. Predlog, v skladu s katerim bi Kočevska postala samostojna in neodvisna republika pod pokroviteljstvom ZDA, prav tako ni uspel, čeprav je Kočevska po takratnih nemških navedbah po površini in številu prebivalcev presegala majhne suverene države, kot so Andora, Monako, San Marino in Liechtenstein (Prebilič, 1999: 12-13).

Nove oblasti so izvajale načrten pritisk nad Nemci. Nasprotniki Nemcev so uničevali vse, kar je spominjalo na nekdanjo Avstro-Ogrsko: spomenike, ulične napise v nemškem jeziku, nemške trgovine in gostilne. Slovenske oblasti so se v načrtih oslabeti moč nemške manjšine lotile tudi nemških društev, pri čemer močno izstopa boj za Nemško hišo v Celju.⁸ V začetku 20. let minulega stoletja so sicer razpustili več kot 200

⁸ Nemško hišo je med letoma 1905 in 1907 zgradilo istoimensko društvo, ki je v statutih med drugim določilo, da v primeru razpada društva premoženje pripade društvu Südmark. Junija 1919 je vlada nameravala nad Nemško hišo razglasiti sekvester, tri dni pred tem, 2. junija 1919, pa je vodstvo društva Nemško hišo prodalo svojim članom. Spremembo so pravilno vpisali v zemljiško knjigo, vendar so celjske mestne oblasti prodajo sistirale. Deželna vlada v Ljubljani je društvo razpustila, češ da je z »namerjano prodajo društvenega doma prekoračilo svoje statutarčno področje«. Ker so statuti določali, da v primeru razpusta premoženje društva pripade društvu Südmark, le-to pa je bilo tuje društvo, je Nemška hiša spet padla pod sekvester. Poskus nekdanjih članov društva, da bi leta 1924 ustanovili nepolitično društvo Union, ki bi bilo pravni naslednik društva Nemška hiša, je župan mariborske občine prepovedal. Zato so Slovenci ustanovili društvo Celjski dom, ki so ga 8. januarja 1925 priznali kot pravnega naslednika društva Nemška hiša. Nad tem se je pritožilo društvo Südmark, a je pritožbo višji sodni senat v Zagrebu zavrnil, češ da staro društvo Südmark po statutih ni identično z novim društvom. Po objavi spomenice o položaju Nemcev v Sloveniji aprila 1929, v kateri so Nemci v Sloveniji opozorili na protinemške ukrepe slovenskih oblasti po

krajevnih skupin nemških društev in zaplenili njihovo premoženje, takšna pa je bila usoda tudi večine nemških šol in šolskih društev na Kočevskem. Kot ugotavlja Cvirn (1998: 75-90), so pri večini društev odločitve o razpustitvi pojasnili s tem, da obstoj in delovanje društva nista bila v skladu z interesi države.

2.2.3.1. DEMOGRAFSKA IN GEOGRAFSKA SLIKA KOČEVSKIH NEMCEV MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO

Rezultati popisov prebivalstva leta 1921⁹ v Kraljevini SHS in nato leta 1931¹⁰ v Jugoslaviji so pokazali padec števila nemških prebivalcev. Pri popisu 31. januarja 1921, pri katerem so prebivalce spraševali po maternem in ne občevalnem jeziku kot v Avstro-Ogrski, so za Nemce šteli le tiste, ki so bili Nemci po svojih starših. Pripadnosti nemškemu maternemu jeziku niso priznavali tistim, ki so bili slovenskega rodu, so pa sprejeli nemško nacionalnost in kulturo. Poleg tega so oblasti, kot že rečeno, sprejele tudi številne protinemške ukrepe. Slovenske oblasti so v 20. letih minulega stoletja med drugim ukinile nemške zasebne šole - nemški pouk je potekal le v okviru manjšinskih oddelkov na državnih šolah - in večino nemških društev, omejile rabo nemščine v javnosti in velikost zemljišča, ki ga lahko posameznik poseduje v obmejnem pasu, zaradi česar se je, kot je pokazal popis leta 1921, v prvih letih po prvi svetovni vojni iz Slovenije izselilo nekaj deset tisoč Nemcev, med katerimi je bilo približno 5000 kočevskih Nemcev¹¹ (Cvirn, 1998: 62-68).

Pri prvem popisu v Kraljevini SHS leta 1921 so sicer na območju Slovenije s Prekmurjem zabeležili 41.514 nemško govorečih, med njimi 9892 na območju občine Kočevje (Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921, 1932: 298-299).¹² Tudi deset let kasneje, pri popisu 31. marca 1931, beležimo padec števila nemško govorečih. Nemški jezik kot svoj materni jezik navedlo 9344 od skupno 38.528 prebivalcev okraja Kočevje (Splošni pregled Dravske banovine, 1939: 6-7).

letu 1918, in protestu celjskega odvetnika Walterja Riebla, s katerim se je strinjalo nemško zunanje ministrstvo, ter pismu Društvu narodov, v katerem je junija 1930 navedel težave, povezane z ustanovitvijo Nemške hiše, ter opozoril, da so sodišča v Jugoslaviji zavestno kršila člena 7 in 8 manjšinske pogodbe iz leta 1919, pa so jugoslovanske oblasti spremenile odnos do nemške manjšine, predvsem na šolskem in kulturnem področju (Cvirn, 1998: 75-79).

⁹ Glej prilogo A: Karta 1: Slovenija 1918-1941 in narodne manjšine (leto 1921) (op. p.).

¹⁰ Glej prilogo B: Karta 2: Slovenija 1918-1941 in narodne manjšine (leto 1931) (op. p.).

¹¹ Glej prilogo D: Karta: Nemški jezikovni otok na Kočevskem leta 1921 in prilogo E: Karta: Nemški jezikovni otok na Kočevskem leta 1931 (op. p.).

¹² Po popisu prebivalstva iz leta 1910 je bilo na Slovenskem 103.949 ljudi, ki so govorili nemški pogovorni jezik. Največ, 72.911, na Spodnjem Štajerskem, na Kranjskem 27.885, v koroški Mežiški dolini pa 3076. K temu je treba prišteti še približno 2000 nemško govorečih v Prekmurju, ki je bilo del ogrske polovice države (Cvirn, 1998: 62-68).

Po podatkih, ki jih navaja Rus (1939: 147) so na območju Kočevske leta 1931 zabeležili 11.915 Nemcev, upoštevajoč obdobje med letoma 1857 in 1931 pa naj bi se njihovo število zmanjšalo za 47,92 odstotka.

Nemški predstavniki rezultatov popisov prebivalstva iz let 1921 in 1931 niso priznavali, temveč so trdili, da živi v Sloveniji od 50.000 do 70.000 Nemcev. Kulturbund je do leta 1938 vztrajal, da živi v Sloveniji približno 111.000 Nemcev; 60.000 na Štajerskem, 6000 v Mežiški dolini, 15.000 drugje na Koroškem, 30.000 na Kranjskem, od tega 20.000 na Kočevskem (Cvirn, 1998: 62-68).

2.2.3.2. RAZMERE V ŠOLSTVU

Čeprav so mednarodne pogodbe in nacionalna zakonodaja nemški manjšini v Kraljevini SHS zagotavljali določene pravice na šolskem področju, je bil v praksi učinek drugačen. Posledice ukrepov na šolskem področju so v 20. letih minulega stoletja čutili tudi kočevski Nemci, saj so oblasti zaprle številne šole (v šolskem letu 1923/23 tudi nemško nižjo gimnazijo, ki je bila do leta 1918 kočevska klasična gimnazija z nemškim učnim jezikom) in vrtce, po 41 letih obstoja je bilo razpuščeno tudi Kočevsko učiteljsko društvo.

Narodna vlada Države SHS v Ljubljani je 16. novembra 1918 namreč določila, da mora biti na vseh ljudskih in meščanskih šolah jezik poučevanja izključno slovenski, medtem ko je drugod ob zadostnem številu otrok vlada priznala pravico do javnih manjšinskih šol z državnim jezikom kot obveznim predmetom in ustanavljanje zasebnih manjšinskih šol s pravico javnosti. Oblasti so kot zadostno število otrok v razredu določile najmanj 40 otrok nemške in madžarske narodnosti, državne šole, ki temu pogoju niso zadostile, pa so zaprli.

Poleg omenjenih ukrepov je bila poseben instrument omejevanja nemškega šolstva tako imenovana imenska analiza, ki je o vpisu otrok pripadnikov nemške manjšine v šole odločala na podlagi priimka. Otrok iz mešanih zakonov ali s slovensko zvenečim priimkom niso priznavali za pristne Nemce, zato niso smeli obiskovati pouka v nemških razredih.¹³

¹³ Na območju Slovenije so tako do leta 1922 ukinili ali poslovenili 11 dvorazrednih, 5 trirazrednih, 12 štirirazrednih in 23 petrazrednih nemških šol, poleg tega pa so na Spodnjem Štajerskem ukinili 19 utrakvističnih šol in nekaj nemških zasebnih šol ter otroških vrtcev. Nemški razredi so ostali le v 14 občinah. V šolskem letu 1923/24 je imela

Prosvetni minister Kraljevine SHS Svetozar Pribičević je leta 1925 pogoj za odprtje manjšinskih vzporednic na osnovnih šolah znižal na 30 otrok. Odločil je, je pouk v manjšinskih razredih v prvih štirih letih potekal v maternem jeziku (razen pouka zgodovine in zemljepisa). Če se je za razred prijavilo premalo otrok, je bilo mogoče odpreti kombinirane razrede, a pod pogojem, da v razredih ni bilo več kot 50 otrok. Znižanje pogojnega števila učencev za odprtje manjšinskih razredov na 30 pa ni prineslo bistvenega izboljšanja položaja manjšine na šolskem področju, ker so otroke v manjšinske razrede še vedno vpisovali na podlagi imenske analize (Cvirn, 1998: 71-73).

Kritike na odločitve oblasti so se vrstile naprej in kritikam se je zaradi zatiranja in nevdržnega položaja Nemcev v Sloveniji aprila 1929 pridružil tudi Kulturbund. Na zahtevane spremembe v šolski zakonodaji se je jugoslovanska oblast odzvala šele leta 1929, ko je sprejela *Zakon o narodnih šolah*. V skladu s členom 45 so lahko na osnovnih šolah v krajih z zadostnim številom prebivalstva drugega jezika odprli manjšinske razrede z ne manj kot 30 učenci. Izjemoma je lahko bilo v razredih 25 učencev.

Prosvetno ministrstvo je leta 1930 ukinilo vpisovanje otrok na podlagi imenske analize in kot glavno merilo za vpis otrok v nemške razrede na osnovnih šolah določilo jezik, ki se govori v družini, o njem pa so se lahko izrekli starši ob vpisu. Pouk državnega jezika se je v nemških oddelkih začel v tretjem razredu osnovne šole.

Na podlagi odredbe prosvetnega ministrstva so Nemci lahko ustanavljali tudi zasebne vrtce in zasebna učiteljišča. Poleg tega so leta 1931 oblasti v Sloveniji dovolile ustanavljanje podružnic Kulturbunda, ki so jih med letoma 1935 in 1936 prepovedali, tik pred izbruhom druge svetovne vojne, spomladi 1939, pa so nemške organizacije in društva v Sloveniji znova zaživel (Biber, 1966: 163).¹⁴

Kot ugotavlja Cvirn (1998: 71-75), je kljub formalno pravnem boljšem položaju nemške manjšine na šolskem področju v 30. letih minulega stoletja prišlo do največjega upada števila nemških šol na Slovenskem. Padec števila nemško govorečih otrok je bil posledica nadaljevanja pritiska na Nemce, saj je uprava Dravske banovine zahtevala, da

nemška manjšina v Sloveniji svoje oddelke na osnovnih šolah v Ljubljani, Mariboru, na Ptujju, v Celju, na Jesenicah, v Šentilju, Lokavcu, Apačah, Stegovcih na Štajerskem ter v Fikšincih in Kramarovcih v Prekmurju. Na Kočevskem so bili nemški oddelki na osnovnih šolah v Kočevju, Kočevski Reki, Koprivniku, Livoldu, Mozlju, Nemški Loki, Prelomu, Štalcerjih, Stari Cerkvi, Starem Logu in Črmošnjicah, nemške osnovne šole pa v Borovcu, Gotenici, Grčaricah, Oneku, Ovčjaku, Rajhenacu, Spodnjem Logu, Starem Bregu, Svetlem Potoku, Verdrengu, Lazah, Podstenici, Poljanah, Smuki, Štalah in Dolenji Topli Rebri (Cvirn, 1998: 71-72).

¹⁴ V Ljubljani so bila v tem obdobju štiri društva (Schlaraffia, Nemško podporno društvo, Evangeljsko gospodinjstvo društvo in Društvo za skrb za mladino), v Mariboru sedem (Športno društvo Rapid, Liedertafel, Delavsko pevsko društvo Frohsinn, Kolesarski klub Edelweiss, Evangeljsko žensko društvo, Männergesangverein in Schlaraffia) v Celju sedem, na Ptujju osem in na območju Kočevske štirinajst društev (Biber, 1966: 163).

se otroke slovenskega rodu obvezno vpiše v slovenske razrede, poleg tega pa veliko šol ni izpolnjevalo pogojev za vpis otrok.¹⁵ Oblasti so 10. maj 1940 zato določile, da se pri odpiranju ali zapiranju manjšinskih razredov ne upošteva več števila tujih otrok.

2.2.3.3. *GOSPODARSKI POLOŽAJ (KOČEVSKIH) NEMCEV*

Nemci na Slovenskem so imeli v primerjavi z drugimi Nemci v Jugoslaviji v obdobju med obema svetovnjima vojnama gospodarsko najtrdnjši položaj, bili so dobro organizirani, njihova socialna struktura pa je bila nad jugoslovanskim povprečjem (Cvirn, 1998: 79-85).¹⁶ Po razpadu avstro-ogrske monarhije je večina uradnikov zapustila državo, vendar pa so ostali nemški kapitalisti in veleposestniki, s čimer je nemška manjšina obdržala gospodarsko moč. Nemci so namreč še vedno imeli veliko veleposesti,¹⁷ bili so lastniki velikih industrijskih in trgovskih podjetij,¹⁸ zelo vplivni so bili tudi v bančništvu.¹⁹

Slovenska oblast je po razpadu Avstro-Ogrske skušala oslabiti gospodarsko moč nemškega prebivalstva z različnimi ukrepi. Vlada v Ljubljani je 30. decembra 1918 izdala ukaz o zaplembi premoženja sovražnih državljanov, na podlagi katerega so do leta 1925 nacionalizirali tudi del nemškega premoženja na Slovenskem.

Na nemško gospodarsko moč je močno vplivala tudi agrarna reforma. S posebnim z zakonom so 20. maja 1922 razlastili vsa veleposestva z več kot 75 hektari obdelovalne in več kot 200 hektari zemlje nasploh. To omejitev je na Slovenskem preseгло 208 veleposestev (91 lastnikov je bilo nemške narodnosti) s skupno površino

¹⁵ V šolskem letu 1930/31 je bilo na 36 osnovnih šolah v Sloveniji 54 manjšinskih oddelkov, ki jih je obiskovalo 1841 učencev. Deset let kasneje je bilo na 14 osnovnih šolah le še 18 oddelkov s 700 učenci (Cvirn, 1998: 71-75).

¹⁶ Po podatkih popisa prebivalstva leta 1931 je takrat v Jugoslaviji 79 odstotkov prebivalcev živelo od kmetijstva, 10 odstotkov od industrije in obrti, pet odstotkov od trgovine in obrti ter štirje odstotki od javnih služb, vojske in svobodnih poklicev. Po podatkih nemške obveščevalne službe iz začetka 40. let minulega stoletja pa je 25,9 odstotka Nemcev na Spodnjem Štajerskem živelo od obrti, 21,7 odstotka od trgovine, 17,9 odstotka od svobodnih poklicev in le 14,1 odstotka od kmetijstva. Nemci na Spodnjem Štajerskem so bili lastniki 144 industrijskih obratov, medtem ko je bilo slovenskih 131 (Cvirn, 1998: 79-80).

¹⁷ Kljub agrarni reformi se je moč Nemcev ohranila tudi na področju veleposesti. Leta 1938 je imelo skupaj 1016 Nemcev (jugoslovanskih državljanov) 32.547 hektarov zemlje, od tega na Spodnjem Štajerskem kar 21.146 hektarov. V njihovi lasti je bila skoraj polovica vinogradov v okolici Maribora, Ormoža in Slovenske Bistrice ter več kot polovica v okolici Halož, Gornje Radgone in Gornjega Cmureka. V Mariboru so bili Nemci lastniki 41 odstotkov stanovanj in drugih poslopij, v Celju 40 odstotkov, na Ptujju pa celo okoli 60 odstotkov (Cvirn, 1998: 79-80).

¹⁸ V rokah Nemcev v Sloveniji so bile: tekstilni tovarni v Trziču in Litiji, pivovarna Union v Ljubljani, tovarna cementa v Mojstrani, tovarna klobukov Universale v Domžalah, Westnova tovarna emajlirane posode v Celje, Hutterjeva tekstilna tovarna v Mariboru, Woschnaggova usnjarna v Šoštanju, Abelova steklarna v Hrastniku, Lauricheva tovarna usnja v Konjicah, pa tudi Kranjska industrijska družba na Jesenicah (Cvirn, 1998: 79-80).

¹⁹ Nemci so bili lastniki Mariborskega kreditnega zavoda (v njem je bilo leta 1929 za približno deset milijonov dinarjev vlog), rajfajznovke v Kočevju (leta 1933 je imela približno 8,3 milijona dinarjev vlog) in Posojilnice na Ptujju (leta 1935 je imela za približno 23,7 milijona dinarjev vlog). Nemci so vodili tudi upravni svet Ljubljanskega kreditnega zavoda (Cvirn, 1998: 79-80).

več kot 200.000 hektarov. Površina za razlastitev predvidene obdelovalne zemlje je obsegala 30.142 hektarov, dejansko pa so razlastili 16.162 hektarov površine. Veleposestva z nad 75 hektari obdelovalne zemlje in tisoč hektari gozda so zasegli po sprejetju *Zakona o likvidaciji agrarne reforme* z dne 19. junija 1931, ki je zajel 77 veleposestev s skupno površino 143.447 hektarov. Razlastili so 15.060 hektarov obdelovalne zemlje in 23.693 hektarov gozdov.

Kraljevina SHS je s členom 342 finančnega zakona za leto 1927/28 iz varnostnih razlogov nejugoslovanskim državljanom odvzela še pravico do nakupa in najema nepremičnin v 50-kilometrskem obmejnem pasu. Nemški poslanci se s tem niso strinjali in so v jugoslovanski skupščini dosegli, da je vlada iz finančnega zakona za leto 1928/29 izločila sporni člen. Finančni zakon za leto 1936/37 je v členu 35 omenjeno omejitev znova uveljavil. Uprava Dravske banovine je z odredbo 24. decembra 1936 komisijam, ki so odločale o nakupu ozemlja v obmejnem pasu, naložila, naj ne izdajo dovoljenja za nakup ali najem zemljišča, če je bil kupec ali najemnik nemške narodnosti, četudi je bil jugoslovanski državljan. Nemška manjšina si je prizadevala za odpravo te omejitve, ker je bila v nasprotju s temeljnim zakonom o zaščiti manjšin²⁰ in z ustavnimi načeli o enakosti in enakopravnosti vseh državljanov, a je vlada v Beogradu uredbo razveljavila šele 19. septembra 1940 (Cvirn, 1998: 75-76).

Gospodarski položaj kočevskih Nemcev je bil drugačen od gospodarskega položaja drugih Nemcev, saj so bili predvsem kmetje, mali obrtniki in trgovci, ukvarjali so se še s krošnjarjenjem, vendar so imeli kočevski Nemci gospodarske objekte tudi zunaj svojega poselitvenega prostora (na primer v Ljubljani).

Večina, 79 odstotkov, zemlje je bila v lasti kmetov, 21 odstotkov pa jo je pripadalo knežji družini Auersperg. Kočevska je bila kmetijsko nerazvita, njeno območje pa je bilo večinoma pokrito z gozdom. Zaradi slabega gospodarskega položaja je zato Kočevsko konec 19. in v začetku 20. stoletja zajel močan izselitveni val, zlasti v ZDA.

²⁰ Tako kot Poljska, Češkoslovaška, Romunija in Grčija je Država SHS v Saint-Germainu z zaveznicami 10. septembra 1919 podpisala še posebno pogodbo o zaščiti narodnih manjšin. Država SHS se je s členom 1 posebne pogodbe obvezala, da bo člene od 2 do 8 priznala kot temeljne zakone, da jih bodo upoštevali tudi vsi drugi zakoni in uredbe (Cvirn, 1998: 70).

2.2.3.4. *POLITIČNA DEJAVNOST (KOČEVSKIH) NEMCEV*

Nemci na Slovenskem se vse do konca leta 1921, dokler ni potekel opcijski rok, niso smeli politično organizirati,²¹ pa tudi sicer se niso hoteli priključiti nobeni slovenski stranki. Prizadevali so si za ustanovitev svoje politične stranke, ki bi po legalni poti dosegla primerno zaščito nemške manjšine. Oblasti so najprej dovolile politično organizacijo konservativno in katoliško usmerjenih Kočevjarjev, ki so 20. novembra 1921 v Kočevju ustanovili Kočevsko kmečko stranko (Gottscheer Bauernpartei). Ta se je kmalu po ustanovitvi priključila Stranki Nemcev, ki je ustanovni kongres pripravila 17. decembra 1922 v Žombolju. Stranka Nemcev se je zavzemala za sprejem posebnega ustavnega zakona, ki bi urejal položaj Nemcev v Jugoslaviji in v skladu s katerim bi imel vsak državljan možnost, da se svobodno odloči o svoji narodni pripadnosti, zahtevala pa je še svobodno ustanavljanje nemških šol. Stranka Nemcev se je po volitvah leta 1923 priključila vladnim strankam, imela je lastni poslanski klub in pravico sodelovanja v skupščinskih odborih (Biber, 1966: 35-36).

Oblasti so ustanovitev skupne politične organizacije za Nemce v Sloveniji dolgo odklanjale. Zavedale so se moči, ki so jo kot lastniki številnih gospodarskih objektov imeli Nemci nad ekonomsko odvisnimi Slovenci. Oblasti zato dolgo niso potrdile Političnega in gospodarskega društva Nemcev v Sloveniji, ustanovljenega 1. oktobra 1922 v Mariboru, pri tem pa so se sklicevale na položaj koroških Slovencev.²² Politično in gospodarsko društvo Nemcev se je zavzemalo za vesplošen napredek vseh slojev Nemcev v Sloveniji in si prizadevalo za primerno zaščito nemške manjšine, zlasti v šolstvu, po razglasitvi šestojanuarske diktature leta 1929, s katero je kralj Aleksander med drugim razveljavil ustavo, razpustil parlament in vse politične stranke, pa je bilo društvo tako kot druge politične stranke in društva v državi 16. februarja 1929 ukinjeno (Cvirn, 1998: 81-85).

²¹ Zaradi opcijske pravice niso imeli volilne pravice za volitve v konstituantno 28. novembra 1920 in občinske odbore. Zakon o volitvah v ustavadajno skupščino, ki ga je sprejelo začasno narodno predstavništvo 2. 9. 1920, je v 9. členu odrekel volilno pravico vsem tistim prebivalcem Kraljevine SHS zunaj Srbije in Črne gore, ki imajo po mirovnih pogodbah z Nemčijo, Avstrijo in Madžarsko pravico opcije za svojo nacionalno državo, torej tistim, ki jih ni štel za državljane. Prvič so se Nemci lahko udeležili skupščinskih volitev leta 1923. Na volitvah 8. marca 1923 je bil v volilnem okraju Maribor-Celje za državnega poslanca izvoljen Franz Schauer. Dobil je 5981 glasov oziroma šest odstotkov glasov volilnih udeležencev. Še večji uspeh so Nemci dosegli na občinskih volitvah 1924, na katerih so v Mariboru dobili približno 21 odstotkov glasov, na Ptujju 34 odstotkov in v Celju kar 41 odstotkov glasov. Štiri leta kasneje so bili v Celju v 32-članski občinski odbor izvoljeni štirje pripadniki manjšine, v mariborskem 41-članskem odboru pa jih je bilo le še pet (Cvirn, 1998: 81-85).

²² Več o tej pobudi v poglavju 2.2.4.1. Kočevski Nemci do leta 1941 (op. p.).

Tudi društvo Kulturbund, potem ko so ga leta 1920 ustanovili v Novem Sadu, v Sloveniji ni takoj zaživel. Kulturbund je svoje podružnice po Sloveniji razširil po letu 1931, ko so bila njegova pravila odobrena z veljavnostjo za vso državo.

Nemci v Sloveniji so predlagali še ustanovitev Nemške lige za Društvo narodov. Po začetnih težavah, policijski prepovedi delovanja in zavrnitvi prvega osnutka pravil, je bila liga 22. januarja 1928 odobrena. Sedež Nemške lige je bil v Beogradu, liga pa je Nemcem v Jugoslaviji po uvedbi šestojanuarske diktature služila kot nadomestek za politično organizacijo (Biber, 1966: 38).

Skratka, oblasti v Kraljevini SHS oziroma kasneje jugoslovanske oblasti niso bile naklonjene temu, da bi se Nemci v državi politično organizirali. Tak način povezovanja Nemcev so prepovedale ali pa tudi ovirale nastanek oziroma delovanje strank. Ukrepi proti Nemcem, ki so tudi med kočevskimi Nemci povzročili veliko razočaranje in nezadovoljstvo, so tako pripomogli, da so Nemci, med njimi tudi kočevski Nemci, v 30. letih minulega stoletja tako naglo in množično postali privrženci nacizma.

2.2.4. NACIFIKACIJA NEMŠKE MANJŠINE V SLOVENIJI

Po oblikovanju vlade Milana Stojadinovića leta 1935 so jugoslovanske oblasti znova okrepile pritisk na nemško manjšino. Ta je bil posledica tako negativnih čustev do Nemcev in položaja slovenske manjšine na Koroškem kot opaznejše nacifikacije dela nemške manjšine po prihodu Adolfa Hitlerja na oblast v Nemčiji leta 1933 in vse bolj odkritih nacističnih zahtev po slovenskem ozemlju. Vzpon in ekspanzija nacistične Nemčije sta bila Nemcem v Sloveniji zagotovilo za uresničitev starih načrtov o veliki Nemčiji, v okviru katerih bi čez slovensko ozemlje zgradili nemški »most na Jadran«.²³

²³ Nemški načrt o mostu na Jadran se je pojavil že v 19. stoletju in predstavljal uresničenje velikonemških idej čez slovensko ozemlje s pomočjo germanizacije Slovencev zgraditi povezavo do Jadrana. V skladu z načrtom je bilo treba Avstrijo najprej priključiti k Nemčiji, nato zlomiti odpor Jugoslavije in slovenskega naroda ter nato izigrati še Italijo, tekmico v imperialističnih načrtih (Biber, 1966: 94-95). Trst je bil namreč glavno trgovsko pristanišče Avstro-Ogrske. Ko je bila v letih 1846-1857 čez slovensko ozemlje zgrajena tako imenovana južna železnica, ki je povezovala Dunaj s Trstom, se je začel hiter gospodarski razvoj območij vzdolž proge, hkrati pa njihova germanizacija. Večino delovnih mest, ki so bila povezana z železnico, so zasedli Nemci, delno tudi Čehi in Madžari. Nemško govoreči Avstrijci so skušali germanizirati območje med severno mejo slovenske poselitve med Trstom. Ta tako imenovani prodor na jug ni bil posledica protislovenske zarote nemških nacionalistov, ampak sta ga narekovala gospodarski in prometni razvoj tega obdobja (Osolnik, 1997). O slovenskem odporu nemški ekspanziji so razpravljali na versailleski mirovni konferenci ob koncu prve svetovne vojne junija 1919. Na konferenci je jugoslovanska delegacija v svojem memorandumu opozorila na stare nemške težnje zgraditi most do Jadrana in na germanizacijo v Sloveniji ter napovedala, da bo s spremembo oblasti ta proces prenehal in da se bodo germanizirani Slovenci znova

Velikonemško gibanje si je namreč vrsto let prizadevalo razširiti Nemčijo do Jadrana, del načrtov pa je bila tudi germanizacija, zlasti na področju šolstva, kjer sta imeli pomembno vlogo društvi Deutscher Schulverein²⁴ in Südmark²⁵ (Biber, 1966: 94-99).

Nacifikacija nemške manjšine v Sloveniji, ki je spodbudila vrsto protinemških izgredov in bojkot nemških trgovcev, je v 30. letih minulega stoletja postajala vse močnejša. Nacisti so bili ob pomoči društva Deutscher Schulverein Südmark²⁶ najbolj dejavni v Mariboru, Celju in na Ptuju, pa tudi v Ljubljani. Na območju Kočevske je nacistične ideje širila podružnica za južne Slovence v okviru Društva nemških študentov (Deutsche Studentenschaft, Aussenstelle für Südslawien), ki je na Kočevsko pošiljala študente iz Münchna, nacistom pa so bili naklonjeni tudi kočevski krošnjariji.

Avstrijski generalni konzul v Ljubljani Heinrich Orsini - Rosenberg je kanclerju Engelbertu Dolfussu 21. decembra 1933 poročal o naraščajoči nacistični propagandi v Dravski banovini, ki jo oblasti v Beogradu dopuščajo. Avstrijske oblasti so 8. februarja 1934 jugoslovanskemu veleposlaniku na Dunaju predale seznam štajerskih nacistov v Jugoslaviji in ob tem Jugoslavijo zaprosile, naj »onemogoči delovanje zoper varnost in nadaljnji obstoj Avstrije naperjenih nacističnih organizacij«. Orsini - Rosenberg je nato 23. maja 1934 opozoril, da postaja Kulturbund v Sloveniji orodje nacistične propagande,²⁷ zlasti v Mariboru (od koder naj bi na avstrijsko Štajersko in Koroško pošiljali nacistično gradivo), Celju, Ljubljani ter na Ptuju in območju Kočevske.

Po navedbah policijskih oblasti na avstrijskem Koroškem marca 1934 naj bi nacistično propagando razširjali tudi evangeličanski duhovniki v Mariboru, Celju in Ljubljani, z nacistično Nemčijo pa naj bi simpatizirali še srbofilsko usmerjeni slovenski liberalni krogi, ki so nasledli nacistični propagandi o premiku severne slovenske meje na Koroškem do reke Drave in od Hitlerja pričakovali boljše čase za srednjo Evropo in Jugoslavijo.

vrnili k svoji slovenski narodnosti. A kmalu po koncu prve svetovne vojne so se v nemški javnosti pojavile zahteve ne le po Štajerski in delu Koroške, ki je pripadel Jugoslaviji, temveč tudi po bohinjskem kotu (Biber, 1966: 94-99).

²⁴ Društvo Deutscher Schülverein, ustanovljeno leta 1880, je skrbelo za ustanavljanje in vzdrževanje nemških zasebnih šol na slovenskem Štajerskem, namenjenih potujčevanju Slovencev. Slovenskim otrokom je poleg šolskih potrebščin brezplačno ponudilo še hrano in oblačila (Biber, 1966: 94).

²⁵ Društvo Südmark, ustanovljeno leta 1889, je nameravalo z načrtnim naseljevanjem Nemcev najprej vzpostaviti teritorialno narodnostno povezavo med Mariborom in Podravjem na eni ter strnjanim nemškim narodnostnim ozemljem na drugi strani, nato pa postopoma širiti jezikovno mejo proti jugu. Društvo je podpiralo nemško kmetijstvo, obrtništvo in trgovino, od leta 1906 pa je začelo v slovenskih pokrajinah sistematično naseljevati predvsem protestantske Nemce iz Nemčije (Biber, 1966: 94).

²⁶ Društvo Deutscher Schulverein Südmark je nastalo leta 1925 z združitvijo Nemškega šolskega društva in društva Südmark. Posvetilo se je večinoma o položaju Nemcev v tujini ter kmalu postalo eno najpomembnejših oporišč nacističnih idej in zagovornikov idej o veliki Nemčiji (Biber, 1966: 94).

²⁷ V Kulturbundu je namreč prihajalo do notranjih sporov med mlado generacijo članov, ki sta jo kmalu prevzeli nacistično ideologijo in širjenje nacističnih idej, in starejšo generacijo članov, navezano na nekdanjo Avstro-Ogrsko (Biber, 1966: 102).

Ban Dravske banovine Drago Marušič je oblasti v Beogradu 21. septembra 1934 opozoril na negativni vpliv avstrijskih državljanov na Spodnjem Štajerskem na nemško manjšino v Sloveniji. Menil je, da bi bilo treba zmanjšati politični vpliv Nemcev ob severni jugoslovanski meji, vendar se jugoslovanske oblasti za radikalnejše ukrepe proti nemški manjšini niso odločile.

Po nacističnem puču v Avstriji 25. julija 1934 se je nacifikacija nemške manjšine v Sloveniji še bolj razplamtela. Kulturbund je med letoma 1931 in 1933 ustanovil podružnice v Mariboru, Celju, na Ptuju, v Kočevju in Ljubljani, po letu 1934 pa še na območju Kočevske in Spodnjem Štajerskem. Toda zaradi vse bolj odkrite nacistične usmerjenosti nemškega prebivalstva so oblasti v Sloveniji postopoma razpustile večino krajevnih skupin Kulturbunda in jeseni 1935 prepovedale tudi javna predavanja predavateljev iz nemškega rajha (Cvirn, 1998: 88-93).

2.2.4.1. KOČEVSKI NEMCI DO LETA 1941

Kljub morda drugačnim pričakovanjem manjšine pri jugoslovanskih oblasteh niso naletele na razumevanje za njihove zahteve, da bi bilo potrebno urediti položaj manjšin. Nasprotno, položaj manjšin se je v novi državi še poslabšal, med njimi tudi položaj kočevskih Nemcev. Narodna vlada v Ljubljani je zaprla večino šol na Kočevskem,²⁸ zasegla vse premoženje nemških šolskih društev in odrekla Nemcem kulturno samoupravo, dovolila pa jim je pravico opcije, da so lahko zaprosili predvsem za avstrijsko državljanstvo (Prebilič, 1999: 13). Takšen odnos jugoslovanskih oblasti do manjšin je v 30. letih minulega stoletja pripomogel, da so kočevski Nemci postajali vse bolj naklonjeni do članstva v Kulturbundu, kjer se je v tem obdobju krepila podpora nacizmu. Na območju Kočevske je bilo v obdobju tik pred drugo svetovno vojno tudi vse več nacističnih zborovanj, saj so območje leta 1935 preplavili nacistični študentje iz Nemčije, nacistične ideje pa so širili tudi kočevski krošnjarji, ki so svoje izdelke prodajali v Nemčiji. Tam so po Hitlerjevem prihodu na oblast obiskovali posebne tečaje, doma pa širili nacistične ideje in vohunili za naciste, kar so oblasti skušale preprečiti z denarnimi in zapornimi kaznimi.

Po letu 1936 je bilo na območju Kočevske že več kot 25 različnih skupin Kulturbunda, 25 tako imenovanih šturmov (nacistični izraz za enoto v velikosti čete),

²⁸ Razmeram v šolstvu v Državi SHS sem več pozornosti namenila v poglavju 2.2.3.2. (op.p).

prav toliko je bilo oboroženih oddelkov volksdeutsche Mannschaft (VM), sedem je bilo vodov varnostne službe in 25 skupin mladinske organizacije (Ferenc, 1993: 19-29).

Ker so slovenske oblasti obnovile svoj pritisk, so predstavniki nemške manjšine v Sloveniji v drugi polovici 30. let minulega stoletja oživali idejo o recipročni ureditvi manjšinskih težav v Sloveniji in Avstriji, o kateri so govorili že pred desetimi leti.²⁹ Tako so kočevski Nemci zahtevali več pravic na šolskem področju in novembra 1936 predlagali enotno ureditev manjšinske problematike v Sloveniji in na Koroškem, saj so se zavedali, da lahko na položaj Nemcev v Sloveniji pomembno vpliva položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem.

Pobuda kočevskih Nemcev je padla na plodna tla. Na pobudo uprave Dravske banovine in ljubljanske škofije je decembra 1936 vodja kočevskih Nemcev Josef Eppich odpoval na Dunaj in v Celovec, da bi avstrijske zvezne in koroške deželne oblasti seznanil s koristmi, ki bi jih izboljšanje položaja koroških Slovencev prineslo tudi Nemcem na območju Kočevske. Predstavniki obeh manjšin so se junija 1937 sporazumeli o dokončnem besedilu spomenic, ki so ju ločeno naslovili na odgovorne na Slovenskem in na Koroškem.

Kočevski Nemci so zahtevali ustanovitev nemškega narodnega sveta kot narodnopolitične organizacije v Dravski banovini, ki bi bil ustrezno zastopan v banskem svetu. Zavzemali so se za uveljavitev subjektivnega principa pri določanju narodnosti (vsak polnoletni državljani naj bi se samostojno izrazil o svoji narodnosti) in zmanjšanje minimalnega števila šoloobveznih otrok pri odpiranju manjšinskih oddelkov na 15. Na državni realni gimnaziji v Kočevju naj bi pouk nemščine potekal od prvega razreda in naj bi imel enako število ur kot slovenščina. Država naj bi dovolila zasebno poučevanje nemškega jezika, ustanovitev zasebnih vrtcev, uporabo nemških krajevnih imen in delovanje krajevnih organizacij Kulturbunda ter drugih nemških društev. Nemcem naj bi država vrnila del društvenega premoženja, zlasti dijaška domova v Kočevju in v Mariboru ter strokovno šolo in Marijin dom v Kočevju, hkrati pa naj bi razdružila velike

²⁹ Ko je vlada Kraljevine SHS 11. aprila 1924 razpustila Kulturbund in je odločitev utemeljila kot povračilni ukrep zaradi preganjanja koroških Slovencev, so začeli predstavniki nemške manjšine v Sloveniji pritiskati na politike v Celovcu, naj z recipročno ureditvijo položaja koroških Slovencev prispevajo k boljšemu položaju nemške manjšine v Sloveniji. V letu 1925 so se tako pričela pogajanja o kulturni avtonomiji za Slovence na Koroškem (Domej, 2000/2001: 25-27). Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji je jugoslovanskim in avstrijskim oblastem januarja 1926 poslalo spomenico, v kateri je zapisalo, naj bi podpora koroškim Slovincem odprla pot za rešitev manjšinskega vprašanja v kraljevini SHS in v sosednjih državah. Spomenica je v Sloveniji naletela na kritičen odziv javnosti, na Koroškem pa zahtevi za kulturno avtonomijo za tamkajšnje Slovence niso bili naklonjeni. Pri iskanju primernega modela kulturne avtonomije za Slovence so prezrli zahteve koroških Slovencev in v osnutek zakona o kulturni avtonomiji julija 1927 vključili načeli subjektivnega odločanja nacionalne pripadnosti in delitve šolstva na manjšinsko in dvojezično. Nemci v Sloveniji so se leta 1928 zavedli, da kulturna avtonomija za koroške Slovence ne bo uresničena in da bo pot za ureditev njihovega položaja trnova.

občine, nastale zaradi slovenskih nacionalnih teženj. V spomenici so kočevski Nemci zahtevali še odpravo uredbe pravosodnega ministrstva, ki je ustanovila posebne komisije, pristojne za izdajo dovoljenj za nakup in prodajo zemljišč v 50-kilometerskem obmejnem pasu.

Po predložitvi spomenic so koroški Slovenci in kočevski Nemci zaman čakali na odziv oblasti v Beogradu in na Dunaju. Do načrtovanega pogovora med predstavniki obeh manjšin z banom Markom Natlačenom, ki je Dravsko banovino vodil med letoma 1938 in 1941, ni prišlo (Cvirn, 1998: 93-95). Zaradi vse bolj odkrite pronacistične in iredentistične usmerjenosti kočevskih Nemcev so bili poskusi za enotno ureditev manjšinske problematike na Slovenskem in Koroškem vnaprej obsojeni na neuspeh.

2.2.4.2. VPLIV PRIKLJUČITVE AVSTRIJE K NEMČIJI NA NEMCE V SLOVENIJI

Po priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu leta 1938 in nemški okupaciji Češkoslovaške marca 1939 se je nacifikacija nemške manjšine v Sloveniji še okrepila. Del nacistično usmerjenih pripadnikov nemške manjšine v Sloveniji se je aktivno vključil v obveščevalno delo za nemško varnostno službo in vojaško obveščevalno službo, medtem ko so bili avstrijski nacisti po priključitvi Avstrije k Nemčiji prepričani, da imajo pravico usmerjati Nemce v Sloveniji in še bolj spodbuditi veliko nemško miselnost³⁰ (Cvirn, 1998: 95-96).

Nemčija se je v notranjo politiko Jugoslavije konec 30. let minulega stoletja vmešavala vse bolj neposredno.³¹ Eno glavnih vlog v pripravah na okupacijo Slovenije in nacistične politike v času okupacije je odigral Inštitut za Nemce v jugovzhodni Evropi (Suddeutsches Institut), ustanovljen v Gradcu maja 1938, ki se je oprl na tradicijo društva Deutscher Schulverein Südmark.

Nemci v Sloveniji so začeli v tem času vztrajno širiti tudi govorice, da bodo nemške čete kmalu vkorakale v Slovenijo. Govorice so se razplamtele v drugi polovici

³⁰ Tako je Manfred Straka v imenu podružnice društva Deutscher Schulverein Südmark za Spodnjo Štajersko v pismu 31. marca 1938 prosil Hitlerja, naj se Nemčija zavzame za narodne pravice Nemcev na slovenskem Štajerskem. To pismo je prišlo do Hitlerja v času, ko je bila glavna nemška pozornost usmerjena k Sudetom na Češkem, zato nanj ni bilo odziva (Cvirn, 1998: 95-96)

³¹ Nemški veleposlanik von Heeren je novembra 1938 od notranjega ministra Korošca zahteval, naj preneha s pritiski na nemško manjšino. Na von Heerenov namig je 21. decembra 1938 Stojadinović odstranil Korošca in položaj notranjega ministra zaupal Milanu Ačimoviču, ki je uvedel novo, nemški manjšini bolj naklonjeno politiko (Cvirn, 1998: 95-98).

marca 1939, ko je Nemčija razkosala ostanek Češkoslovaške in razglasila protektorat nad Češko in Moravsko. Na Apaškem polju³² so se Nemci na demonstracijah spopadli z oblastmi, na predvečer Hitlerjevega rojstnega dne, 19. aprila 1939, pa so štajerski in kočevski Nemci slavili ter Hitlerja pisno pozvali, naj čim prej zasede Slovenijo (Cvirn, 1998: 95-98). Hitler je njihove želje uresničil dve leti kasneje, mnogi slovenski Nemci, ki so v pohodu nacizma videli možnost za boljšo prihodnost in so ga množično podprli, pa so sredi vojne spoznali tudi drugo stran nacističnih načrtov.

2.3. KOČEVSKI NEMCI NA SLOVENSKEM MED II. SVETOVNO VOJNO

Z nemškim vdorom na Poljsko 1. septembra 1939 se je brez vojne napovedi začela druga svetovna vojna. Nemci na Slovenskem so začetek druge svetovne vojne, ene najbolj krutih v človeški zgodovini, dočakali idejno strnjeni v nacistični miselnosti, bojevito razpoloženi in z občutkom večvrednosti do "nižje rase", Slovencev (Biber, 1966: 166). Jugoslavijo so enote Adolfa Hitlerja in enote italijanskega voditelja Benita Mussolinija napadle 6. aprila 1941. Hitler je kot vrhovni poveljnik nemških oboroženih sil med 3. in 12. aprila 1941 v skladu s smernicami za razdelitev Jugoslavije razkosal tudi Slovenijo.³³ Nadzor je prevzel nad slovensko Štajersko, severno Dolenjsko, Gorenjsko, Mežiško dolino, območjem Dravograda, občino Jezersko in severozahodnim delom Prekmurja oziroma skupno nad 10.118,52 kvadratnega kilometra. Italija je dobila večino Notranjske, Dolenjske in Ljubljano oziroma 4550,66 kvadratnega kilometra, Madžarska pa večino Prekmurja in občino Razkrižje z Medžimurjem oziroma 99,54 kvadratnega kilometra.

³² Jugoslavija je po koncu prve svetovne vojne dobila Apaško polje, ravnino na SV Slovenije med Slovenskimi goricami in reko Muro, ki je predstavljalo največji nemški otok v Prlekiji in na slovenskem Štajerskem. Poleg na Apaškem polju so bili Nemci pred vojno še v Gornji Radgoni, Ljutomeru, Središču ob Dravi in drugod. Gospodarsko so bili močni, imeli so najboljšo zemljo in vinograde ter bili uspešni trgovci. Ob razpadu Avstro-Ogrske naj bi na Apaškem polju živelo 7000 Nemcev. Ker pa je njihovo število konstantno padalo, jih je leta 1941 bilo le še 2600. Nacistična propaganda je prihajala iz Radgone, Gradca in Cmureka. Nacistične ideje so širili tudi Nemci z območja Apač, ki so pred okupacijo zbirali podatke o premikih jugoslovanske vojske in slikali objekte. Kljub vsemu je nemška okupacija aprila 1941 presenetila večino prebivalcev območja med Murskim poljem in Slovenskimi goricami. Nekateri so upali, da se bodo Angleži izkrcali v Grčiji in pregnali Nemce z Balkana, nekateri so se vdali v usodo, spet drugi, zlasti revni, pa so upali, da se jim bo izboljšal socialni položaj. Navdušenje za Hitlerja je upadlo, ko so začeli nacisti izganjati ljudi in doživljati poraze na vzhodni fronti (SZ, Poljska) (Novak, 1987: 46,71-72).

³³ Glej prilogo C: Karta 3 Razkosanje Slovenije leta 1941 (op.p.).

Na območju, ki ga je Hitler sklenil podariti svojim političnim zaveznikom, je po podatkih različnih raziskav o številu prebivalcev na Slovenskem živelo različno število Nemcev – od 20.000 do več kot 50.000. Po ugotovitvah analize nemškega Zveznega statističnega urada³⁴ je na Slovenskem tik pred drugo svetovno vojno leta 1939 in konec leta 1944 živelo približno 11.700 štajerskih Nemcev, 1500 prekmurskih Nemcev, približno 6000 Nemcev z območja Kranjske (brez Kočevja) in približno 15.400 kočevskih Nemcev (Nećak, 1998: 173-182).

Z razkosanjem Dravske banovine Hitler ni razbil le slovenskih prebivalcev, temveč tudi nemško narodno manjšino; kočevski in ljubljanski Nemci so prešli pod Italijo, Nemci v Murski Soboti in v okolici pod Madžarsko, tisti v drugih pokrajinah pa pod Nemčijo (Ferenc, 1998: 99). Vsi okupatorji so si prizadevali za trajno formalnopravno priključitev nekaterih delov zasedenega ozemlja k svojim državam, s čimer so kršili mednarodno pravo, ki ne dovoljuje takšnih priključitev pred sklenitvijo mirovne pogodbe (Ferenc, 1997: 13).

2.3.1. KOČEVSKI NEMCI POD ITALIJO

Italijani so dodeljeno ozemlje (Ljubljana, večina Dolenjske in Notranjske) priključili Italiji 3. maja 1941 s kraljevim ukazom, ki so ga čez dve leti spremenili v zakon. Ozemlje so hoteli priključiti čim prej, saj prebivalci zasedenega območja Italiji niso bili naklonjeni pa tudi Nemci so hoteli še razširiti svoje zasedeno ozemlje na Dolenjskem. Priključeni del Dolenjske, s čimer so kočevski Nemci prešli pod italijansko upravo, Notranjske in Ljubljane je Italija oblikovala kot Ljubljansko pokrajino, ki jo je vodil visoki komisar, v pomoč pa mu je bil sosvet 14 Slovencev. Italijanski okupator do Slovencev ni bil tako oster kot nemški, vendar so po zaostritvi razmer na bojiščih spomladi in poleti 1942 tudi pri italijanskih oblasteh že nastajali načrti s podobnimi ukrepi, kot so bili nacistični v severni Sloveniji (izgon Slovencev, kolonizacija Italijanov, večja italijanizacija šolstva in kulture ...) (Ferenc, 1997: 9, 17-18).

Po priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji so nekaj časa vladali napeti odnosi tudi med Italijani in Nemci. Italijanske oblasti niso odobravale, da so Nemci vztrajno zahtevali priključitev omenjenih območij k nemškim zasedbenim območjem v

³⁴ Nemški Zvezni statistični urad je jugoslovansko statistiko dopolnjeval z zasebnimi štetji, brez internega štetja Kulturbunda v Sloveniji leta 1944, in z ocenjenim naravnim prirastkom nemškega prebivalstva brez upoštevanja

Sloveniji. Napetost je popustila, ko so v Berlinu sklenili, da se Nemci v Ljubljanski pokrajini vrnejo v rajh. Sklep o preselitvi Nemcev iz Ljubljanske pokrajine je ustrezal nacističnemu programu, da po evropskih državah raztresene Nemce, ki so bili po njihovem mnenju demografsko in nacionalno ogroženi, preselijo v Nemčijo ter na zasedena ali priključena območja. Nacisti so spomladi 1941 takšno območje našli na Poljskem, načrtovali pa so ga še v Sovjetski zvezi. Himmler je ta, tako imenovani generalni načrt Vzhod, ki je v Berlinu nastal med letoma 1941 in 1942, ukazal razširiti na Koroško, Kranjsko in Spodnjo Štajersko.

Kočevskim Nemcem, ki so z lastnim štetjem marca 1941 ugotovili, da jih je v 178 vaseh in zaselkih 12.498 (nacisti so 31. julija 1941 na območju Kočevske našli 11.415, drugod v Ljubljanski pokrajini pa 2165 Nemcev), sta Himmler in Hitler v skladu z načrtom Vzhod dovolila preselitev s »kmetije na kmetijo«, to je brez vmesnega bivanja v taboriščih. Po meddržavnih pogajanjih med Nemčijo in Italijo so na podlagi pogodbe, podpisane 31. avgusta 1941 v Rimu, zadnji rok za opcijo določili 30. septembra 1941 in za preselitev 30. november 1941. V pogodbi so za preselitev poleg kočevskih Nemcev iz Ljubljanske kotline predvideli tudi Nemce iz Reške pokrajine, to je iz občine Draga, ki je sodila h Kočevski. Nemci so za to nalogo ustanovili preselitveno družbo DUT (Deutsche Umsiedlungs-Teruhand-Gesellschaft), ki so jo nemški izseljenci pooblastili, da v njihovem imenu proda njihovo imetje, Italijani pa nepremičninsko družbo Emona. Emona je bila pooblaščen, da je od DUT odkupila premoženja Nemcev ne le s Kočevske, ampak z vsega območja Ljubljanske in Reške pokrajine, ki jih je nato lahko prodala.

Na območju Kočevske so pripravili vrsto zborovanj, na katerih so poudarjali, da se kočevski Nemci »ne bodo preselili, temveč vrnil v rajh«.³⁵ Vodstvo kočevskih Nemcev je tako med majem in oktobrom 1941 pridobilo za preselitev več kot 95 odstotkov svojih rojakov. Za preselitev se je prijavilo 12.147 Nemcev. Nekaj jih je kasneje prijavo za preselitev umaknilo, nekateri pa so sklenili ostati, tako da so na območje ob Savi in Sotli med novembrom 1941 in januarjem 1942 preselili 11.509 kočevskih Nemcev. Drugod v Ljubljanski pokrajini se je za preselitev odločilo 1861

vojnih izgub (Nečak, 1998:173-182).

³⁵ Adolf Hitler je za zasedena območja slovenske Štajerske, severne Dolenjske, Gorenjske, Mežiške doline, območja Dravograda, občine Jezersko in severozahodnega dela Prekmurja, ki ga je ob okupaciji Slovenije spomladi leta 1941 prisodil Nemčiji, predvidel zasedbeni sistem, kot ga je leta 1940 za Alzacijo, Lotaringijo in Luksemburg. Te pokrajine naj bi prej ali slej postale sestavni del rajha, sicer pa je bilo območje zelo kratek čas pod čisto nemško vojaško upravo. Zasedeno slovensko ozemlje je Hitler z odlokoma aprila 1941 razdelil na začasni upravni enoti, Spodnjo Štajersko ter na zasedena območja Koroške in Kranjske, ki bi ju, ko bi ju »etnično očistili«, tudi formalnopravno priključili k nemškemu rajhu (Ferenc, 1998: 100).

Nemcev, na pot proti Gorenjski pa jih je v začetku januarja 1942 odšlo 1055. Nacisti so tako kot vse nemške preseljence rasno pregledali tudi kočevske Nemce. Tega niso storili po preselitvi kot v drugih primerih, temveč so kočevske Nemce rasno pregledali pred preselitvijo, kočevski Nemci pa so v okviru pregleda dobili tudi nemško državljanstvo. Ocena ni vplivala na preselitev, temveč so jo uporabili le za statistiko. Ugotovili so, da je bilo med optanti le 77 odstotkov »čistih Nemcev«, preostale pa so šteli v kategorijo tako imenovanih »mešanih primerov s tujenarodnimi sestavinami«, zlasti dinarske, zahodne in nordijske rase (Prebilič, 1999: 15).

Pred preselitvijo na območje Posavja in Obsotelja, od koder so nacisti izselili približno 70.000 Slovencev, sta vodstvo kočevskih Nemcev avgusta 1941 in v začetku leta 1942 močno razburila letaka okrožnega odbora Komunistične partije Slovenije (KPS) Kočevje, v katerem je kočevski odbor KPS opozarjal kočevske Nemce, da jih bodo naselili na Slovincem ukradeno zemljo, da jih bodo domačini obravnavali kot nasilne priseljence ... Na koncu letaka je okrožni odbor KPS kočevske Nemce pozval, naj se raje vključijo v Narodnoosvobodilni boj (NOB) (Ferenc, 1968: 591, 625, 710). Vendar letaka nista imela večjega učinka na kočevske Nemce in novembra 1941 je iz Kočevja odpeljal prvi transport, zadnji pa januarja 1942. Pri odločitvi za preselitev je bila odločilna želja kočevskih Nemcev po boljši zemlji in možnostih gospodarjenja na njej, strah pred osamitvijo Slovencev pod italijansko okupacijo, grožnje vodstva z izselitvijo v južno Italijo ali celo na Sicilijo oziroma v severno Afriko pa tudi z izgonom v koncentracijska taborišča. Pomisleke, da se bodo morali naseliti na zemlji izgnanih Slovencev, je skušalo vodstvo kočevskih Nemcev odvrniti z zagotovitvijo, da bodo izgnani Slovenci dobili odškodnino.

Po preselitvi v Posavje in Obsotelje so bili kočevski Nemci močno razočarani. Namesto na posestva izgnanih Slovencev so jih namestili v tako imenovana zimska nastanišča, turistične objekte ali k sorodnikom. Kočevski kmetje so na slovenske kmetije v Posavju in Obsotelju »za stalno« prišli šele leta 1943, kjer naj bi jih oktobra tega leta živelo 10.666.

Nacisti so nameravali v Posavju in Obsotelju poleg kočevskih Nemcev naseliti še druge skupine nemških priseljencev. Do konca leta 1943 jim je uspelo zlasti v Posavju in Obsotelju naseliti besarabske, bukovinske, dobrudžanske in južnotirolske Nemce, ki so uživali vso pomoč ustanov tretjega rajha in bili za tri leta oproščeni služenja vojaškega roka (Ferenc, 1998: 106-110, Ferenc, 1993: 98).

Po preselitvi kočevskih Nemcev so se italijanske oblasti odločile ponovno poseliti zapuščeno območje Kočevske, ker so hotele izkoristiti to z gozdom bogato območje. Italijanske oblasti niso predvidele stalne poselitve, saj prijavitelji ne bi bili lastniki kočevskega premoženja - odkupila ga je Emona - temveč najemniki. Načrt zaradi bojev med okupatorji in partizani ni zaživel. Italijanska vojska je med umikom pred partizani požgala številne vasi z bogato kulturno dediščino, kar je storila tudi že med poletno ofenzivo leta 1942. Nastala je velika škoda (Ferenc, 1993: 63), posledice minulih dejanj pa so vidne še danes. Območje so po vojni sicer zaznamovali tudi poboji v Kočevskem Rogu maja 1945, leta 1948 pa nastanek varovanega območja, ki je predvidel zaščito najvišjega slovenskega vodstva.

2.4. USODA SLOVENSКИH NEMCEV PO II. SVETOVNI VOJNI

Usodo nemške manjšine v Jugoslaviji in Nemcev v Sloveniji, tudi kočevskih, sta določila nacizem in druga svetovna vojna. Med drugo svetovno vojno se je tudi v Sloveniji oblikovalo prepričanje o kolektivni nemški krivdi za pregon Slovencev in nemški manjšini v Sloveniji kot narodnem sovražniku. Že med vojno so se tako komunisti kot nekomunisti na Slovenskem zavzeli za povojni obračun z Nemci. Oba politična tabora sta bila prepričana, da morajo Nemci plačati za storjene zločine nacistov, kar je bilo v skladu s tedanjo zavezniško politiko do nacistov. Z umikom nemških enot z jugovzhoda jeseni 1944 pa se je začelo begunsko gibanje nemških civilistov z nemškega naselitvenega prostora v Jugoslaviji (Nećak, 1998: 207-208, 214).

Po izgonu, zlasti med letoma 1945 in 1946, in drugih ukrepih jugoslovanskih oblasti je nemška manjšina praktično nehala obstajati. Člen 12 slovenske ustave iz leta 1947 je manjšinam v Sloveniji zagotovil zaščito in pravico kulturnega razvoja ter svobodno uporabo jezika, vendar to za preostale pripadnike nemške manjšine po vojni ni veliko pomenilo. Jugoslavija v svojem poročilu leta 1950, ko je ekonomsko-socialni svet OZN zahteval poročilo držav o zaščiti manjšin, pa tudi ni navedla nemške manjšine v Sloveniji, temveč le italijansko in madžarsko (Repe, 1998: 145-150).

Nova oblast (komunistična) je po koncu druge svetovne vojne skušala obračunati z Nemci tudi tako, da se je odločila za zaplembo nemškega premoženja.

Nemška manjšina je bila z nemškimi in avstrijskimi družbami lastnica številnih kmetijskih površin, stanovanjskih in poslovnih zgradb, denarnih zavodov, trgovskih, gradbenih in drugih industrijskih obratov. Med gospodarskimi razlogi za zaplembo nemškega premoženja je bila nadomestitev škode, ki so jo nemške enote posredno ali neposredno povzročile na slovenskem ozemlju med letoma 1941 in 1945. Jugoslavija je hotela z zaplembo priti tudi do prvih sredstev za obnovo med drugo svetovno vojno uničenega gospodarstva (Prinčič, 1998: 245).

2.4.1. NEKOMUNISTI O USODI NEMCEV PO II. SVETOVNI VOJNI

Sodelavci Janka Mačkovška, ki se je kot strokovnjak Manjšinskega inštituta v Ljubljani ukvarjal s preučevanjem narodnostnih vprašanj, so med letoma 1941 in 1943 pripravili več študij o prevzemu oblasti in povojni ureditvi v Sloveniji. V študiji z naslovom *Kolikšna je življenjska moč in kolikšne so latentne in strokovne rezerve Slovencev radi prevzema posestev in poslov, ki jih imajo tujerodci na Slovenskem*, nastali 11. oktobra 1941, so razpravljali o posledicah nasilnega izseljevanja Slovencev in menili, »da na slovenskem področju ne more ostati noben tujec«.

Mačkovškovi sodelavci so v študiji *Vojna škoda in nje poravnava iz zaplenjene imovine* 15. decembra 1942 menili, da je treba okupatorja nujno razlastiti in izgnati. Z zaplembo tujega premoženja bi v Sloveniji ustanovili sklad za poravnavo realno povzročenih škod. Študija je predvidela še zakon o razlastitvi, s katerim bi zasegli in razlastili premoženje: 1.) tujih državljanov sovražnih narodnosti (Nemci, Italijani, Madžari in Bolgari), ki so imeli državljanstvo svojih držav;

2.) jugoslovanskih državljanov sovražne narodnosti (Nemci, Italijani, Madžari in Bolgari), ki so imeli jugoslovansko državljanstvo.

Vprašanja izгона tujcev so se 7. septembra 1942 Mačkovšek in sodelavci lotili tudi v študiji z naslovom *Severna meja na Štajerskem – minimum*. Zapisali so, da mora biti »državno ozemlje brezpogojno nacionalno čisto, brez nezanesljivih manjšin ali sploh pripadnikov tujih narodnosti«.

Zahtevo za očiščenje slovenskega ozemlja so Mačkovškovi sodelavci izpostavili 15. januarja 1943 v študiji o *Prvi fazi reparacij*. Do sredstev za reparacije bi prišli z izgonom vseh, ki so Nemci po narodnosti. Nemci bi s seboj odnesli le osebne predmete

in premoženje v protivrednosti 500 dinarjev, preostalo premoženje pa bi zaplenili in zasegli v korist Urada za reparacije, so razmišljali.

Da bi bilo treba v Slovenji natančneje opredeliti pojem Nemca, so Mačkovškovi sodelavci predlagali v študiji, nastali 10. marca 1943, v kateri se je, kakor tudi kasneje, pojavila tudi ideja o kolektivni odgovornosti vseh Nemcev (Ferenc, 1998: 115-117).

To so bile le nekatere od verjetno številnih razprav, v katerih so različni posamezniki razpravljali o tem, kako zlasti nemško manjšino po vojni kaznovati za sodelovanje pri nacističnem nasilju in zločini nad Slovenci. O Nemcih pa so razpravljali tudi v partizanskem vrhu, kjer so sprejeli nekatere za (kočevske) Nemce usodne in pomembne odločitve.

2.4.2. ODLOČITVE PARTIZANSKEGA VRHA

V partizanskem vrhu se je razprava o povojni usodi narodnih manjšin, zlasti nemške, razvila že med drugo svetovno vojno leta 1944. Politična odločitev o usodi nemške manjšine po drugi svetovni vojni je bila na jugoslovanski ravni sprejeta v času drugega zasedanja predsedstva Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ), 29. novembra 1943, ali med koncem zasedanja in začetkom leta 1944, ko je tajnik Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije Rodoljub Čolakovič v Ljubljani napovedal izselitev Nemcev iz Jugoslavije. Po mnenju vodstva NOB je šlo pri tem za povračilni ukrep zoper Nemce, ki so hoteli uničiti slovanske narode v Jugoslaviji (Repe, 1998: 145-146).

V Sloveniji je prvi natančnejši predlog o ravnanju z Nemci 3. septembra 1944 pripravil predsednik komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih sodelavcev za Slovenijo Makso Šnuderl, ki je pri Osvobodilni fronti slovenskega naroda (OF) zastopal štajerske izgnance in begunce. Pred Šnuderlom je komite KPS za Štajersko že julija 1944 sklenil izgnati vse Nemce iz Slovenije, s to odločitvijo sta se strinjala centralni komite KPS in predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), ki je na seji od 13. do 15. julija 1944 sklenil izgnati vse Nemce. Odločitev so zaradi hudih bojov na Štajerskem uresničili le delno (Ferenc, 1998: 117).

Šnuderl je študijski komisiji pri predsedstvu slovenskega NOB 2. septembra 1944 predlagal oblikovanje stališča o Nemcih, ki so bili po njegovem mnenju večinoma člani Kulturbunda in so v skladu z (nekdanjimi) jugoslovanskimi zakoni zagrešili

veleizdajo. Predlagal je seznam ljudi, ki so jih oblasti štejele za Nemce. Izgnance bi, je predlagal Šnuderl, najprej zbrali v večje skupine in jih nato izgnali čez mejo v Gradec.

Šnuderl je svoj predlog kasneje dopolnil. K njegovemu drugemu predlogu je pravnik Igor Rosina 12. septembra 1944 pripomnil, da bo imel slovenski narod ob koncu vojne zgodovinsko priložnost, da «se na severni meji znebi nemških manjšin». Kot je še menil Rosina, pa bo treba ugotavljati individualno odgovornost, sicer bi Slovenijo čakala vrsta odškodninskih tožb.

Na predlog študijske komisije pri predsedstvu slovenskega NOB so nato Fran Zwitter, Luka Sieničnik, Lojze Ude in Lavo Čermelj izdelali študijo o odnosu do tujcev ob prevzemu oblasti in njem. Študijski komisiji so se stališča v študiji, ki jo je dobila 25. novembra 1944, zdela premila, zato je za izgon določila tudi Nemce, ki so delali proti narodnim interesom, ne glede na to, ali so bili pripadniki kakšne narodnosocialistične organizacije, pa tudi Nemce, ki so se naselili na Slovenskem po 6. aprilu 1941. Po 6. aprilu 1941 priseljene Madžare in tiste, ki so se pregrešili proti slovenskemu narodu, pa so hoteli izgnati v manjšem številu (Repe, 1998: 149).

Študijska komisija na seji 29. novembra 1944, na kateri so bili navzoči tudi člani izvršnega odbora OF ali predsedstva SNOS, predloga o odnosu do tujcev, ki je predvidel izgon vseh Nemcev ne glede na njihovo članstvo v nacističnih organizacijah, razen tistih, ki so delovali v NOB, ni oblikovala v odlok (Ferenc, 1998: 117-119). Predsedstvo AVNOJ je namreč 21. novembra 1944 že sprejelo *Odlok o prehodu sovražnikovega imetja v državno last, o državnem upravljanju premoženja odsotnih oseb in zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile*.

2.4.3. ODLOK(A) AVNOJA IN DRUGI AKTI ZA OBRAČUN Z NEMCI

Na jugoslovanski ravni je bil najpomembnejši ukrep, s katerim so hotele oblasti obračunati z Nemci, tudi s kočevskimi, *Odlok o prehodu sovražnikovega imetja v državno last, o državnem upravljanju premoženja odsotnih oseb in zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile*³⁶ (dalje odlok predsedstva AVNOJ). Odlok ima 12 členov. Sprejet je bil 21. novembra 1944 na zasedanju AVNOJ v Jajcu in bil osnova za gospodarske ukrepe jugoslovanskih oblasti proti Nemcem v državi. Veljati je začel 6. februarja 1945 z objavo v Uradnem listu.

Odlok predsedstva AVNOJ je bil zadnji pomembnejši predpis v zvezi s premoženjem Nemcev do podpisa ADP leta 1955. Njegov najpomembnejši del je člen 1 s tremi točkami, ki pravi, da z dnevom, ko stopi ta odlok v veljavo, preide v državno last:

- 1.) vse premoženje nemškega rajha in njegovih državljanov na ozemlju Jugoslavije;
- 2.) vse premoženje oseb nemške narodnosti z izjemo Nemcev, ki so se borili v NOB in partizanskih odredih Jugoslavije ali so državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno;
- 3.) vse premoženje vojnih zločincev in njihovih sodelavcev ne glede na njihovo državljanstvo in ne glede na državljanstvo premoženje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljskih ali vojaških sodišč obsojena na zaplembo imetja v korist države.

V skladu s tem odlokom so za pripadnike nemške narodnosti šteli jugoslovanske državljane nemške narodnosti, ki so se med okupacijo izrekli ali so veljali za Nemce ne glede na to, ali so pred vojno nastopali kot Nemci ali so veljali za asimilirane Hrvate, Slovence ali Srbe. Za pripadnike nemške narodnosti so šteli tudi jugoslovanske državljane, ki so se v predvojni Jugoslaviji pri popisu prebivalstva opredelili za pripadnike nemške narodnosti; člane Kulturbunda; vse, ki so prostovoljno sodelovali z nemškimi vojaškimi, policijskimi ali enotami SS in državljane držav, ki so v vojni sodelovale z Nemčijo (Prinčič, 1998: 246-251). Kot sicer ugotavlja Ferenc (1998: 119), pa odlok premoženja Italijanov, Furlanov in Madžarov ne omenja.

Ker so imele oblasti pri razlagi člena 1 težave, sta predsedstvo AVNOJ in Komisija za upravo narodne imovine (KUNI) junija 1945 izdala navodili o določanju sovražnega premoženja oziroma premoženja državljanov nemškega rajha in oseb nemške narodnosti. Med državljane nemškega rajha so uvrstili vse z nemškim državljanstvom, četudi so ga bili med okupacijo prisiljeni sprejeti. Mednje so šteli tudi nekdanje avstrijske državljane, Sudetske Nemce in vse, ki so med vojno optirali za rajh, med slednjimi so bili tudi kočevski Nemci. Kot sta poudarili predsedstvi AVNOJ in KUNI, za določitev oseb nemške narodnosti ni odločilen kraj rojstva ali narodnost staršev, temveč *njihovo vedenje in priznavanje v Jugoslaviji pred drugo svetovno vojno in med njo*. Izjeme so bili tisti, ki so izkazali »tveganje in predano žrtvovanje v NOB«.

³⁶ (Ur. l. DFJ, št. 2/25, 06. 02. 1945).

Odredbe tega odloka so glede premoženja jugoslovanskih državljanov veljale ne glede na to, ali so bili ti posamezniki v domovini ali tujini.

Ko je odlok predsedstva AVNOJ 6. februarja 1945 stopil v veljavo, je razveljavil le pravne odnose, ki so jih med okupacijo sklenili nemški državljani, osebe nemške narodnosti in druge sovražne osebe iz prvega člena tega odloka. Zato je predsedstvo AVNOJ teden dni kasneje, 13. februarja 1945, razglasilo za nične pravne akte, ki so jih okupator in njegovi zavezniki uporabljali med zasedbo jugoslovanskega ozemlja.³⁷ Odlok predsedstva AVNOJ je napovedal revizijo predvojne jugoslovanske zakonodaje, ki je veljala 6. aprila 1941, in sicer v primerih, ko ni bila v skladu s pridobitvami NOB in predpisi nove oblasti. Spremenjena pravna podlaga je novim oblastem olajšala spremembo lastninskih razmerjih v Sloveniji, saj ji ni bilo treba priznati pogodb, ki so med okupacijo urejale nakup podjetij ali posameznih osnovnih sredstev.³⁸ Tako sta odloka razveljavila tudi sporazume o predaji premoženja kočevskih Nemcev oziroma izselitveni sporazum med Italijo in Nemčijo iz leta 1942 o prodaji in prenosu premoženja optantov v Nemčijo, akt o ustanovitvi družbe Emona in pooblastila, ki jih je Emona dala nemškemu uradu za preselitev za nakup in prodajo nepremičnin nemškim priseljencem (Prinčič, 1998: 246-251).

Nekaj dni pred omenjenim odlokom predsedstva AVNOJ, sprejetim 21. novembra 1944, naj bi bil sprejet še en odlok. Pri tem naj bi šlo za tako imenovani odlok iz Jajca oziroma mali odlok iz Jajca, ki naj bi se "uradno" imenoval odlok AVNOJ o odvzemu državljanskih pravic, na katerega so se desetletja kasneje pri vlaganju zahtev za vrnitev med vojno odvzetega premoženja sklicevali predstavniki Nemcev. Ker odloka niso objavili v Ur. l., zanj ni avtentičnega besedila in neposrednega dokaza, da obstaja. Prevod nemškega prevoda odloka se glasi:

- 1.) vse v Jugoslaviji živeče osebe nemškega izvora samodejno izgubijo jugoslovansko državljanstvo in vse državljanske pravice;
- 2.) celotno premoženje in nepremično premoženje oseb nemškega izvora velja za zaplenjeno in samodejno preide v državno last;
- 3.) osebe nemškega izvora ne smejo zahtevati oziroma izvajati nobenih pravic niti se ne smejo obračati na sodišča in institucije za svoje osebno pravno varstvo.

³⁷ (Ur. l. DFJ, št. 4/51, 13. 02. 1945).

Med odločitvami jugoslovanskih oblasti glede usode nemške manjšine naj bi bil ta odlok najbolj oster. Po mnenju nekaterih avstrijskih raziskovalcev naj bi ga napisal Moša Pijade, ki naj bi v okviru oblikovanja nove jugoslovanske zakonodaje dobil nalogo ustvariti nekaj, s čimer bi pripadniki nemške manjšine izgubili jugoslovansko državljanstvo. Tako bi bili v času sklepanja mirovne pogodbe pripadniki nemške manjšine nemški državljani in bi lahko Jugoslavija legalno zahtevala njihovo premoženje kot nemško premoženje v tujini. Odlok v Ur. l. ni bil objavljen, ker naj bi ga bili natisnili na letak, ki naj bi ga dobili bežeči jugoslovanski Nemci, in je na takšen način prišel v obtok³⁹ (Nećak, 1998: 207-208).

Uradni nemški viri dokazujejo obstoj tega odloka z njegovo posredno omembo v *Tolmačenju 2. točke člena 1 odloka AVNOJ z dne 21. novembra 1944*.⁴⁰ Prvi stavek tega tolmačenja pravi: »Ker lokalne oblasti pri izvajanju postopka o odvzemu državljanskih pravic osebam nemške narodnosti v več krajih, zlasti v Vojvodini in Slavoniji, ne ravnajo vedno po odredbah AVNOJ z dne 21. novembra ...«.

Kot je zapisal Nećak (1998: 208), naj bi podčrtani del stavka, v kateri se omenja odvzem državljanskih pravic, dokazoval obstoj »znamenitega« drugEGA odloka AVNOJ iz Jajca, s katerim je bilo Nemcem odvzeto državljanstvo. Nekateri drugi nemški viri pa po drugi strani zatrjujejo, da se sintagma »državljanske pravice« ne nanaša na pravico do državljanstva, temveč je jugoslovanska zakonodaja s tem označevala splošne individualne, temeljne državljanske pravice. Z malim odlokom iz Jajca naj bi dali pravno osnovo za osebno brezpravnost jugoslovanskih Nemcev in ne za odvzem državljanstva (Nećak, 1998: 207-209).

Po prvem odloku iz Jajca, za obstoj drugega ni oprijemljivih dokazov, so jugoslovanske oblasti sprejele več zakonov, s katerimi so skušale nemško manjšino

³⁸ Takšen je bil primer Titanika iz Kamnika, ki ga je junija 1943 kupila nemška družba A. G. Oberkrainische Eisen und Stahlwarenfabrik und Giesserei za 1.440.000 nemških mark (Prinčič, 1998: 251).

³⁹ Kot meni Zdenko Čepič z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, so napačne interpretacije, da obstaja še drugi sklep predsedstva AVNOJ, ki naj bi zadeval prebivalce nemškega rodu. O njih govori le omenjeni odlok o razlastitvi iz novembra 1944. Čepič je prepričan, da drugega odloka AVNOJ, ki naj bi govoril o odvzemu državljanstva Nemcem, ni. Slovenski zgodovinar Dušan Nećak je 29. avgusta 2000 sicer omenil možnost, da naj bi predsedstvo AVNOJ na isti seji kot odlok o prehodu sovražnega imetja v državno lastnino sprejelo še sklep o odvzemu državljanstva. Čepič meni, da predsedstvo AVNOJ na omenjeni seji o odvzemu državljanstva ni razpravljalo. Pri tem se sklicuje na prepis stenogramskega zapisnika z omenjene seje. Čepič pa je prepričan, da bi bil odlok zagotovo objavljen, tudi v Ur. l., če bi bil resnično sprejet. Nećaku so povedali, da naj bi bil v nemških arhivih ohranjen nemški prevod tega sklepa, ki ga nihče od slovenskih zgodovinarjev ni videl. Po Čepičevem mnenju je morda do napake prišlo, ker je v nekaterih dokumentih (tudi v zgoraj navedenem tolmačenju) omenjen pojem »odvzem državljanskih pravic«, ki ga ni moč izenačevati z odvzecom državljanstva. Človeku so lahko odvzete državljanske pravice (volilna pravica ipd.), tako Čepič, pa vendar ostane državljan neke države (STA, 1. 09. 2000).

kaznovati za pronacistično usmerjenost. Med temi zakoni so *Zakon o konfiskaciji imovine in izvršbi konfiskacije* z dne 9. junija 1945,⁴¹ *Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji* z dne 23. avgusta 1945⁴² in *Zakon o prenosu sovražnikovega premoženja v državno lastnino in o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb* z dne 6. avgusta 1946.⁴³ Zakon o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb, ki je bil zadnji pomembni predpis v zvezi z nemškim premoženjem v Jugoslaviji pred podpisom ADP leta 1955, je prevzel določila predhodnih predpisov, zlasti odloka predsedstva AVNOJ, predvsem pa je s členom 2 »podržaval vse premoženje oseb nemške narodnosti ne glede na njihovo državljanstvo«.⁴⁴

Med omenjenimi zakoni je pripadnike nemške manjšine gospodarsko prizadel zlasti omenjeni Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji, ki je v členu 10 določal, da preide v zemljiški sklad agrarne reforme in kolonizacije obdelovalna zemlja, last nemškega rajha in pripadnikov nemške narodnosti, zaplenjene po odloku predsedstva AVNOJ z dnem 21. novembra 1944.

Predsedstvo AVNOJ je 5. avgusta 1945 sprejelo amnestijo,⁴⁵ v skladu s katero so poleg drugih izjem bili izvzeti tudi člani Kulturbunda.⁴⁶ To je pomenilo, da amnestija ni zajela večine obsojencev nemške narodnosti ter njihovih dejanskih ali domnevnih slovenskih simpatizerjev. Kljub amnestiji je bil 25. avgusta 1945 sprejet najpomembnejši zakon, po katerem so sodili Nemcem, zlasti tistim z jugoslovanskim državljanstvom. To je bil *Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo*,⁴⁷ ki je določal vrste kazni, ki so jih izrekala civilna in vojaška sodišča, veljal pa je do sprejetja novega kazenskega zakonika decembra 1947. V členu 18 je zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo določil, da se dejanja, storjena, preden je zakon stopil v veljavo in o katerih še ni bila izrečena sodba, kaznujejo po tem zakonu, če so njegove določbe milejše od prejšnjih predpisov. To je pomenilo vzpostavitev veljavnosti zakona za nazaj.

Repe (1998: 151-153) izpostavlja, da so nemški manjšini sodili večinoma v skladu s členom 3, ki je kot kazniva dejanja opredeljeval dejanja zoper Jugoslavijo in

⁴⁰ (Ur. l. DFJ, št. 39-347/1941, 08. 06. 1945).

⁴¹ (Ur. l. DFJ, št. 40-359/45, 12. 06. 1945).

⁴² (Ur. l. DFJ, št. 64-605/1945, 23. 08. 1945).

⁴³ (Ur. l. FLRJ, št. 63-450/1946, 06. 08. 1946).

⁴⁴ Več v Prinčič (1998: 246-248) in Nečak (1998: 209).

⁴⁵ (Ur. l. DFJ, št. 56/1945, 05. 08. 1945).

⁴⁶ Oblasti so ukrepe zoper Nemce zaradi članstva v Kulturbundu kasneje omilile, saj so se nekateri vanj včlanili zaradi ekstenzenčnih razlogov ali pod pritiski, nekatere pa so vpisali, ne da bi za to vedeli (Repe, 1998: 151-153).

njene predstavnike. Nemce so lahko obsodili na denarno kazen, prisilno delo, izgon, izgubo političnih in državljanških pravic, odvzem premoženja, izgubo pravice do javne službe, odvzem državljanstva in smrtno kazen.

Jugoslovanske oblasti so skratka sprejele stroge ukrepe, s katerimi so obračunale z Nemci zaradi njihovega sodelovanja z nacizmom. Na podlagi teh so Nemcem odvzeli ali omejili številne pravice, od političnih do socialnih, med katerimi najbolj izstopajo odvzem premoženja, državljanstva in volilne pravice. Pri tem izstopa tudi vprašanje odvzema premoženja kočevskih Nemcev. Ta je specifičen, ker je na odvzem premoženja vplival tako italijansko-nemški sporazum o preselitvi kočevskih Nemcev na mejno območje rajha v Obsotelju in Posavju kot tudi delovanje kočevskih Nemcev v prid nacističnih okupatorjev.⁴⁸

2.4.3.1. ODVZEM DRŽAVLJANSTVA IN VOLILNE PRAVICE

Državljanstvo je praktično vsem jugoslovanskim Nemcem, tudi tistim, ki so pobegnili v tujino, odvzel *Zakon o državljanstvu Demokratske federativne Jugoslavije (DFJ)*,⁴⁹ ki je stopil v veljavo 28. avgusta 1945. V skladu s členom 16 so lahko državljanstvo »odvzeli vsakemu pripadniku tistih narodov, katerih države so bile v vojni proti Jugoslaviji, ki se je med vojno ali v zvezi s tem pred vojno s svojimi nelojalnimi postopki proti narodnim in državnim koristim pregrešil zoper dolžnosti jugoslovanskega državljana«.

Izjeme med pripadniki nemške manjšine, ki jim niso odvzeli državljanških pravic (in premoženja), so bili Nemci, ki so delovali kot partizani ali vojaki v NOB; ki so bili pred vojno že asimilirani kot Hrvati, Slovenci ali Srbi in med vojno niso vstopili v Kulturbund niti niso nastopali kot člani nemške narodnostne skupine; ki so pod okupacijo zavrnil, da bi se na zahtevo okupatorskih oblasti izrekli za pripadnike nemške narodnostne skupine; ki so sklenili zakon z osebami ene od jugoslovanskih narodnosti ali z osebami judovske, slovaške, rusinske, madžarske, romunske ali druge priznane narodnosti. Nemci, ki so jih šteli za izjeme, so morali, če so hoteli obdržati ali

⁴⁷ (Ur. l. DFJ, št. 56/1945, 03. 08. 1945).

⁴⁸ Več o odvzemu premoženja kočevskih Nemcev v poglavju 2.4.7. Poddržavljenje premoženja kočevskih Nemcev (op. p.).

⁴⁹ (Ur. l. DFJ, št. 64/1945, 28. 08. 1945).

ponovno pridobiti državljanstvo Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ)⁵⁰, zanj zaprositi in dokazati, da so med vojno aktivno podpirali NOB ali vsaj niso delovali proti njemu.

Volilno pravico je pripadnikom nemške manjšine praktično v celoti odvzel *Zakon o volilnih imenikih*,⁵¹ ki je začel veljati 11. avgusta 1945. V skladu s členom 4 so brez volilne pravice ostali pripadniki okupatorjevih vojnih formacij in njihovih sodelavcev, ki so delovali proti Narodnoosvobodilni vojski (NOV), jugoslovanski armadi ali armadam zaveznikov, člani Kulturbunda in njihovi svojci, člani politično-policijskih služb okupatorjev, tisti, ki so prostovoljno in iz lastne pobude dajali na voljo vojaška ter gospodarska sredstva okupatorjem, in tisti, ki so jih sodišča obsodila na odvzem narodnih časti oziroma na odvzem političnih in državljanskih pravic (Repe, 1998: 153-155).

2.4.4. OBRAČUN Z NEMCI NA SLOVENSKEM

Nemčija je 7. maja 1945 podpisala brezpogojno kapitulacijo, ki je začela veljati 9. maja 1945. To je dan, ki ga svet slavi kot dan zmage nad fašizmom, je pa tudi dan, ki spominja na eno največjih morij v svetovni zgodovini. Nemške enote so se z vzhoda Spodnje Štajerske umaknile 8. maja 1945, da bi se izognile sovjetskemu ali jugoslovanskemu ujetništvu. V Posavju in Obsotelju, kamor so preselili večino kočevskih Nemcev, so se začeli na umik pripravljati v začetku maja 1945. Pri pripravah na umik kočevskih in drugih Nemcev so v tem delu Slovenije načrtovali umik po ene kolone vozil na dan, 8. maja 1945 pa je na pot krenilo več vozil. Slovenske oblasti so številna vozila na poti ustavile. Ženske in otroci so pot lahko nadaljevali, medtem ko so moške odpeljali v taborišča.

Oblasti so sicer prve Nemce aretirale takoj po osvoboditvi 9. maja 1945. Po navedbah nemških virov so hotele oblasti v Sloveniji na hitro opraviti z Nemci, kar je bila prva posebnost slovenskega obračuna z Nemci (Nećak, 1998: 214).

⁵⁰ FLRJ je bila razglašena 29. novembra 1945 (nova ustava je bila sprejeta 30. januarja 1946), predtem pa je na podlagi sklepov zasedanja AVNOJ v Jajcu 29. in 30. novembra 1943 obstajala DFJ. FLRJ se je z novo ustavo leta 1963 preimenovala v SFRJ, ki je nato leta 1991 prenehala obstajati.

⁵¹ (Ur. l. DFJ, št. 59/1945, 11. 08. 1945).

Druga posebnost obračuna je bil izgon pripadnikov nemške manjšine, zlasti žena in otrok, čez jugoslovansko-avstrijsko mejo. V manjših skupinah naj bi jih pošiljali čez zeleno mejo, v večjih skupinah pa po železnici (Nečak, 1998: 223-224). Izgon nemške manjšine je potekal od zahoda proti vzhodu Slovenije; decembra 1945 je zajel območja Ljubljane, Dolenjske, Gorenjske in zahodni del Štajerske. V začetku januarja 1946 se je izgon nemške manjšine razširil na vzhodni del Štajerske in Apaško polje, sredi meseca pa še v vasi ob potoku Kučnica v Prekmurju (Ferenc, 1998: 132-135).

Varnostno-obveščevalna služba oddelek za zaščito naroda (OZNA, leta 1946 se je preimenoval v upravo državne varnosti - UDV) je septembra 1945 začela izganjati tudi taboriščnike, ki jih oblasti niso postavile pred vojaška sodišča. Zapornike in taboriščnike je izgnala v Avstrijo, ker jih je zajela amnestija predsedstva AVNOJ z dne 3. avgusta 1945 in je morala večino zaporov in taborišč izročiti notranjemu ministrstvu Slovenije. Izgon v Avstrijo je bil delno usklajen z Britanci, ki so sprejeli vsakogar, ki je bil rojen v Avstriji ali Nemčiji (Ferenc, 1998: 135-142). Zavezniške zasedbene oblasti v Avstriji, zlasti angleške in sovjetske, so nasprotovale nenadzorovanemu sprejemanju iz Jugoslavije izgnanih Nemcev v Avstrijo, saj Jugoslavija ni bila med državami, ki so po sklepih konference v Potsdamu⁵² smele izganjati pripadnike nemške manjšine (Nečak, 1998: 223-224), zato so izgnance, ki so jih zavrnil, na skrivaj izgnali čez druge mejne prehode.

Po podatkih republiške UDV naj bi med letoma 1945 in 1946 iz Slovenije izselili 9474 ljudi. K temu je treba prišteti 2004 izseljence, za katere imajo le kartoteko. Po podatkih UDV z dne 11. novembra 1952 o folksdojčerjih, ki so jih izselili ali so pobegnili, naj bi iz Slovenije odšlo 5208 folksdojčerjev. Za 424 ljudi iz Murske Sobote ni jasno, ali gre za folksdojčerje ali za ljudi, ki so med vojno sodelovali z Madžari in so bili po osvoboditvi izseljeni, čeprav niso bili Nemci (Ferenc, 1998: 135-142).

Tretja posebnost slovenskega obračuna z Nemci pa je bila izgon v druge kraje v Jugoslaviji in na prisilno delo v Sovjetsko zvezo, kamor so pošiljali zlasti folksdojčerje

⁵² Ameriški predsednik Harry Truman, sovjetski predsednik Josip Visarionovič Stalin in britanski premier Winston Churchill (25. julija 1945 ga je zamenjal Clement Attlee) ter zunanji ministri njihovih držav so se 17. julija 1945 sestali na konferenci v Potsdamu. Drugega avgusta 1945 so podpisali sporazum, ki je začrtal usodo Nemčije. Sporazum je predvideval denacifikacijo, demilitarizacijo in nadzor nad gospodarskim razvojem Nemčije. Določil je tudi, da mora biti Nemčija demokratična in decentralizirana, njena gospodarska raven pa ne sme biti večja od povprečne evropske. V skladu s sporazumom sta Sovjetska zveza in Poljska dobili pravico obnoviti svojo industrijo z zmogljivostmi z zasedenega ozemlja. SZ je lahko na podlagi sporazuma priključila Kaliningrad, Poljska pa vzhodno nemško ozemlje, Pomorjansko, del Prusije in Šlezijo. Prav tako so se Nemci morali iz Češkoslovaške in iz ozemlja, ki so ga zasedli Poljaki, izseliti v Nemčijo. Podpisniki so še predvideli sklenitev mirovne pogodbe z Nemčijo, ki bo

iz Vojvodine in Slavonije. Izgon v Sovjetsko zvezo so začeli izvajati decembra 1944. Po ocenah nemških virov naj bi izgnali od 30.000 do 100.000 predvsem hrvaških in srbskih Nemcev, ne pa tudi slovenskih (Nećak, 1998: 224-226).

Obračun z Nemci po vojni je bil neizprosen, pri tem pa so jugoslovanske oblasti redko dopuščale izjeme, ki jih ni doletela kruta usoda izgnanstva, taborišč, zapora ali celo poboja. Podobna usoda je doletela tudi kočevske Nemce. Tiste, ki niso pobegnili, so zaprli v zbirna taborišča v Sloveniji, od tam pa so jih pregnali v Avstrijo, od koder so leta 1952 smeli oditi v Južno Ameriko ali ZDA.

Jugoslovanske oblasti so ukrepe proti Nemcem sprejele na podlagi zgodovinskih razlogov, vendar pa za te odločitve niso imele »potrditve« v mednarodnih sporazumih, kot je to na podlagi sklepov s konference v Potsdamu veljalo za nekatere druge države.

2.4.5. POLOŽAJ (KOČEVSKIH) NEMCEV PO IZSELITVI

Predvsem za politične begunce in nemške begunce iz jugovzhodne Evrope je bilo prvo zatočišče Avstrija,⁵³ kjer so že pred kapitulacijo Nemčije v začetku maja 1945 ustanovili več begunskih taborišč, ki so bila do začetka februarja 1952 pod upravo Mednarodne organizacije za begunce (International Refuges Organisation; IRO). Nadzor nad taborišči so po letu 1949 prevzele avstrijske oblasti, dokler ni dejavnost IRO v Avstriji 28. februarja 1952 prenehala.

Po zakonu so bili pripadniki nemške manjšine, tudi kočevski Nemci, v Avstriji tujci, zato so za zaposlitev potrebovali delovno dovoljenje. Po vojni so živeli večinoma v taboriščih in bili odvisni od podpor za brezposelne. Na področju socialnega skrbstva in socialnih podpor so imeli v glavnem enake pravice kot avstrijski državljani, medtem ko so bili na področju delovnega prava zapostavljeni, saj na primer niso imeli možnosti opravljanja obrti in svobodnih poklicev, zato so bili zaposleni večinoma v industriji.

Zavezniški svet za Nemčijo je 21. novembra 1945 sprejel načrt, da je treba v ameriško okupacijsko cono Nemčije preseliti vse nemške državljane iz te cone in

imela enotno vlado, in ustanovitev sveta zunanjih ministrov treh velesil v Londonu, ki se jim bosta pridružila Kitajska in Francija, naloga sveta pa bo priprava mirovne konference (Nećak, 1998: 213)

⁵³ V Avstriji se je naselilo približno 100.000 pripadnikov nemške manjšine iz Jugoslavije, med njimi je bilo iz Slovenije 15.000 kočevskih in 9000 štajerskih Nemcev. Največ pripadnikov nemške manjšine se je naselilo v Zgornji Avstriji (39.500), Štajerskem (30.000), na Dunaju (11.000), na Koroškem (39.000) in Spodnji Avstriji (5100), prav iz teh beguncev in njihovih potomcev pa se kasneje regrutiral pomemben del članstva v avstrijsko-koroški domovinski organizaciji Heimatdienst (KHD) in volilne baze svobodnjaške stranke (FPÖ). Manjši del se kočevskih Nemcev je naselil tudi v Nemčiji (Repe, 1998: 168).

pripadnike nemške manjšine iz Češkoslovaške in Madžarske. Izjeme so bili tisti, ki so imeli stalno prebivališče v Avstriji že pred priključitvijo Avstrije k Nemčiji 13. marca 1938 in tisti, ki so bili potrebni v avstrijskem gospodarstvu (Nećak, 1998: 234-238).

Zavezniške oblasti so približno 55.000 Nemcem nato leta 1952 dovolile izselitev v Južno Ameriko in ZDA. Izselsli pa so se lahko le Nemci, ki so pred januarjem 1949 v Avstriji živeli v ameriški, angleški ali francoski okupacijski coni. Za to možnost se je odločilo največ kočevskih Nemcev in podonavskih Švabov, ki so imeli v ZDA veliko sorodnikov, ki so se tja preselili že v 30. letih minulega stoletja. V ZDA in Kanadi je sicer zaživelo več društev, med drugim v New Yorku, Clevelandu in Torontu, katerih cilj je bil pomagati od vojne prizadetim kočevskim Nemcem, ki so ostali v Evropi.

Kočevski Nemci, ki so ostali, so se postopoma sprijaznili z razmerami in so se začeli po letu 1955, ko je bila sprejeta ADP, politično organizirati in povezovati z avstrijskimi strankami, ki so v njih videle dokaj močno skupino volivcev. Kmalu po koncu vojne sta bila ustanovljena odbor za pomoč kočevskim Nemcem in odbor za pomoč Spodnjimštajercem, ki sta zahtevala izenačitev položaja pripadnikov nemške manjšine z Avstrijci, priznanje državljanstva, možnost dela v državnih službah, izplačilo rent, pokojnin in bančnih vlog iz časa vojne. Odbora sta pripravila akcijo proti vračanju vojnih ujetnikov Jugoslaviji. Na zahtevo Britancev so oba odbora ukinili, vendar je avstrijsko zunanje ministrstvo nato ustanovilo posvetovalni urad za folksdojčerje.

Oblasti v Avstriji so dobrodela društva za kočevske Nemce, Spodnještajerce, podonavske Nemce, Sudetske Nemce in Bukovince znova dovolile leta 1948, leta 1950 pa je bil pri notranjem ministrstvu ustanovljen odbor za vprašanja pripadnikov nemške manjšine. Med drugim je tako leta 1952 zaživelo Podporno društvo Kočevarjev in nemških Krajncev. Sicer je bilo v tem času ustanovljeno tudi interesno društvo iz domovine pregnanih folksdojčerjev (Interessengemeinschaft Volksdeutscher Heimstvertriebener), ki je združevalo vse pripadnike nemške manjšine. Ti so bili politično dejavni v 60. letih minulega stoletja, ko so vlagali odškodninske zahteve za odvzeto premoženje, drugače pa niso izrazito izstopali (Repe, 1998: 168-169).

2.4.5.1. PREDLOG MENJAVE KOROŠKI SLOVENCIM ZA NEMCE V JUGOSLAVIJI

Britanskih okupacijskih oblasti v Avstriji v prvih letih po koncu druge svetovne vojne niso pestile le težave, povezane z Nemci iz Jugoslavije oziroma Slovenije, temveč so bila prva leta po vojni težavna tudi zato, ker so bila to leta najintenzivnejšega pritiska Jugoslavije za priključitev slovenske Koroške.

Ko je zavezniški nadzorni svet za Nemčijo 21. novembra 1945 sprejel načrt za naselitev folksdojčerjev v ameriško okupacijsko cono Nemčije in pri tem predvidel predvsem preselitev Nemcev iz Češkoslovaške in Madžarske, je Jugoslavija januarja 1946 zahtevala, naj na območju naselijo tudi okoli 110.000 Nemcev iz Jugoslavije. Na zahtevo se je odzvala britanska vlada. Prvi sekretar v nemškem oddelku britanske vlade Con O'Neill je predlagal zamenjavo teh Nemcev za koroške Slovence. Ideja je propadla, saj O'Neillovi sodelavci ne nadrejeni nad tem niso bili navdušeni. Zavezniška komisija za Avstrijo je v zaupnem poročilu o »Naselitvi folksdojčerjev v Avstriji« z dne 1. avgusta 1946, v katerem so bili navedeni predlogi za reševanje problema folksdojčerjev, potrdila, da je britanska vlada opustila razpravo o usodi jugoslovanskih Nemcev. Namesto tega je britanska vlada predlagala, naj Avstrija vodi še bolj odprto politiko sprejemanja pripadnikov nemške manjšine, ki so z Avstrijo zgodovinsko povezani. Vendar se je avstrijska vlada odločila sprejeti le folksdojčerje, ki bodo koristni avstrijskemu gospodarstvu. Zavezniška komisija za Avstrijo se je v zaupnem poročilu nato strinjala, da bodo folksdojčerje, ki jih avstrijska vlada ne bo sprejela, naselili v Nemčijo, zavezniki pa Avstriji niso zagotovili, kdaj se bo začela preselitev teh Nemcev.

Na to »kupčevanje« britanske in avstrijske vlade se je leta 1947 odzval Beograd. Jugoslovanska vlada je s posebno noto 15. februarja 1947 protestirala pri avstrijski vladi na Dunaju, ker so britanski in nekateri avstrijski časopisi poročali, da bo Avstrija na južnem Koroškem in južnem Štajerskem, vzdolž jugoslovansko-avstrijske meje, naselila od 120.000 do 140.000 pripadnikov nemške manjšine iz Jugoslavije. Po besedah Beograda so bili ti Nemci zagrizeni nacisti in pangermanisti, zato so v Jugoslaviji imeli ta načrt za proti njej usmerjeno dejanje, ki bi pomenilo stalno nevarnost za mir in varnost vzdolž meje. Avstrijska vlada je namero zanimala in je v taki obliki ni uresničila. Res pa je, da sta danes med najpomembnejšimi središči nekdanjih Nemcev iz Slovenije prav avstrijski zvezni deželi Štajerska in Koroška (Nećak, 1998: 240-244).

2.4.6. (KOČEVSKI) NEMCI V SLOVENIJI PO II. SVETOVNI VOJNI

V času razpustitve taborišč poleti 1948 je bila usoda večine Nemcev oziroma kočevskih Nemcev že zapečaten. Nasilnega obračunavanja skorajda ni bilo, zato se je odnos do Nemcev pričel umirjati. Večina kočevskih Nemcev je bila iz zbirnih taborišč v Sloveniji izgnana v Avstrijo, od koder so se smeli preseliti v Ameriko. Redki, ki so se vrnili, so svoja posestva in domove našli ali opustošene in uničene ali pa so se vanje naselili prebivalci iz drugih delov Slovenije. Zaradi opustošenja in preselitve kočevskih Nemcev med drugo svetovno vojno se je območje Kočevske po koncu druge svetovne vojne demografsko spremenilo, razvoj pa je ponovno stekel le v večjih naseljih.

Med popisom prebivalstva v Jugoslaviji leta 1948 se je v Sloveniji za Nemce izreklo 1824 prebivalcev. Prebivalci, ki so se leta 1948 izrekli za Avstrijce ali Nemce,⁵⁴ niso živeli koncentrirano, temveč so bili raztreseni po vsem slovenskem ozemlju.⁵⁵ Le v Kočevju so našli več kot 20 Nemcev, in sicer 97, ki so predstavljali 0,43 odstotka vsega prebivalstva. Skupaj pa so Nemci v Sloveniji predstavljali 0,17 odstotka vsega prebivalstva (Nećak, 1998: 177-185).

Nemci, ki so ostali v Jugoslaviji in so bili še vedno dela zmožni, so se po koncu druge svetovne vojne večinoma zaposlili v industriji in kmetijstvu. Nemci so imeli delovno obveznost, ki je sprva trajala štiri leta, kasneje pa tri mesece. Tisti, ki niso bili zmožni za delo, države niso zanimali. Nemci v Jugoslaviji so za jugoslovansko državljanstvo lahko zaprosili po 1. oktobru 1948, od leta 1949 pa so jim pripadle tudi vse druge državljsanske pravice, vključno z volilno. Po aprilu 1951 so lahko odkupili tudi odvzeto premoženje, kar so zmogli le redki.

Čeprav so se razmere po koncu druge svetovne vojne postopoma izboljšale, je veliko Nemcev še vedno hotelo zapustiti FLRJ in oditi zlasti v Zvezno republiko Nemčijo (ZRN). Nemško veleposlaništvo v Beogradu se je tako z jugoslovansko vlado junija 1952 dogovorilo za preselitev pripadnikov nemške manjšine iz FLRJ v ZRN⁵⁶ (Nećak, 1998: 227-230).

⁵⁴ Med popisom so zaradi političnih vplivov v minulih popisih prebivalstva pri rubriki narodnost upoštevali tako objektivne (skupnost izvora, skupnost jezika in kulturna skupnost) kot subjektivne (individualna opredelitev vsakega posameznika) kriterije (Nećak, 1998: 177-185).

⁵⁵ Prebivalci, ki so se ob popisu leta 1948 izrekli za Avstrijce oziroma Nemce, so živeli na Štajerskem (Maribor, Celje, Radgona in Ptuj z okolici ter Poljačane), na Koroškem (Slovenj Gradec z okolico), v Prekmurju (Murska Sobota z okolico) in na "Kranjskem" (Ljubljana z okolico, Kočevsko in Trbovlje). (Nećak, 1998: 184).

⁵⁶ Državi sta še sklenili, da bodo nemške oblasti v Jugoslaviji živečim Nemcem izdale potrdilo, ki bo imetniku takoj ob vstopu v ZRN omogočil status, enakovreden nemškemu državljanu. Imetniki so lahko na podlagi tega dokumenta

2.4.7. PODRŽAVLJENJE PREMOŽENJA KOČEVSKIH NEMCEV

Komisije za zaplembo premoženja so v Sloveniji do začetka novembra 1945 izdale 17.089 odločb, do konca leta pa 20.293 odločb, med njimi se jih je približno 7300 nanašalo na premoženje (zemljiško posest, stanovanjske objekte in gospodarska poslopja) kočevskih Nemcev (Prinčič, 1998: 252-254).

Odlok predsedstva AVNOJ o prehodu sovražnikovega premoženja v državno last, sprejet 21. novembra 1944, je predvidel sodno zaplembo premoženja tretjega rajha, njegovih državljanov in oseb nemške narodnosti. V skladu s členom 4 je sovražno premoženje prešlo pod državno upravo s sodbo vojaškega ali civilnega sodišča. Z *Zakonom o konfiskaciji imovine in izvršbi konfiskacije*⁵⁷ pa je podlaga za zaplembo nemškega premoženja postala pravnomočna odločba o zaplembi (Prinčič, 1998: 248-250).

Podržavljenje nemškega premoženja je potekalo v dveh fazah. Zavarovanje ali dejansko zajemanje nemškega premoženja se je začelo ob koncu druge svetovne vojne in je trajalo dva do tri mesece. Kljub mnenju pravnikov, da je premoženje že z odlokom predsedstva AVNOJ 21. novembra 1944 prešlo v last države in se v tem primeru mora izpeljati le še formalni prenos na državo, je bila jugoslovanska vlada prepričana, da ga je treba zavarovati.

Po zavarovanju nemškega premoženja je sledila faza pravnega zajemanja ali »fiksiranja premoženja« in prehoda premoženja iz začasne v državno upravo. Postopek se je začel z zbiranjem podatkov o lastništvu, nato so sledili zaplemba premoženja, popis in cenitev, končala pa se je s prepisom premoženja na državo.

V postopku zaplembe premoženja se je pojavilo več težav pri določanju oseb nemške narodnosti. Ker so odbori OF in Narodnoosvobodilni odbori (NOO - kot temeljni organ ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju so nastajali jeseni 1941) za osebo nemške narodnosti razglasile vsakega, ki se je izdajal za Nemca ali je veljal za Nemca, so komisije za zaplembo premoženja zaradi pritožb obravnavale primere individualno, tudi ko je šlo za člana Kulturbunda⁵⁸ ali lastnika rdeče izkaznice.⁵⁹

pred jugoslovanskimi oblastmi sprožili postopek za izstop iz jugoslovanskega državljanstva. Oblasti so leta 1953 ugodile 12.005 prošnjam (Nećak, 1998: 2270-2309).

⁵⁷ (Ur. l. DFJ, št. 40-359/1945, 12. 06. 1945).

⁵⁸ Poleti 1945 so bili člani Kulturbunda razglašeni za izdajalce, odvzete so jim bile politične pravice, pravica do pokojnine in rente (Prinčič, 1998: 258).

⁵⁹ Na konferenci predstavnikov ministrstev narodne vlade Slovenije oktobra 1945 so sklenili zapleniti premoženje osebam, ki so od nemškega okupatorja med letoma 1941 in 1942 dobile rdeče izkaznice, ker je v tistem času legitimacija pomenila neke vrste odlikovanje. Osebe, ki so jih dobile med letoma 1943 in 1945, ko so jih Nemci že

Postopek za zaplembo nemškega premoženja je oviral tudi tako imenovani eksistenčni minimum za člane ožje družine oseb, ki jim državljanstvo ni bilo odvzeto. Po vrsti razprav so jugoslovanske oblasti presodile, da so obsojenčevi svojci, ki jim državljanstvo ni bilo odvzeto, lahko obdržali le svoje premoženje, medtem ko jim obsojenčevo premoženje ni pripadlo.

Zaradi pomanjkljive dokumentacije, pomanjkanja strokovnjakov in neustrezne zakonodaje je dodatno težavo predstavljala tudi zaplemba denarnih zavodov ter delniških družb. Število delnic in njihove lastnike je bilo namreč težko identificirati, ker so bili večinoma anonimni (Prinčič, 1998: 252-258).

Odvzem premoženja kočevskih Nemcev je imel specifično ozadje. Kočevskim Nemcem je bilo premoženje odvzeto na podlagi sporazuma med nacistično Nemčijo in fašistično Italijo iz leta 1941 o preselitvi kočevskih Nemcev, ki je urejal tudi vprašanje premoženja izseljenih Nemcev. Kočevski Nemci iz Ljubljanske kotline in tudi Nemci iz Reške pokrajine, to je iz občine Draga, ki je sodila h Kočevski, so se na osnovi sporazuma, ki sta ga 31. avgusta 1941 sklenili nacistična Nemčija in fašistična Italija, konec leta 1941 in v začetku leta 1942 preselili na območje Obsotelja in Posavja, ki je dejansko bilo del nemškega rajha, čeprav do formalnopravne priključitve ni prišlo.

Nacisti so za preselitev kočevskih Nemcev ustanovili delniško družbo DUT, Italijani pa nepremičninski zavod Emona. Po tistem, ko je predsedstvo AVNOJ leta 1945 z odlokom odpravilo in razveljavilo vse pravne predpise, ki so jih med okupacijo izdali okupatorji, je postal ničen ne le sporazum o izselitvi Nemcev iz nekdanje Ljubljanske in Reške pokrajine, temveč tudi vsi pravni posli, ki jih je sklenila družba Emona⁶⁰ (Mikola, 1999: 80). S tem se je po vojni vse premoženje kočevskih Nemcev, ki ga je od DUT odkupila Emona, smatralo kot premoženje oseb nemške narodnosti in je prišlo pod odlok AVNOJ z dne 21. novembra 1944. Kočevsko premoženje je prešlo pod odlok tudi zato, ker so kočevski Nemci, čeprav so bili med vojno v glavnem jugoslovanski državljani, večinoma delovali sovražno do Jugoslavije. Nemce, ki so po izselitvenem sporazumu med Nemčijo in Italijo izselili iz Ljubljanske in Reške

vsiljevali, pa naj bi obravnavali manj strogo. Osebam z zeleno in belo izkaznico bi premoženje zaplenili le, če so delovale v korist nemštva (Prinčič, 1998: 258). Rdeča izkaznica, pridobljena leta 1941 ali prej, je pomenila, da se je oseba prostovoljno vključila v nemško narodno skupnost. Izkaznica zelene barve je po nemškem pojmovanju pomenila neopredeljenega Slovenca. Bela izkaznica je bila za zaščitence - rasno neustrezne ali politično nezanesljive ljudi. Čeprav so jugoslovanske oblasti pri odvzemu oziroma vračanju nekaterih državljskih pravic upoštevale tudi barvo izkaznice, so na primer Nemci težko pridobili pokojnino, saj so morali v prošnji za vrnitev pokojnine potrditi, da niso izgubili narodnih časti, volilne pravice in niso delovali v nacističnih organizacijah (Repe, 1998: 153).

pokrajine, so po vojni obravnavali kot prostovoljne optante za nemški rajh, saj so med pregledom pred preselitvijo dobili nemško državljanstvo.

Nekateri predstavniki družbe Emona so mnogo let po koncu druge svetovne vojne od jugoslovanskih oblasti zahtevali izdajo potrdila o odvzetih nepremičninah kočevskih Nemcev, ker da jih je Emona izgubila v Jugoslaviji, s čimer so hoteli v Italiji priti do denarne odškodnine. Jugoslovanski organi takšnega potrdila niso izdali, ker s tem ne bi priznali le »italijanskega značaja« premoženja, temveč tudi veljavnost nemško-italijanskega premoženjskopravnega dogovora v sporazumu o preselitvi kočevskih Nemcev iz leta 1941.

Določena vprašanja v zvezi s premoženjem kočevskih Nemcev so se pojavljala tudi v mednarodnih konzularnih odnosih. Nekateri kočevski Nemci so kot nekdanji lastniki premoženja zlasti v prvih letih po koncu druge svetovne vojne svoje interese za vrnitev odvzetega premoženja skušali uresničiti kot avstrijski, nemški ali ameriški državljani. Pred vojno se je veliko kočevskih Nemcev izselilo v Severno Ameriko, tako da so se njihovi potomci iz Slovenije sklicevali na ameriško državljanstvo, nekateri pa so uveljavljali tudi ameriške odloke o naturalizaciji, izdane po letu 1945. V teh primerih so ameriška konzularna predstavništva vztrajala, da gre za ameriško premoženje, in niso upoštevala jugoslovanskih argumentov, da je bilo premoženje kočevskih Nemcev zaplenjeno kot nemško sovražno premoženje. Ameriški diplomatski predstavniki prav tako niso upoštevali dokazov jugoslovanskih organov, da so nekateri kočevski Nemci, ki so bili med drugo svetovno vojno večinoma jugoslovanski državljani, kot pripadniki pete kolone delovali sovražno do Jugoslavije (Murko, 1983: 290-293).

Kočevski Nemci, ki so se preselili v Posavje in Obsotelje, po drugi svetovni vojni niso mogli vložiti zahtev za vračanje premoženja. Premoženje jim namreč ni bilo odvzeto, temveč so ga večinoma prodali družbi DUT oziroma Emona pa tudi Slovencem na Kočevskem. DUT je kočevskim Nemcem na priseljenem območju izplačala denarno nadomestilo, odobrili pa so jim tudi ugodna posojila, poleg tega so kočevski Nemci lahko dobili odškodnino za premoženje, ko je ZRN z Zakonom o reparacijski škodi 31. julija 1973 pozvala vse upravičence (ne le kočevskih Nemcev), naj prijavijo svojo škodo (glej Troha, 21. 12. 2000).

Tudi kočevski Nemci, ki v okviru preselitve niso optirali za tretji rajh in so ostali na Kočevskem ali živeli drugod po Sloveniji, so v skladu z *Zakonom o*

⁶⁰ V primeru zmage Italije v drugi svetovni vojni naj bi premoženje kočevskih Nemcev kasneje dodelili zaslužnim italijanskim borcem, s čimer naj bi pospešili italijanizacijo slovenskega ozemlja (Murko, 1983: 291).

*denacionalizaciji*⁶¹ lahko zaprosili za vrnitev premoženja, če jim je bilo to konec druge svetovne vojne krivično odvzeto v »imenu revolucionarne preobrazbe«. V večini primerov so jim premoženje vrnil.

2.4.7.1. UREDITEV PREMOŽENJSKIH VPRAŠANJ Z NEMČIJO IN AVSTRIJO

Na seji zavezniških zunanjih ministrov 20. junija 1949, dokončno pa na seji pooblaščenec 7. julija 1949, so Jugoslaviji namesto zahtevane odškodnine za med drugo svetovno vojno nastalo škodo prisodili avstrijsko premoženje. Predsedstvo ljudske skupščine FLRJ je 17. januarja 1951 izdalo ukaz o prenehanju vojnega stanja z Avstrijo, 1. avgusta 1951 pa še za Nemčijo. Na osnovi tega ukaza se v zvezi z Nemčijo in njenimi državljani niso več uporabljali pravni predpisi, ki so izšli iz vojnega stanja z Nemčijo ali so bili izdani za primer vojnega stanja FLRJ z neko tujo silo (Repe, 1998: 152-153). S sprejetjem odlokov o prenehanju vojnega stanja z Avstrijo in Nemčijo za državljane obeh držav niso več veljali člen 1 odloka predsedstva AVNOJ in drugi predpisi, ki so temeljili na vojnem stanju Jugoslavije z obema državama.

Jugoslovanska stran je začela lastninsko vprašanje z Avstrijo dokončno reševati leta 1955 z ADP. O avstrijskem premoženju v Jugoslaviji govori druga točka člena 27:

»Ne glede na prejšnje odredbe ima FLRJ pravico, da zapleni, zadrži ali likvidira avstrijsko premoženje, pravice in interese, ki se nahajajo na jugoslovanskem ozemlju, na dan, ko bo pogodba začela veljati. Avstrijska vlada se je z ADP obvezala, da poravna škodo tistim avstrijskim državljanom, ki jim bo odvzeto premoženje po tej točki.«

Na podlagi člena 27 ADP je zvezni izvršni svet z odlokom februarja 1957⁶² dokončno »zadržal in likvidiral v korist FLRJ« vse avstrijske dobrine, pravice in koristi, ki so na podlagi jugoslovanskih ukrepov pred 28. novembrom 1955 prešle v last jugoslovanske države. Ta predpis je pomemben, ker je določil, kaj se šteje k avstrijskemu premoženju in kaj ne.⁶³

⁶¹ http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (26. 03. 2002).

⁶² (Ur. l. FLRJ, št. 6/71, 06. 02. 1957).

⁶³ Druga točka predpisa je kot avstrijsko premoženje štela dobrine, pravice in koristi, ki so posredno ali neposredno pripadale avstrijski državi ali avstrijskim pravnim oziroma fizičnim osebam. Tretja točka pa je opredelila avstrijsko premoženje, ki se glede na člen 27 ADP ne more šteti za likvidirano v korist Jugoslavije. To so bile dobrine, pravice in koristi, ki so jih avstrijski državljani v skladu z jugoslovanskimi predpisi pridobili ali spravili v Jugoslavijo po 15. maju 1945. Tretja točka odloka s pojmom avstrijsko premoženje ni zajela premoženja oseb, ki so od dneva priključitve Avstrije k Nemčiji, 13. marca 1938, do 28. aprila 1945 pridobile državljanstvo tretje države. Avstrijsko

Slovenija od osamosvojitve leta 1991 ni formalno zahtevala nasledstva ADP, ki je uredila vprašanje avstrijske lastnine na jugoslovanskih tleh. To je Avstrija izrabila, ko je začela v 90. letih minulega stoletja postavljati zahteve za vračanje premoženja avstrijskim državljanom, ki so jim ga odvzeli v nekdanji SFRJ. Avstrijska stran je zanikala veljavnost ADP, sklicujoč se na prenehanje njene veljavnosti (obsoletnost), ker da ima ADP le še zgodovinski pomen. Avstrijski uradniki so trdili, da slovensko nasledstvo pogodbenega statusa v ADP ni mogoče po razpadu SFRJ. Avstrija je do Slovenije zavzela tako imenovani pristop *tabula rasa*, ki je pomenil, da bi bilo treba vse pogodbe skleniti na novo (Škrk, Bohte: 1997: 601-602).

Avstrija je po osamosvojitvi Slovenije zahtevala tudi odpravo zanj spornih avnojskih sklepov, ker da gre za kolektivno kaznovanje pripadnikov nekega naroda. V odgovoru na to in na trditve, da je šlo pri nacionalizaciji nemškega premoženja za diskriminacijo na etnični ravni, velja pojasniti: odlok iz Jajca je nacionalizacijo nemškega premoženja predvidel za vse državljane nemškega rajha. Izvzeti so bili Nemci, ki so se borili na jugoslovanski strani. Oblasti so hotele na tak način kaznovati Nemce, ki so sodelovali pri zločinih nad Slovenci oziroma Jugoslovani. Toda Nemcev, ki so se borili na jugoslovanski strani, je bilo malo in tako so avnojski sklepi zajeli »skoraj vse« Nemce. Formalno pravno torej ni mogoče govoriti o diskriminaciji na etnični ravni.

Vračanje premoženja, ki je bilo v imenu tako imenovane revolucionarne preobrazbe takratne družbe krivično odvzeto po koncu druge svetovne vojne do sprejema ustave SFRJ leta 1963, je Slovenija urejala z *Zakonom o denacionalizaciji* iz leta 1991.⁶⁴ Avstrija je bila nezadovoljna, ker morajo upravičenci dokazovati »lojalnost«, toda člen 9 tega zakona pojasnjuje, da so fizične osebe upravičenci, če so bili v času podržavljenja premoženja jugoslovanski državljani in jim je bilo po 9. maju 1945 to državljanstvo priznано z zakonom ali mednarodno pogodbo. Kot določa člen 9, upravičenci niso tisti, ki niso bili vpisani v državljansko knjigo iz 2. odstavka člena 35

premoženje, ki je prišlo v Jugoslavijo po 15. maju 1945, je v skladu s posebnim navodilom zveznega državnega sekretarja za finance z dne 29. januarjem 1958 še naprej ostalo v rokah države, četudi ga člen 27 ADP ni zajel. Tako se k avstrijskemu premoženju ni štel le premoženje oseb, ki so bile na dan 6. aprila 1941 ali takrat, ko so bili izdani posamezni ukrepi, jugoslovanski državljani, ne glede na to, ali so še imele avstrijsko državljanstvo ali so ga dobile pozneje (Prinčič, 1998: 251-252).

⁶⁴ Zakon o denacionalizaciji v členu 3 za upravičence do denacionalizacije določa tudi tiste, ki jim je bilo premoženje odvzeto s tako imenovanim avnojskim odlokom. Avstrijski razlaščenici so v skladu s členom 27 ADP za odvzeto premoženje že dobili odškodnino. Ta člen pomembno določa, da se avstrijska vlada obvezuje izplačati odškodnino avstrijskim državljanom, ki jim je bilo na tak način odvzeto premoženje. Kot določa člen 10 zakona o denacionalizaciji, upravičenci niso fizične osebe, ki so dobile ali imele pravico dobiti odškodnino za odvzeto premoženje od tuje države (torej po členu 27 ADP) (Zakon o denacionalizaciji. http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (26. 03. 2002).

*Zakona o državljanstvu FLRJ.*⁶⁵ V skladu s slednjim za državljane FLRJ ne veljajo »osebe nemške narodnosti, ki se nahajajo v tujini in so se med vojno ali pred njo s svojim neloyalnim ravnanjem proti narodnim in državnim koristim narodov FLRJ pregrešile zoper državljske dolžnosti«, kar je bilo mogoče pripisati tudi večini Nemcev na Slovenskem.

2.5. (KOČEVSKI) NEMCI PO SLOVENSKI OSAMOSVOJITVI LETA 1991

Usoda Nemcev, tudi kočevskih, je bila po koncu druge svetovne vojne leta 1945 »zapečaten« in so skoraj »izginili«,⁶⁶ kar je vplivalo na raven in obseg zaščite v tem obdobju (Komac, 2002a: 107). Na njihovo raven zaščite je vplivalo tudi to, da tako Nemci kot kočevski Nemci v Sloveniji v povojnem obdobju niso javno izrazito izstopali niti se niso povezali med seboj. Znamenja oživljanja in povezovanja Nemcev so bila opazna tako rekoč tik pred osamosvojitvijo Slovenije leta 1991, a prepozno, da bi lahko Nemci uspešno uresničili prizadevanja za priznanje in zaščito v okviru slovenske ustave. Poleg tega niti ni bilo uradno razjasnjeno, ali nemška manjšina oziroma njeni ostanki sploh še obstajajo.

Kot prvo nemško društvo je bilo leta 1991 v Mariboru registrirano društvo Most svobode. Z njim je začela nemška manjšina na Štajerskem prvič po drugi svetovni vojni organizirano nastopati v Sloveniji, njegov predsednik Dušan Kolnik pa si aktivno prizadevati za ustavno priznanje nemške manjšine (Nečak, 1998: 8). Društvo Most svobode, registrirano pri upravni enoti v Mariboru 25. junija 1991, je med dejavnejšimi društvi,⁶⁷ njegovi člani so lahko tako pripadniki nemške narodnostne skupine kot zagovorniki pravic manjšin.

Javnost seznaniti s 600-letnim bivanjem Nemcev na Kočevskem, z njihovim gospodarskim in kulturnim prispevkom ter prizadevanji za ohranjanje in obnovo

⁶⁵ (Ur. l. DFJ, št. 64/1945, 28. 08. 1945).

⁶⁶ Glej prilogo Č: Karta 4: Slovenija po letu 1954 in narodne manjšine (op. p.).

⁶⁷ Društvo Most Svobode je, kot je ugotovil Rat (2002: 61), v začetku 90. let minulega stoletja postalo glasnik zahteve po priznanju »nemške manjšine«. Društvo je v členu 9 svojega statuta zapisalo, da eden najpomembnejših njegovih ciljev »podpirati politične stranke in posameznike ter se zavzemati za to, da bi bila z istimi pravicami, kot jih imata italijanska in madžarska manjšina, priznana tudi nemška manjšina«. Društvo je začelo novembra 1994 pripravljati tudi evangeličanske maše v nemščini, izdalo je tudi časopis Brücke (Most) ter pripravilo športne prireditve in javne razprave o Nemcih v Sloveniji (Osonkar, 1996:36) za svoje dejavnosti pa je v prihodnjih letih prejelo tudi denarno pomoč ministrstva za kulturo.

kočevarske kulturne dediščine je cilj društev, ki v Sloveniji predstavljata kočevske Nemce. Društvo Peter Kozler iz Ljubljane, registrirano pri notranjemu ministrstvu 11. avgusta 1992, si prizadeva za ohranitev kulturne dediščine in se ne izreka za nemško društvo. Delovanje na kulturnem področju je tudi v ospredju Društva Kočesarjev staroselcev iz Občic, ki je bilo pri upravni enoti Novo mesto registrirano 19. septembra 1994 (Nećak, 1998: 8). Društvo želi predvsem ohraniti kočevarsko narečje, svojo pripadnost in identiteto. Tako med drugim pripravlja jezikovne tečaje, radijsko oddajo za zasebnem radiu 2 v Celovcu, razstave, trikrat na leto izdaja glasilo Bakh-Pot, vodi pevski zbor, sodeluje v Federativni uniji evropskih narodnih skupnosti ...⁶⁸

Po besedah predsednika Društva Kočesarjev staroselcev Antona Grila se društvo distancira od politike. Želi si »prostor pod soncem« v obliki priznanja manjšine ali pa kulturnega sporazuma, s katerim bi rešili vprašanje priznanja obstoja nemške manjšine. V društvu so zadovoljni s tem, da so kočevski Nemci priznani kot etnična jezikovna skupina, medtem ko poslanca v državnem zboru (DZ) ne zahtevajo (Matos, 2000: 36).

2.5.1. ODPIRANJE VPRAŠANJA (KOČEVSKIH) NEMCEV V SLOVENIJI

Ob slovenskem osamosvajanju pa tudi po mednarodnem priznanju samostojne in neodvisne države 15. januarja 1992 med slovenskimi prednostnimi nalogami ni bilo reševanja vprašanja položaja kočevskih Nemcev. Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani je leta 1990 predlagal, da bi ustavni zakon navedel poleg pravic italijanske in madžarske narodne manjšine tudi pravice drugih avtohtonih etničnih skupnosti v Sloveniji: Romov, Hrvatov, Srbov in Nemcev, torej tudi kočevskih Nemcev (Žagar, 1990: 31). Ko je bila 23. decembra 1991 sprejeta slovenska ustava, je bil v členu 64 termin narodna skupnost opredeljen le za Italijane in Madžare, medtem ko je člen 65 navedel romsko skupnost, čeprav so si tudi predstavniki Nemcev v Sloveniji prizadevali za ustavno opredeljeno zaščito.⁶⁹ Med njimi ni bilo kočevskih Nemcev, ki se do tedaj še niso organizirali.

⁶⁸ Več o Društvu Kočesarjev staroselcev na spletni strani: <http://www.gottscheer.net/prva1.htm> (12. 12. 2002)

⁶⁹ Priznanja nemške manjšine v Sloveniji so se dotaknili tudi med razpravo o članstvu Slovenije v SE, potem ko je skupina poslancev Parlamentarne skupščine SE 5. oktobra 1992 pripravila predlog resolucije, v kateri naj bi slovensko vlado pozvali k priznanju nemške govoreče skupnosti v Sloveniji. Poročevalec SE Richard Hörscik je v mnenju o prošnji Slovenije za članstvo v SE 5. maja 1993 (Council of Europe, 1403-4/8-93-2-E) preučil tudi predlog resolucije. Menil je, da so zahteve nemške skupnosti za posebno priznanje v ustavi glede na število in geografski

Predstavniki ZRN se za uradno priznanje Nemcev v Sloveniji od slovenske osamosvojitve leta 1991 uradno niso zavzemali, tega vprašanja do razpada SFRJ leta 1991 v dvostranskih ali večstranskih diplomatskih stikih niso izpostavljali niti avstrijski uradni predstavniki. Sprememba v nastopu Dunaja je nastopila po letu 1991, ko so začele avstrijske deželne in zvezne oblasti v odnosih s Slovenijo odpirati vse več vprašanj, med katerimi je bila tudi zahteva po uradnem priznanju nemške manjšine v Sloveniji. Avstrija se je na stran nemško govoreče manjšine v Sloveniji uradno postavila z memorandumom,⁷⁰ ki ga je slovenskim oblastem 12. junija 1992 predala avstrijska veleposlanica v Ljubljani Jutta Stefan Bastl. Avstrijska vlada je v tem dokumentu podprla zahteve za priznanje nemške manjšine v Sloveniji, ko je zapisala:

»V zvezi z neodvisnostjo Slovenije in sprejemom nove ustave, ki predvideva posebne pravice za avtohtono italijansko in madžarsko narodno skupnost, je znova postalo aktualno vprašanje avstrijske oziroma nemško govoreče narodnostne skupine. Če se nemška narodnostna skupina v Sloveniji konstituira, se ima Avstrija za upravičeno zastopati oziroma podpirati njene želje pri slovenski vladi. Za uspešen razvoj te narodnostne skupine v Sloveniji ima Avstrija za bistveno:

- 1.) priznanje obstoja narodnostne skupine in zakonska zagotovila njenih pravic;
- 2.) pospeševanje pouka nemškega jezika oziroma v nemškem jeziku, zlasti na področju osnovnega šolstva, povsod tam, kjer se za to pokaže potreba;
- 3.) finančno in morebitno drugo podporo kulturnim dejavnostim narodnostne skupine.«

položaj neutemeljene. Predstavniki Nemcev v Sloveniji so si za priznanje prizadevali naprej in o Nemcih v Sloveniji so govorili tudi v Evropskem parlamentu. Poslanec Erich Schreiner je pred sklenitvijo evropskega sporazuma med Evropsko unijo (EU; European union) in Slovenijo 3. julija 1996 zastavil pisno vprašanje, katere ukrepe namerava glede na to, da slovenska ustava priznava ter štiti italijansko in madžarsko narodno skupnost, ne priznava pa nemške manjšine, Evropska komisija sprejeti, da bi pomagala »nemško-avstrijski manjšini« pridobiti priznanje, ki ji pripada kot etnični manjšini. Evropski komisar za zunanje odnose Hans Van den Broek je v imenu Evropske komisije v odgovoru zapisal, da »se Evropska komisija strinja s poročilom Sveta Evrope iz leta 1993, ki je ugotovilo, da Slovenija spoštuje pravice manjšin«. Dodal je, da po mnenju Evropske komisije manjšine v Sloveniji štiti ustava (<http://www.riga.lv/minelres/count/slovenia/996e1773.htm>, (17. 02. 2001)). Evropska komisija v naslednjih letih v poročilih o napredku Slovenije v pogajanjih za polnopravno članstvo v EU vprašanja manjšin v Sloveniji ni problematizirala.

⁷⁰ Avstrijskih pobud za priznanje nemške manjšine v Sloveniji je bilo več. Koroški deželni glavar Jörg Haider se je pri predsedniku izvršnega sveta slovenske skupščine Lojzetu Peterletu leta 1991 zavzel, da se vprašanje nemške narodnostne skupine v Sloveniji, do katere ima Avstrija, še zlasti pa dežela Koroška, zgodovinsko in kulturno odgovornost, vprašanje društva Most svobode, postavi na dnevni red naslednjih slovensko-koroških pogovorov (Haider, 30. 01. 1991). Haiderjeva FPÖ je sprejela tudi resolucijo, s katero je zvezno vlado na Dunaju leta 1993 pozvala, naj čim prej začne s Slovenijo pogajanja o priznanju nemške oziroma staroavstrijske manjšine. FPÖ je zanje zahtevala enake pravice, kot jih imajo Slovenci na Koroškem. Ko je na Dunaju junija 1993 potekala konferenca OZN o človekovih pravicah, je priznanje staroavstrijske manjšine v Sloveniji zahtevalo Regionalno združenje pregnancev (Die Österreichische Landsmannschaft). Po mnenju združenja Staroavstrijce v Sloveniji pri negovanju njihovega kulturnega izročila ovirajo, se jim posmehujejo in jih diskriminirajo (Maksimovič, 1993: 6). Za razburjenje je poskrbela še avstrijska koroška deželna vlada v Celovcu, ki je z resolucijo 21. oktobra 1997 avstrijsko zvezno vlado pozvala, naj si še intenzivneje prizadeva za rešitev odprtih vprašanj s Slovenijo, kot so pravice nemško govoreče manjšine v Sloveniji, odprava avnojskih sklepov in zaprtje Jedrske elektrarne Krško. Po mnenju koroške deželne vlade bi Avstrija vprašanje odnosov s Slovenijo morala vezati na slovenska prizadevanja za vstop v EU.

S tem avstrijskim zavzemanjem se je v Sloveniji odprlo novo manjšinsko področje. Zato je bilo treba v zvezi s tem najprej ugotoviti, ali v Sloveniji sploh (še) obstaja nemška manjšina in kolikšen naj bi bil obseg pravic, ki bi jih ji dodelili.

Odgovor na vprašanje, ali nemška manjšina v Sloveniji obstaja, je med prvimi iskal odgovor avstrijski zgodovinar Stefan Karner. V raziskavi *Nemška narodnostna skupnost v Sloveniji 1939-1996*⁷¹ je Karner leta 1997 potrdil, da so v Sloveniji ostanki »nemško govoreče manjšine«. Po Karnerjevih trditvah se leta 1991 vse nemško govoreče osebe niso upale deklarirati za nemško govoreče in tako so raziskovalci ugotovili, da v šestih slovenskih mestih in njihovi okolici živi 1813 pripadnikov nemško govoreče manjšine in še kakšnih sto ljudi, ki pripadajo manjšini. Več kot polovica naj bi jih bila na območjih Ljubljane, Maribora, Murske Sobote, Lendave, Celja in Ptuja. Po Karnerjevih ugotovitvah je bilo za razseljenost nemško govoreče manjšine krivo dejstvo, da je lahko manjšina obstala le v bližini večjih aglomeracij.

Po Karnerjevih besedah je raziskava, ki jo je opravil, pokazala, da več kot polovica nemško govoreče manjšine v Sloveniji izpolnjuje osnovni pogoj avtohtonosti, da vsaj tri generacije živijo na določenem območju (Karner, 1998: 207).

Slovenska stran študije o Nemcih v Sloveniji⁷², podobne Karnerjevi, ni naročila.⁷³ Pač pa je med letoma 1994 in 1997, večinoma ob financiranju ministrstva za znanost, potekal znanstvenoraziskovalni projekt *Nemci na Slovenskem 1941-1955*, ki ga je vodil zgodovinar Dušan Nečak. Nečak je v projektu ugotovil, da v Sloveniji obstaja »ostanek ostankov nemške manjšine«, ki pa živi raztreseno po vsej državi.

Projekta sta torej potrdila obstoj nemške manjšine v Sloveniji, toda reševanje vprašanja položaja Nemcev v Sloveniji, s tem tudi kočevskih Nemcev, se je šele začelo. Slovenski in avstrijski predstavniki so se več let usklajevali in se pogajali za sklenitev novega sporazuma med Slovenijo in Avstrijo o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti (po osamosvojitvi Slovenije v nasledstvo ni bil prevzet sporazum o

⁷¹ Raziskavo, ki jo je leta 1995 naročilo avstrijsko zunanje ministrstvo, so opravili na podlagi podatkov popisa slovenskega prebivalstva iz leta 1991 in terenskih raziskav. Zaključke raziskave so 4. decembra 1997 predstavili na Dunaju.

⁷² V Sloveniji ni bilo veliko študij, ki bi se ukvarjale z zgodovino, usodo in položajem Nemcev v Sloveniji. Med prvimi je bil predavatelj na mariborski pedagoški fakulteti Mirko Križman, ki se je leta 1991 odločil za sociolingvistično študijo *Nemščina kot pragmatično in kulturno izročilo pri ostankih nemške manjšine ob reki Muri*. Šlo je za prvo povojno študijo o nemški manjšini v Sloveniji. Križman je prve ugotovitve študije, v kateri se je posvetil zlasti jezikovnemu izročilu, objavil leta 1993. Avstrijski politični krogi so hoteli študijo izdati, vendar FPÖ, po tistem, ko Križman ni želel spremeniti enega od poglavij, izdaja ni več zanimala (Osonkar, 1996: 35).

⁷³ Dušan Nečak je od leta 1993 pristojnim oblastem večkrat predlagal, naj oblikujejo skupino strokovnjakov, ki bi preučevala problematiko Nemcev na Slovenskem. Zunanje ministrstvo je šele novembra 1997 projektno skupino, ki

sodelovanju na področju kulture, znanosti in prosvete med SFRJ in Avstrijo iz leta 1972), za katerega so se zavzemali tudi predstavniki kočevskih Nemcev. Po številnih usklajevanjih sta slovenski zunanji minister Dimitrij Rupel in avstrijska zunanja ministrica Benita Ferrero Waldner, potem ko sta 7. marca 2001 dosegla premik pri definiciji nemško govoreče skupine v Sloveniji, 30. aprila 2001 v Ljubljani podpisala predlog sporazuma o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti med Slovenijo in Avstrijo (naprej Kulturni sporazum), ki je med drugim ureja položaj nemško govoreče skupine v Sloveniji, torej tudi kočevskih Nemcev. Sporazum je po ratifikaciji v avstrijskem parlamentu in slovenskem DZ⁷⁴ stopil v veljavo 1. maja 2002.⁷⁵

2.5.2. PROBLEM PRIZNANJA IN ZAŠČITE (KOČEVSKIH) NEMCEV

Uradno priznanje in ustavna zaščita Nemcev oziroma kočevskih Nemcev sta bila dolga leta kamen spotike v slovensko-avstrijskih odnosih. Potem ko je slovenski zunanji minister Boris Frlec »nepremišljeno« izjavil, da sta se z avstrijskim zunanjim ministrom Wolfgangom Schüsslom januarja 1998 na Dunaju dogovorila o priznanju nemške manjšine, je slovenski premier Janez Drnovšek čez nekaj dni po srečanju s Schüsslom v Ljubljani dejal, da sta se s Schüsslom strinjala, da Sloveniji nemško govorečih prebivalcev ni treba politično priznati kot manjšine. Premier je dejal: »Gre za kulturne potrebe skupine nemško govorečih, ki jih bo uredil kulturni in ne manjšinski sporazum med državama. Nemško govoreči prebivalci niso homogena avtohtona skupina, ki bi bila regionalno koncentrirana, zato niso primerljivi z italijansko in madžarsko manjšino. Če bi začeli te skupine priznavati kot manjšine, bi imeli v Sloveniji takoj deset manjšin, v Avstriji pa dvajset. Posebnega političnega statusa in predstavništva v parlamentu tej skupini ni mogoče priznati« (STA, 30. januar 1998).

se je ukvarjala s projektom Nemci na Slovenskem 1941-1955, zaprosilo, naj pripravi študijo Nemci na Slovenskem 1918-1955 – kratek oris.

⁷⁴ Sporazum je v skladu z dogovorom kot prvi ratificiral avstrijski parlament. Ob ratifikaciji sporazuma v DZ so na predlog odbora za zunanjo politiko in na podlagi mnenja pravne službe DZ poslanci sporazumu dodali nov člen, ki vsebuje interpretativno izjavo k sporazumu. Ta pojasnjuje, da so pripadniki nemško govoreče skupine v Sloveniji - ne glede na različno poimenovanje v slovenskem in nemškem jeziku - zaščiteni v skladu z 61. členom slovenske ustave, ki jim zagotavlja individualne, ne pa kolektivne zaščite, ki jo ustava predvideva za italijansko in madžarsko manjšino. Avstrijski parlament je v postopku ratifikacije del interpretativne izjave k členu 15 sporazuma vključil v obrazložitev sporazuma, ki je objavljena v uradnem glasilu avstrijskega parlamenta.

⁷⁵ http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (09. 12. 2002).

Da imajo države različno prakso pri priznanju manjšine, je navsezadnje s svojo izjavo potrdil tudi predsednik slovenske vlade Janez Drnovšek. Ker države priznanja niso dolžne zagotoviti, nekatere med njimi manjšine priznajo, druge pa ne.

Nemci, tudi kočevski, v Sloveniji niso ustavno priznani, vendar glede na ugotovitve posebnega poročevalca OZN Francesca Capotortija, ki jih je predstavil v študiji o pravicah pripadnikov etničnih, verskih in jezikovnih manjšin v luči člena 27 mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, lahko država manjšino prizna na različne načine, in sicer s priznanjem statusa pravne osebe, s sprejetjem posebnih ukrepov za zaščito njene identitete ali s parcialnim zagotavljanjem nekaterih pravic (Türk, 1979: 14-17). Na podlagi tega je tako mogoče zapisati, da so (kočevski) Nemci v Sloveniji uradno priznani že od 90. let minulega stoletja, saj država priznava društva, ki združujejo Nemce v Sloveniji. To so Društvo Most svobode, Društvo Peter Kozler, Društvo Kočevarjev staroselcev, Društvo Most svobode Apaško polje in Kulturno društvo nemško govorečih žena Mostovi. Kar je še posebej pomembno, ta društva za svoje kulturne in izobraževalne dejavnosti prejemajo sredstva iz državnega proračuna. Društva so sredstva pridobila na podlagi razpisov ministrstva za kulturo Republike Slovenije, in sicer iz naslova kulturne dejavnosti drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Sloveniji.⁷⁶ Sledeč Capotortijevim ugotovitvam bi to pomenilo, da je (kočevske) Nemce država Slovenija priznala tedaj, ko je začela (so)financirati njihovo dejavnost.

Društva so sicer lahko denarno pomoč kot pravne osebe dobila tudi na podlagi *Zakona o društvih* iz leta 1995, ki med drugim v členu 2 določa, da je društvo *pravna oseba* zasebnega prava oziroma, kot piše v členu 19, društvo postane z registracijo *pravna oseba* zasebnega prava.⁷⁷ Torej, je tudi s tem zakonom Slovenija na nek način »uradno« priznala društva, ki združujejo (kočevske) Nemce, s tem pa tudi njih same.

Dodatno obliko uradnega priznanja in zaščite Nemcev, tudi kočevskih, v Sloveniji predstavlja še slovensko-avstrijski Kulturni sporazum. Z navedbo obstoja nemško

⁷⁶ Društvo Most svobode je za svoje kulturne dejavnosti od ministrstva za kulturo leta 2000 za sofinanciranje projekta Likovna akademija 2000 prejelo 50.000 tolarjev, leta 2001 je za organizacijo predavanja o kulturnih in jezikovnih posebnosti kraja Apače in kiparske delavnice v Mariboru prejelo 306.000 tolarjev, za nastop mladinskega pevskega zbora pa 120.000 tolarjev. Društvo Peter Kozler je leta 2001 od ministrstva za organizacijo koncerta kočevarskih pesmi v dialektu v izvedbi dveh pevskih zborov iz Kočevja v okviru srečanja Kočevarji v domovini prejelo skupno 500.000 tolarjev. Društvo Kočevarjev staroselcev je za svoje kulturne dejavnosti od ministrstva v letu 2000 prejelo 380.000 tolarjev, v letu 2001 za prevod knjige z naslovom Ljudska izročila Kočevske iz leta 1931 je prejelo denarno pomoč v višini 600.000 tolarjev, za pouk kočevščine in nemškega jezika pa 350.000 tolarjev (Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Letno poročilo 2000).

⁷⁷ http://www.sigov.si/dz/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (21. 01. 2002).

govoreče skupine v členu 15⁷⁸ te veljavne mednarodnopravne pogodbe med dvema državama je namreč nastal dodaten pravni okvir za zaščito njenih posebnosti.⁷⁹ Nemcem določene pravice zagotavlja še ob sporazumu sprejeta interpretativna izjava, ki navaja, da so Nemci zaščiteni v skladu s členom 61 slovenske ustave, ki jim zagotavlja individualno, ne pa kolektivne zaščite.⁸⁰

2.5.3. UREJANJE POLOŽAJA KOČEVSKIH NEMCEV ZNOTRAJ MODELA VARSTVA MANJŠIN V SLOVENIJI

Države v svetu niso enako zavzete do urejanja pravic manjšin na svojem ozemlju. Da bi manjšini zagotovili ohranjanje in razvoj narodnostne identitete, se je v svetu razvil sklop manjšinskih pravic, ki jih je mogoče razdeliti na tri sklope:

- splošne temeljne pravice,
- posebne temeljne ali kompenzacijske pravice in
- temeljne proceduralne pravice.

Med splošne manjšinske temeljne pravice sodijo pravica do obstoja, pravica do pripadnosti skupini in pravica do priznanja ter pravica do posebne zaščite.

Med posebne temeljne ali kompenzacijske pravice⁸¹ sodijo pravica do rabe jezika manjšine, pravica do izobraževanja, manjšinske asociacije in organizacije, pravica do svobodnega razvijanja stikov, pravica do informiranja, pravica do ohranjanja manjšinske kulture, pravica do zaposlovanja v javnih službah, pravica do avtonomije,

⁷⁸ V členu 15 sporazuma piše, da bodo ministrstva v obeh državah v delovne programe vključevala »tudi projekte v korist kulturnih kakor tudi izobraževalno in znanstveno pomembnih želja in potreb pripadnikov nemško govoreče etnične skupine v Sloveniji (na primer projekte na področju učenja jezika in spomeniškega varstva, štipendij ipd.)«.

⁷⁹ Glede Nemcev v Sloveniji sta se slovenska in avstrijska stran dogovorili, da bo v slovenski različici Kulturnega sporazuma uporabljena dikcija »pripadniki nemško govoreče etnične skupine v Sloveniji«, v nemški različici pa »Angehörige der deutschsprachigen Volksgruppe in Slowenien«. Kulturni sporazum med Slovenijo in Avstrijo predvideva še neposredno sodelovanje med ustanovami na področju kulture, izobraževanja in znanosti, medsebojno priznanje zrelostnih, univerzitetnih in visokošolskih spričeval in akademskih nazivov ter izmenjavo učbenikov in učnih načrtov s področja zgodovine, zemljepisa in kulture http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (09. 12. 2002).

⁸⁰ Člen 61 ne navaja izrecno etnične skupine. Posamezniku jamči pravico svobodno izražati svojo etnično pripadnost, gojiti in izražati svojo kulturo ter uporabljati svoj jezik in pisavo, nanaša se na vsakogar (posameznika), torej tako na državljane kot tujce (Gaspari, 1992: 95-98).

⁸¹ Posebne pravice omogočajo narodnim manjšinam nadoknaditi razvojne zaostanke v primerjavi s pripadniki večinskega naroda. Ker posebne pravice niso zbirka dolžnosti in obveznosti države do manjšin in hkrati zbir pravic in dolžnosti narodne manjšine do države, v kateri živi, je večina obveznosti držav še vedno na ravni (le politično) obvezujočih deklaracij (Komac, 1999: 37).

pravica do ohranjanja domovinskega teritorija, pravica do rabe narodnostnih simbolov in pravica do političnega zastopstva.

Med proceduralne pravice pa sodi pravica do soodločanja in učinkovite participacije pri odločanju o vprašanjih, pomembnih za razvoj območja, kjer živi posamezna manjšina (Nemec, 1999: 36).

Slovenska ureditev varstva manjšin predvideva različne stopnje zaščite. Slovenija ureja pravice in položaj manjšin v državi na podlagi treh različnih modelov. Na podlagi prvega modela imata avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost na podlagi člena 64⁸² slovenske ustave ne glede na število zagotovljene še posebne pravice (individualne in kolektivne), poleg tega pa, tako Komac (2002b: 13-14) jima zaščito in pravice zagotavlja še približno 80 zakonov in predpisov.

Drugi model zajema določbe, ki predvidevajo varstvo romske skupnosti, ki ji v skladu s členom 65⁸³ slovenske ustave položaj in posebne pravice določa zakon.⁸⁴ Tretji model pa naj bi zagotovil ohranjanje narodne identitete novodobnih narodnih skupnosti, za katere slovenska ustava sicer ne vsebuje posebnih ustavnih določb.

Torej, kam umestiti varstvo kočevskih Nemcev? Preden odgovorimo na to vprašanje, je potrebno navesti temeljna izhodišča varstva manjšin. Izhodišče varstva zgodovinskih narodnih manjšin (narodnosti) v Sloveniji predstavljata pojma *narodnostno mešano ozemlje* in *sistem kolektivnih pravic*, ki jih držav »podeljuje« ne glede na število ali proporc manjšinskega prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju. To je sestavljeno

⁸² Člen 64: Avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole in da za ohranjanje svoje narodne identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. V skladu z zakonom imata ti narodni skupnosti in njuni pripadniki pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja. Zakon določa območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno. Narodnima skupnostima in njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose s svojima matičnima narodom in njunima državama. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic. Na območjih, kjer ti skupnosti živita, ustanovijo njuni pripadniki za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti ter zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje. Narodni skupnosti sta neposredno zastopani v predstavnih organih lokalne samouprave in v DZ. Zakon ureja položaj in način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti na območjih, kjer živita, obveznosti samoupravnih lokalnih skupnosti za uresničevanje teh pravic, ter tiste pravice, ki jih pripadniki teh narodnih skupnosti uresničujejo tudi zunaj teh območij. Pravice obeh narodnih skupnosti ter njunih pripadnikov so zagotovljene ne glede na število pripadnikov teh skupnosti. Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja zgolj narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html (14. 11. 2001)).

⁸³ Člen 65: Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html (14. 11. 2001)).

⁸⁴ http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html (14. 11. 2001).

iz območij naselij v posameznih občinah, v katerih pripadniki italijanske in/ali madžarske narodnosti živijo že stoletja. Območja narodnostno mešanih ozemelj pa so natančno določena v statutih občin.

In, če primerjamo položaj kočevskih Nemcev s položajem avtohtonih italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, opazimo nekatere pomembne razlike. Medtem ko imata italijanska in madžarska narodna skupnost jedro svoje avtohtone naselitve na narodnostno mešanem območju v Istri oziroma Prekmurju, kjer je značilna njuna dolgotrajna vezanost na poselitveni prostor, pa za Nemce oziroma kočevske Nemce to ne velja. Narodnostno mešanega ozemlja (avtohtonega poselitvenega ozemlja) nemška skupnost nima oziroma so bili od tam izseljeni.

Poleg tega sodijo Nemci v Sloveniji med razpršene⁸⁵ in po številu majhne manjšinske skupnosti, kar še otežuje oblikovanje ustreznega modela. Toda spomniti se velja na ugotovitev posebnega poročevalca OZN Capotortija, ki pravi, da ima tudi najmanj številna manjšina pravico zahtevati zaščito. Capotorti še dodaja, da so številno šibke ali raztresene skupine manj uspešne v prizadevanjih za ohranitev svojih posebnosti (Türk, 1979: 14-17). Zgodovinar Dušan Nečak meni podobno. Zanj je število manjšine pomembno pri preučevanju in zagotavljanju njihovega varstva, saj posredno s koncentracijo manjšine na določenem ozemlju pomeni kritično maso, ki omogoča njeno artikulacijo. Če manjšina ni artikulirana, to je na določenem ozemlju nima zadosti članov, da bi ustanovili društvo, pevski zbor, razred oziroma politično stranko, lahko govorimo le o zbiru posameznikov ali raztresenih ostankih (Nečak, 1998: 173-174). Toda kočevskim Nemcem se je kljub temu v okviru Društva Kočevarjev staroselcev uspelo artikulirati. Ustanovili so pevski zbor, pripravljajo radijske oddaje, vodijo muzej in jezikovne tečaje.

Kljub temu se zdi, da bo izhodišče njihove zaščite temeljilo na podlagi člena 61 slovenske ustave. Posebej oprijemljivih izhodišč za zaščito kočevskih Nemcev pa ni mogoče najti niti v mednarodnih dokumentih, v Okvirni konvenciji za zaščito narodnih manjšin (Framework Convention for the Protection of National Minorities, dalje

⁸⁵ Nemško govoreča skupina je po podatkih iz popisa prebivalstva iz leta 1991, med katerim so spraševali po jeziku in narodnosti, razpršena po večini slovenskih občin. Tistih, ki so za materni jezik navedli nemščino, je bilo 1543. Za Avstrijce se je izreklo 199 ljudi, za Nemce 546. Največ, 288, nemško govorečih je bilo v Mariboru, v ljubljanskih občinah 247, v Murski Soboti 85, na Ptujju 70, v Celju 61, Lendavi 57, Gornji Radgoni in Novem mestu po 32, Slovenskih Konjicah in Žalcu po 24, Slovenski Bistrici 23, Rušah 22, Domžalah in Kočevju po 22 (Nečak, 1998: 184).

Okvirna konvencija)⁸⁶ in Evropski listini za zaščito regionalnih in manjšinskih jezikov (European Charter for Regional or Minority Languages, dalje Evropska listina).⁸⁷

Okvirna konvencija našteva vrsto pravic, ki dajejo pripadnikom manjšin posebno zaščito na področju političnih in kulturnih pravic, ne govori o kolektivnih pravicah, temveč je poudarek na varstvu pravic posameznika. Čeprav ima konvencija varstvo manjšin ter tudi varstvo pravic in svoboščin pripadnikov manjšin za del mednarodnega varstva človekovih pravic, v njej ne piše, kako se določajo manjšine, upravičene do teh pravic, zato so države tiste, ki določajo ta termin in v nacionalnih zakonodajah zagotavljajo uresničevanje načel konvencije. Ob ratifikaciji Okvirne konvencije 25. marca 1998 je slovenska vlada zaradi neopredeljene definicije pojma manjšina in zaradi tega, ker je bila dopuščena rezerva sporočila, da *«v skladu z ustavo in notranjo zakonodajo izjavlja»*, da sta manjšini, na kateri se nanaša konvencija, *»avtohtona italijanska in madžarska nacionalna manjšina«*, ter da bo konvencija pozneje veljala še za *«pripadnike romske skupnosti»*,⁸⁸ medtem ko je (kočevske) Nemce izpustila.

Pri tem se zastavlja vprašanje, zakaj Slovenija ob ratifikaciji torej ni navedla, da bo določila Okvirne konvencije uveljavila tudi za (kočevske) Nemce, oziroma ali bi jim bilo na njihovem tradicionalnem območju poselitve mogoče zagotoviti posebne pravice? Okvirna konvencija ne ureja položaja nedržavljanov ali tujcev, delavcev migrantov in beguncev, čeprav imajo vse manjšine pravico do zaščite. Okvirna konvencija tudi ne pogojuje, da mora biti manjšina avtohtona, da bi uživala določene pravice (česar Nemcem ni mogoče očitati), in da morajo biti pripadniki manjšin državljani, temveč le v členih 10 (uporaba jezika), 11 (uporaba lastnih in krajevnih imen) in 14 (učenje jezika) (Devetak, 1999: 168) omenja *»ozemlja, ki jih tradicionalno naseljujejo pripadniki narodnih manjšin«*. V zvezi s tem pojasnjevalno poročilo okvirne konvencije v točki 66 navaja, da izraz zajema *le manjšine, ki na območju še živijo*.⁸⁹

Za kočevske Nemce načela Okvirne konvencije *ne bi bilo mogoče uveljaviti*, čeprav je njihov zgodovinski prostor naselitve znan. Kočevski Nemci, kot že rečeno, namreč na omenjenem območju ne živijo več, saj so bili v skladu z dogovorom med nacistično Nemčijo in fašistično Italijo med drugo svetovno vojno preseljeni z

⁸⁶ (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (12. 12. 2002).

⁸⁷ (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (14. 11. 2001).

⁸⁸ Slovenija je glede Nemcev v pojasnjevalnem poročilu o uresničevanju načel okvirne konvencije v skladu s členom 25 zapisala, da Nemci nimajo statusa narodnih manjšin, njihove pravice pa določa člen 61 slovenske ustave (<http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/StateReports/2000/slovenia/slovenia.html> (13. 05. 2002).

⁸⁹ <http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/Explanatory%20report/expreport.htm> (30. 07. 2002).

avtohtonega poselitvenega prostora, okvirna konvencija pa se na preseljene osebe ne nanaša, temveč zajema le manjšine, ki na določenem območju tradicionalno (še) živijo.

Slovenija je ob ratifikaciji Evropske listine 4. oktobra 2000 sicer kot regionalna ali manjšinska jezika, na katera se bo nanašala listina, navedla italijanski in madžarski jezik ter opredelila člene, ki se bodo nanašali na ta dva jezika in romski jezik,⁹⁰ ni pa omenila kočevarščine.

Pristop listine izhaja iz potrebe po varstvu ogroženih regionalnih ali manjšinskih jezikov, ki se tradicionalno še uporabljajo na določenem ozemlju države, ne pa iz potrebe po varstvu posameznikov in skupin, ki te jezike uporabljajo, ugotavlja Klopčičeva (2000: 321-325). Vendar se listina ne nanaša na jezike preseljencev, s čimer odpade možnost, da bi se določila listine lahko nanašala tudi na kočevarščino.

Glede kočevskih Nemcev, katerih poselitvenega prostora zaradi preselitve med drugo svetovno vojno ni bilo mogoče določiti, bi Slovenija kočevarščino,⁹¹ jezik kočevskih Nemcev, v skladu s točko c člena 1 lahko opredelila kot »jezik brez ozemlja«,⁹² kamor pojasnjevalno poročilo listine uvršča romski jezik in jidiš.⁹³ V skladu s petim odstavkom člena 7 se namreč določbe iz prvega do četrtega odstavka člena 7⁹⁴

⁹⁰ Evropska listina ponuja državam različne možnosti uresničevanja pravic. Države imajo možnost sprejeti le 35 odstavkov, pri čemer morajo izbrati tri iz členov 8 in 12 (izobraževanje in kultura) ter po enega iz členov 9, 10, 11, 13 (uporaba jezika v sodstvu, upravi, sredstvih javnega obveščanja, v ekonomskem in socialnem življenju). *To je glavna pomanjkljivost listine*, zaradi katere prihaja do različnih obveznosti držav, čeprav morajo države pripravljati poročila o uresničevanju načel, vendar tudi sankcije niso predvidene v primeru neuresničevanja načel. Slovenija se je ob ratifikaciji odločila, da bo v skladu z drugim odstavkom člena 2 uveljavila naslednje odstavke in pododstavke III. dela listine. Iz člena 8 odstavek 1 a (i, ii), b (i, ii, iii), c (i,ii,iii), d (i,ii, iii), e (iii), f (iii), g, h, i ter odstavek 2. iz člena 9 bo uporabljala odstavek 1 a, b, c, d in odstavek 2 a, b, c. Iz člena 10 bo uporabljala odstavek 1, odstavek 2, odstavek 3, odstavek 4, odstavek 5. Iz člena 11 odstavek 1 a (i), e (i); odstavek 2; odstavek 3. Iz člena 12 odstavek 1 a, d, e, f, odstavek 2, odstavek 3. Iz člena 13 odstavek 1, odstavek 2. Iz člena 14 odstavka a in b. V skladu s petim odstavkom člena 7 listine bo Slovenija določbe od prvega do četrtega odstavka člena 7 smiselno uporabljala tudi za romski jezik. (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html).

⁹¹ Kočevarščina je tradicionalen jezik kočevskih Nemcev, ki je zlasti na območju Črmošnjiško-Poljanske doline na Kočevskem še živ. Uporablja ga nekaj deset ljudi, Društvo Kočevarjev staroselcev pa pripravlja radijske oddaje in vodi jezikovne tečaje tudi v kočevarščini.

⁹² Jeziki brez ozemlja (non-territorial language) so jeziki, ki jih uporabljajo državljani države in se razlikujejo od jezika ali jezikov, ki ga ali jih uporablja preostalo prebivalstvo in ki jih čeprav se tradicionalno uporabljajo na ozemlju te države, ni mogoče povezati z določenim območjem (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (14. 11. 2001).

⁹³ <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 10. 2002).

⁹⁴ Člen 7: 1. Cilji in načela: priznanje regionalnih ali manjšinskih jezikov kot izraza kulturnega bogastva; spoštovanje zemljepisnega območja vsakega regionalnega ali manjšinskega jezika; spodbujanje rabe jezikov; zagotavljanje poučevanja in študija jezikov; zagotavljanje možnosti osebam, ki ne govorijo regionalnega ali manjšinskega jezika in živijo na območju, kjer se jezik uporablja, da se ga učijo; pospeševanje študija in raziskovanja regionalnih ali manjšinskih jezikov; pospeševanje mednarodnih izmenjav na področjih, ki jih vključuje listina.

2. Pogodbenice se obvezujejo odpraviti neupravičeno razlikovanje, omejevanje ali dajanje prednosti regionalnemu ali manjšinskemu jeziku. Sprejetje posebnih ukrepov ne pomeni diskriminacije do razširjenih jezikov.

3. Pogodbenice se obvezujejo pospeševati medsebojno razumevanje med jezikovnimi skupinami v državi tako, da cilji vzgoje in izobraževanja vključujejo spoštovanje, razumevanje in strpnost do regionalnih ali manjšinskih jezikov.

uporabljajo *mutatis mutandis* tudi za jezike brez ozemlja, torej bi se tudi za kočevščino, ne le za manjšinske in regionalne jezike, kakor jih je opredelila Slovenija.

4. Pri določanju politike do regionalnih ali manjšinskih jezikov pogodbenice upoštevajo izražene potrebe in želje skupin, ki uporabljajo te jezike. Spodbujati jih je treba, da po potrebi ustanovljajo organe za svetovanje oblastem o vseh zadevah, ki se nanašajo na te jezike. http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (14. 11. 2001).

3. ZAKLJUČNE MISLI IN SKLEP

Priznanje kočevskih Nemcev oziroma Nemcev nasploh kot manjšine v Sloveniji je bilo zapleteno in pereče politično vprašanje, predvsem zaradi njihove vloge med drugo svetovno vojno, ko so v večini primerov podprli naciste. Po slovenski osamosvojitvi 25. junija 1991 in mednarodnem priznanju 15. januarja 1992 med slovenskimi prednostnimi nalogami ni bilo urejanja položaja in pravic Nemcev. Tudi ko je bila 23. decembra 1991 sprejeta slovenska ustava, je bil v členu 64 termin narodna skupnost opredeljen le za Italijane in Madžare, medtem ko pravice in položaj romske skupnosti opredelil člen 65, čeprav so si tudi predstavniki Nemcev prizadevali za ustavno priznanje in zaščito Nemcev v Sloveniji.

Slovenija si je sprva zatiskala oči pred dejstvom, da nemška manjšina sploh obstaja, čeprav je Inštitut za narodnostna vprašanja iz Ljubljane že leta 1990 v predlogih o uresničevanju in varstvu pravic narodnosti v Sloveniji v okviru priprav nove slovenske ustave omenil vprašanje obstoja Nemcev v Sloveniji, za ustavno priznanje in zaščito Nemcev pa si je prizadeval tudi predsednik Društva Most Svobode Dušan Kolnik.

Tudi po tistem, ko sta leta 1997 v ločenih raziskavah graški zgodovinar Stefan Karner in slovenski zgodovinar Dušan Nećak potrdila, da nemška manjšina v Sloveniji obstaja, slovenske oblasti svojega stališča glede ustavnega priznanja nemške manjšine niso bistveno spremenile, vendar pa je do uradnega priznanja Nemcev oziroma kočevskih Nemcev prišlo na podlagi drugih oblik, možnih glede na ugotovitve posebnega poročevalca OZN Francesca Capotortija.

Naj ponovim v uvodu zastavljeno tezo diplomskega dela in utemeljitev:

Slovenija z uradnim nepriznanjem nemške manjšine krši mednarodne konvencije s področja varstva manjšin in diskriminira nemško govoreče prebivalce v Sloveniji.

Utemeljitev:

- V Sloveniji dolgo časa po osamosvojitvi leta 1991 ni bilo mogoče zaznati potrebne politične volje ne za priznanje obstoja nemško govorečih prebivalcev ne pripravljenosti za ureditev njihovega položaja;
- Slovenija je Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin ratificirala šele leta 1998 in pri predaji ratifikacijskih listin izkoristila možnost rezerve in izjavila, da

se bo konvencija nanašala le na italijansko in madžarsko manjšino ter romsko skupnost. Pri Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih, ki jo je ratificirala julija 2000, je Slovenija uporabila možnost rezerve in navedla, da sta na njenem ozemlju regionalna ali manjšinska jezika italijanski in madžarski jezik. Poleg tega je tudi izjavila, da se bodo določila listine smiselno uporabljala še za romski jezik.

- Glede na to, da je imajo Italijani, Madžari in Romi urejen položaj in pravice v Sloveniji, se zastavlja tudi vprašanje, zakaj temu ne bi bilo tako tudi v primeru Nemcev. Zakaj bi država pozabila na njihove posebnosti in pravice ter jim ne omogočila zaščite jezikovnih in kulturnih posebnosti?

Po analizi, opravljeni v diplomskem delu, lahko sklenem, da je mogoče tezo delno potrditi in delno ovreči. Država ni dolžna neke manjšine uradno priznati, lahko pa glede na študijo poročevalca OZN Capotortija, kot že rečeno, manjšino posredno prizna s priznanjem statusa pravne osebe, sprejetjem posebnih ukrepov za zaščito njene identitete ali parcialnim zagotavljanjem nekaterih pravic.

Tako se je uradno priznanje Nemcev, tudi kočevskih, v državi Sloveniji kljub nenaklonjenosti slovenskih uradnih predstavnikov za njihovo ustavno priznanje in zaščito zrcalilo prek dejstva, da so bila društva, ki povezujejo to z drugo svetovno vojno zaznamovano skupino, uradno registrirana v pristojnih upravnih enotah, kjer imajo svoje sedeže. Poleg tega so, tudi uradno, prejela denarno pomoč za svoje kulturne dejavnosti na podlagi razpisa ministrstva za kulturo, torej od države, celo še preden je Kulturni sporazum, sklenjen leta 2001 med Slovenijo in Avstrijo, leta 2002 začel veljati. Ta sporazum je sicer pomenil dodatno in pomembno obliko priznanja in zaščite za Nemce oziroma kočevske Nemce v Sloveniji. Sporazum je v členu 15 navedel obstoj nemško govoreče etnične skupine, njene pravice, torej tudi pravice kočevskih Nemcev, pa so bile na podlagi interpretativne izjave določene na podlagi člena 61 slovenske ustave. Vendar ta člen Nemcem oziroma kočevskim Nemcem ne zagotavlja kolektivne zaščite, ki jo v skladu s člena 64 ustave imata italijanska in madžarska narodna skupnost, temveč člen 61 jamči vsakemu posamezniku, torej tudi (kočevskim) Nemcem, pravico, da svobodno izraža svojo etnično pripadnost, goji in izraža svojo kulturo ter uporablja svoj jezik in pisavo.

Slovenija mednarodnih obveznosti s področja varstva manjšin sicer ne krši izrecno. Vendar je pri določanju manjšin, za katere se je odločila uveljaviti zaščito na mednarodni ravni, zapostavila nemško govoreče prebivalce oziroma kočevske Nemce. Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin ne opredeljuje pojma manjšine, zato so države tiste, ki določajo ta termin in zagotavljajo ustavno ter zakonsko varstvo manjšin. Slovenija je z določbo v ustavi tako zaščitila avtohtoni italijansko in madžarsko narodno skupnost ter romsko skupnost, katerih pravice so določene tudi z zakonom. Okvirna konvencija ne zahteva avtohtonosti manjšine za uveljavljanje pravic, vendar v členih 10, 11 in 14 omenja »tradicionalno naseljena ozemlja«.

V slovenski ustavi je sicer govora o avtohtonosti, vendar ta pojem ni opredeljen, izhodišče zaščite pa predstavlja narodnostno mešano ozemlje. Medtem ko je slednje mogoče opredeliti za italijansko in madžarsko narodno skupnost, v Istri oziroma v Prekmurju, kjer zanj velja dolgotrajna vezanost in integriranost na poselitveni prostor, pa je za Nemce značilna drugačna slika.

V primeru Nemcev v Sloveniji so njihove zahteve po posebni zaščiti lahko »vprašljive«. Ne toliko na Štajerskem in v Apaški kotlini, kot v primeru kočevskih Nemcev. V prvi vrsti zaradi njihove specifične usode med drugo svetovno vojno, ko so bili s svojega avtohtonega poselitvenega območja na Kočevskem preseljeni, in sicer v Posavje in Obsotelje pa tudi na Gorenjsko. Načel okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin tako zanje ne bi bilo mogoče uveljaviti, kajti okvirna konvencija ne zajema preseljenih oseb, prav tako pa njena načela veljajo le za manjšine, ki na določenem območju tradicionalno (še) živijo.

V primeru Evropske listine za zaščito manjšinskih in regionalnih jezikov je Slovenija podobno opredelila, da sta regionalna ali manjšinska jezika na njenem ozemlju, na katera se bodo nanašala določila listine, italijanski in madžarski jezik. V zvezi z Nemci, ki ne živijo na enotnem ozemlju, bi Slovenija zaščitne ukrepe listine lahko izvajala na »elastičen način«, upoštevajoč njihove želje in značilnosti ter opredelila kočevarščino kot »jezik brez ozemlja«, česar ni storila. Če bi, bi morala načela iz prvega do četrtega odstavka člena 7 *mutatis mutandis* uveljaviti tudi za kočevarščino.

4. PRILOGE

Priloga A – Karta 1: Slovenija 1918-1941 in narodne manjšine (leto 1921)

Priloga B – Karta 2: Slovenija 1918-1941 in narodne manjšine (leto 1931)

Priloga C – Karta 3: Razkosanje Slovenije leta 1941

Priloga Č – Karta 4: Slovenija po letu 1954 in narodne manjšine

Priloga D – Karta: Nemški jezikovni otok na Kočevskem leta 1921

Priloga E – Karta: Nemški jezikovni otok na Kočevskem leta 1931

5. VIRI

5.1. SEKUNDARNI VIRI

Biber, Dušan (1966): *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Bohte, Borut/ Škrk, Mirjam (1997) Pomen avstrijske državne pogodbe za Slovenijo in mednarodnopravni vidiki njenega nasledstva. *Pravnik*, 52 (11-12), 601-620.

Božič, Branko (1980). *Oris zgodovine Slovencev*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

CEI Instrument for the protection of minority rights (1996). Trieste: CEI - Center for Information and Documentation.

Council of Europe (1994). *The protection of minorities. The Collected texts of the European Commission for Democracy through Law*. Strasbourg: Council of Europe.

Cvirn, Janez (1998). Nemci na Slovenskem (1848-1941). V Dušan Nećak (ur.) *Zbornik: Nemci na Slovenskem 1941-1955*, str.: 53-98. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Devetak, Silvo (1999). *Pravica do različnosti. Pravno varstvo manjšin v Evropi*. Maribor: ISCOMET.

Domej, Teodor (2000/2001). Šolstvo za prebivalstvo jugovzhodne avstrijske Koroške. V Tina Bahovec (ur.) *Koroški Slovenci 1900 – 2000, Bilanca 20. stoletja*, str: 25-27. Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva družba.

Ferenc, Mitja (1993). *Izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Ferenc, Tone (1968). *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941 – 1945*. Maribor: Založba Obzorja.

Ferenc, Tone (1993). Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno. V Franc Šetinc (ur.), *Izgnanci, Zbornik slovenskih izgnancev 1941-1945*, str.: 19-107. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije.

Ferenc, Tone (1997). *Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941-1945*. Zbirka Zgodovinski viri za srednje šole. Ljubljana: Založba Modrijan.

Ferenc, Tone (1998). Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno. V Dušan Nečak (ur.) *Zbornik: Nemci na Slovenskem 1941-1955*, str.: 99-144. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Gaspari, Milan (1992). Ustavne odločbe o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah: člani 61, 62, 63, 64, 65. V Igor Kaučič (ur.) *Nova ustavna ureditev Slovenije*, str. 95-99. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Gruden, Josip (1910). *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Karner, Stefan (1998). *Die deutschsprachige Volksgruppe in Slowenien. Aspekte ihrer Entwicklung 1939-1997*. Dunaj/Celovec: Verlag Hermagoras/Mohorjeva družba.

Klopčič, Vera (1999). Implementation of the Framework Convention of the Council of Europe for the Protection of National Minorities in the Republic of Slovenia. V Romana Bešter, Boris Jesih, Mitja Žagar (ur.) *The Constitutional and political regulation of ethnic relations and conflicts*, str.: 289-297. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.

Klopčič, Vera (2000). Novejši mednarodnopravni dokumenti in pravica do uporabe materne jezika (narodnih) manjšin. V *Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti 5. - 6. junija 1998*, str.: 321-335. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran (1999). *Varstvo narodnih manjšin v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran (2002a). *Varstvo manjšin. Uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije in Inštitut za narodnostna vprašanja.

Komac, Miran (2002b). Varstvo narodnih skupnosti v Sloveniji. V Miroslav Polzer, Liana Kalčina in Mitja Žagar (ur.) *Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin*, str.: 13-62. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK, Inštitut za narodnostna vprašanja, Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo.

Maksimovič, Branko (1993) Svetovna konferenca o človekovih pravicah. *Večer*, 29. 6.: 6.

Matos Urša (2000). Zmerjajo nas z nacisti. *Mladina* 36. <http://www.mladina.si/tednik/200036/clanek/kocevarji/>

Mikola, Milko (1999). *Zaplemba premoženja v Sloveniji 1943 – 1952*. Celje: Publikacije Zgodovinskega arhiva Celje.

Mitja Iskrič. Nacionalna gibanja v pokongresni Evropi. http://www.svarog.org/zgodovina/1789/pokongresna_evropa.php3. (16. 01. 2001).

Murko, Ivo (1983). *Mesto in vloga Republike Slovenije v mednarodnih odnosih. Letno med fazno poročilo – obmejna problematika, posledice vojne in tehnična vprašanja sklepanja pogodb*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Raziskovalni inštitut – center za preučevanje mednarodnih odnosov.

Nećak, Dušan (1998). Nemci na Slovenskem 1945-1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov. V Dušan Nećak (ur.) *Zbornik: Nemci na Slovenskem 1941-1955, Izsledki projekta*, str. 173-244. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Nemec, Mojca (1999). *Zaščita slovenske narodne manjšine na Slovenskem*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Novak, Drago (1987). *Prlekija 1941-1945*. Ljubljana: Založba Borec.

Osolnik, Bogdan (1998). *O koreninah slovenske državnosti*. Novo mesto: Dolenjska založba.

Osolnik, Marko (1997) Pogovor s prof. dr. Vladimirjem Klemenčičem: Manjšina z nejasno identiteto. *Delo*, 5. 12.

Osonkar, Borut (1996) Oživljanje ostankov nemške manjšine v Sloveniji. *Mladina*, (25) 18. 6.: 31-37.

Perovšek, Jurij (1998). *Slovenska osamosvojitve v letu 1918*. Ljubljana: Založba Modrijan.

Petrič, Ernest (1977). *Mednarodnopravno varstvo narodih manjšin*. Maribor: Založba Obzorja.

Prebilič, Vladimir (1999). *Zgodovina območja Kočevska Reka: diplomatska naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino.

Prinčič, Jože (1998). Podržavljenje nemške imovine na slovenskem ozemlju po drugi svetovni vojni (1945-1955). V Dušan Nečak (ur.) *Zbornik: Nemci na Slovenskem 1941-1955, Izsledki projekta*, str.: 245-270. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Prunk, Janko (1998). *Kratka zgodovina Slovenije*. Založba Grad. Ljubljana.

Rat, Dejan (2002). *Nemci na Spodnjem Štajerskem*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Repe, Božo (1998). Nemci na Slovenskem po drugi svetovni vojni. V Dušan Nečak (ur.) *Zbornik: Nemci na Slovenskem 1941-1955. Izsledki projekta*, str.: 145-172. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Rus, Jože (1939). Jedro kočevskega vprašanja. V *Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, str.: 131-173. Ljubljana: Družba sv. Cirila in Metoda.

Sklepno poročilo. Predlogi inštituta za narodnostna vprašanja o urejanju, uresničevanju in varstvu pravic narodnosti (narodnih manjšin) v Republiki Sloveniji v novi ustavi (1990). *Razprave in gradivo, Treaties and documents* (24): 131.

Tanko, Janez (2001). *Zgodovina Grčarsko-ravenskega podolja*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Trdan, Vanja (1995). Rdeči in črni, državnozborske volitve leta 1907 na Kočevskem. V *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, prispevki za zgodovino Kočevske* (43): 38-43.

Troha, Zdravko (2000). Goljufi in izdajalci častni člani v organizacijah pregnanih Kočevarjev. *Panorama*, št. 51-52, 21. 12.: 30.

Valvasor, Janez Vajkart (1977). *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Žagar, Mitja (1990) Urejanje pravic in položaja narodnosti in drugih avtohtonih etničnih skupnosti (narodnih manjšin in etničnih skupin) v posebnem ustavnem zakonu ter predstavljanje narodnosti in njihova možnost vpliva na sprejem odločitev. *Razprave in gradivo - revija za narodnostna vprašanja* (24): 30-40.

5.2. PRIMARNI VIRI

Amnestija predsedstva AVNOJ (Ur. l. DFJ, št. 56/1945, 05. 08. 1945).

Council of Europe, Parliamentary Assembly. Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights,

http://stars.coe.fr/index_e.htm (27. 08. 2001).

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921 u Kraljevini Jugoslaviji (1932). Sarajevo: Opšta državna statistika.

Explanatory Report Framework Convention for the Protection of National Minorities. Explanatory Report,

<http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/Explanatory%20report/explreport.htm> (30. 07. 2002).

Explanatory Report. European Charter for Regional or Minority Languages,

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 10. 2002).

Haider, Jörg (1991). Pismo predsedniku izvršnega sveta skupščine republike Slovenije Lojzetu Peterletu, Dunaj.

Hörcksik, Richard (1993). Opinion on the application for the Republic of Slovenia for membership of the Council of Europe, 5 May 1993. ADOC6823, 1403-4/5/93-2-E.

Kolnik, Dušan Ludvik (1990). Predlog k osnutku ustave, Maribor.

Letno poročilo (2000). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Odlok o likvidaciji Avstrijskega premoženja na podlagi državne pogodbe o vzpostavitvi neodvisna in demokratske Avstrije (Ur. l. FLRJ, št. 6/71, 06. 02. 1957).

Odlok predsedstva AVNOJ o odpravi in razveljavljanju vseh pravnih predpisov, izdanih med okupacijo po okupatorjih in njihovih pomagačih; o veljavnosti odločb izdanih v tej dobi; o odpravi pravnih predpisov, ki so veljali v trenutku okupacije po sovražniku (Ur. l. DFJ, št. 4/51, 13. 02. 1945).

Odlok predsedstva AVNOJ o prehodu sovražnikovega imetja v državno last, o državnem upravljanju premoženja odsotnih oseb in zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile (Ur. l. DFJ, št. 2/25, 06. 02. 1945).

Report submitted by Slovenia. Pursuant to article 25, paragraph 1 of The Framework Convention for the Protection of National Minorities,
<http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/StateReports/2000/slovenia/slovenia.html> (13. 05. 2002).

Rights For the German-Austrian minorities in Slovenia. Written question No. E-1773/96 by Erich Schreiner to the Commission (3. July 1996),
<http://www.riga.lv/minelres/count/slovenia/996e1773.htm> (17. 02. 2001).

Slovenska ustava,
http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html. (14. 11. 2001).

Splošni pregled Dravske banovine: glavni statistični podatki. Upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939. Ljubljana: Kraljevska banska uprava Dravske banovine.

Tolmačenje 2. točke v členu 1 odloka AVNOJ z dne 21. novembra 1944 (DFJ, 39-347/1941, 08. 06. 1945).

Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji 1945 (Ur. l. DFJ, št. 64-605/1945, 23. 08. 1945).

Zakon o denacionalizaciji,

http://www.dz-ds.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (26. 03. 2002).

Zakon o društvih,

http://www.sigov.si/dz/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (21. 01. 2002).

Zakon o državljanstvu Demokratske federativne Jugoslavije (Ur. l. DFJ, št. 64/1945, 28. 08. 1945).

Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo (Ur. l. DFJ, št. 56/1945, 03. 08. 1945).

Zakon o konfiskaciji imovine in izvršbi konfiskacije (Ur. l. DFJ, št.40-359/45, 12. 06. 1945).

Zakon o prenosu sovražnikovega premoženja v državno lastnino in Zakon o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb (Ur. l. FLRJ, št. 63-450/1946, 06. 08. 1946).

Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije o zaščiti narodnih manjšin,

http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (12. 12. 2002).

Zakon o ratifikaciji Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih,

http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (14. 11. 2001).

Zakon o ratifikaciji Sporazuma med vlado Republike Slovenije in vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti,

http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (09. 12. 2002).

Zakon o volilnih imenikih (Ur. l. DFJ, št. 59/1945, 11. 08. 1945).